

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1

ΕΚΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΠΟΛΙΤΗ

Έκλογή και Προλεγόμενα
από τόν

Δρα ΚΥΠΡΟΝ ΧΡΥΣΑΝΘΗΝ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

1

ΕΚΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ

ΤΟΥ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΠΟΛΙΤΗ

Ἐκλογή και Προλεγόμενα

ἀπὸ τὸν

Δρα ΚΥΠΡΟΝ ΧΡΥΣΑΝΘΗΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 1974

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»

Μὲ τὴν ἀνὰ χεῖρας ἔκδοσιν ὁ «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὅμιλος Κύπρου» ἐγκαινιάζει τὴ «Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη» τοῦ πὺν ἀποσκοπεῖ σὶ τὸ νὰ δημιουργήσῃ προϋποθέσεις πὺν νὰ προσφέρουν σὶ τὸ εὐρύτερο κοινὸ, καὶ προπαντὸς σὶ τοὺς νέους μας καὶ σὶ τοὺς σπουδαστὲς τῶν σχολείων μας, εὐκαιρίες ἀναστροφῆς μὲ τὶς βασικὰς ἀξίες τοῦ συγχρόνου ἔθνικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἡ προσδοκία εἶναι πὺς οἱ συνοπτικὰς καὶ εὐχρηστοι (καὶ φθηνὰς) ἐκδόσεις τῆς «Νεοελληνικῆς Βιβλιοθήκης» θ' ἀποτελέσουν, γιὰ τοὺς θὰ τοὺς προκληθῆ ἔνδιαφέρον, τὴν ἀφειρηγία γιὰ περαιτέρω καὶ οὐσιαστικώτερη μελέτη τῆς κληρονομίας τῶν πνευματικῶν πατέρων πὺν ἀπαιτεῖ ἀπ' ὅλους μας καταξίωση, ἀνανέωση καὶ συνέχιση. Μόνον πὺν καὶ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς θὰ μποροῦσαν, φυσικὰ, νὰ παραμείνουν ἔνα πρόχειρο βοήθημα γιὰ ὅποιον αισθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀκουμπᾷ ἀπάνω σὶ τὴ ζωντανὴ πνευματικὴ παράδοση τοῦ ἔθνους καὶ νὰ δουλεύῃ, σ' ὅποια ἔπαλξη καὶ ἂν βροῖσκειται, γιὰ τὴν προκοπὴ καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἰδέα πὺν κίνησε τὴ σχετικὴ πρωτοβουλία εἶναι πὺς μέσα σὶ τὸ σημερινὸ κόσμον τῆς σύγχυσης καὶ τῆς ρευστότητας, καὶ προπαντὸς κάτω ἀπὸ τὸ πρῶτον τῆς ἀγωνίας καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ τόπου μας, χρειάζομαστε νὰ περιμαζέψουμε ὅλες τὶς ἀξίες μνημῆμας μας καὶ νὰ δουλέψουμε τὴ νεοελληνικὴ μας συνείδηση ὅσο μποροῦμε πὺς στέρεη καὶ φωτισμένη. Γιὰ νὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὸν ἑαυτὸ μας καὶ νὰ σηκώσουμε σὶ τὰ χέρια τὶς εὐθύνες μας γιὰ τὸ μέλλον μὲ τὴ οἰκουριὰ πὺν θέλει ἢ μοῖρα μας καὶ ὑπαγορεύουν τὰ πεπρωμένα μας.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ἰ Απρίλης 1974

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ
(1852 - 1921)

1852 Γεννήθηκε στις Καλόγιες

1865 Δραστηριότητα δημοσίου καθηγητή στα γαλλικά «Χανδαλάκια» και

1866

1868

1871

1872

1874

1876

1882

1884

1885

1899

1899

1899

1908

1908

1911

ΣΤΟΝ ΕΜΠΝΕΥΣΤΗΝ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΥΤΩΝ
κ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ ΛΑΓΑΚΟΝ
ΠΡΕΣΒΥΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

ΔΡ ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ

Λαμβάνεται μετά το θάνατό του.

1914 Έκδοσις τῆς ΖΗΤΗΣΕΩΣ Τῆς ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ τῆς ΚΥΠΡΟΥ

1918 Κοινὴ ἀπόφασις τῶν ἐπισημοῦντων τὸ «Διαγυριστικὸν Ἄρχειον»

1921 Πάρισις.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ
(1852 — 1921)

- 1852 Γεννήθηκε στις Καλάμες.
- 1865 Δημοσιεύει διάφορα άρθράκια στα περιοδικά «Χρυσασλίδα» και «Φιλόστοργος Μητέρα».
- 1866 Δημοσιεύει στην «Πανδώρα» τὸ πρῶτο ἐπιστημονικὸ τοῦ ἄρθρο «Περὶ λυκοκανθάρων».
- 1868 Γράφεται στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
- 1871 Ἐκδίδει τὸν Α΄ τόμο τοῦ ἔργου τοῦ «Μελέται ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων» (Βραβεῖον Ροδοκανακεῖου Διαγωνισμοῦ).
- 1872 Γράφεται στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
- 1874 Ἐκδίδει τὸν Β΄ τόμο τοῦ ἔργου τοῦ «Μελέται ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων».
- 1876 Πηγαίνει στὴ Γερμανία ὡς ὑπότροφος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅπου γνωρίστηκε μὲ τὸν Κρουμπάχερ.
- 1882 Διορίζεται ὑφηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Μυθολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Μετέχει στὴν ἴδρυση τῆς «Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος». Γιὰ πολὺ καιρὸ χρημάτισε γραμματέας τῆς.
- 1884 Διορίζεται τμηματάρχης τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.
- 1885—1888 Καὶ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων. (Πρῶτος εισηγεῖται τὰ «νεοελληνικά» στὸ πρόγραμμα τῶν σχολείων).
- 1889 Ἀναλαμβάνει μὲ τὸν Γ. Δροσίνη τὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ «Ἔστια». Ἐπίσης ἀναλαμβάνει τὴ διεύθυνση τοῦ «Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ» τοῦ Γ. Μπάρτ.
- 1890 Διορίζεται καθηγητὴς τῆς Μυθολογίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.
- 1899 Δημοσιεύει γιὰ τὴ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ τὸ ἔργο τοῦ «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ». (μισοτέλειωτο).
- 1907 Προσθέτει στὶς παραδόσεις τοῦ λαογραφικὰ μαθήματα.
- 1908 Ἰδρύει τὴν «Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία».
- 1909 Ἀρχίζει ἡ ἔκδοση τοῦ δελτίου «Λαογραφία».
- 1909 Ἐκδίδει τὸ Α΄ τεῦχος τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας».
- 1911 Ἐκδίδει τὸ Β΄ τεῦχος τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας». Τὸ Γ΄ τεῦχος τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας», ποῦ τὸ εἶχε ἔτοιμο, ἐκδίδεται μετὰ τὸ θάνατό του.
- 1914 Ἐκδίδει τὴν ἐκλογὴ ἀπὸ τὰ δημοτικὰ μας τραγούδια.
- 1918 Κατὰ εἰσήγησιν τοῦ δημιουργεῖται τὸ «Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον».
- 1921 Πεθαίνει.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ὁ Νικόλαος Γ. Πολίτης ὑπῆρξε ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς λαογραφικῆς ἐπιστῆμης στὴν Ἑλλάδα (Στ. Κυριακίδης), πού θεωροῦσε ὡς σκοπὸ τῆς τὴν «αὐτεπίγνωσιν τῆς ἐθνότητος», ἡ αὐτεπίγνωση τῆς ἐθνότητος ὡς μιὰ εὐρύτερη μορφή τοῦ γνῶθι σαυτόν, πού πάνω τῆς οἰκοδομεῖται ἡ συνείδηση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος (Γ. Α. Μέγας). Ἡ ἐμφάνισή του στὸ νεοελληνικὸ μετεπαναστατικὸ κόσμον τοῦ 19ου αἰῶνα, δίπλα στὴ φυσιογνωμία τοῦ Κωνστ. Παπαρρηγόπουλου, ἐδραίωσε τὴν πίστη μας καὶ τὴν πίστη τῶν Εὐρωπαίων πῶς ὁ Νεοέλληνας ἦταν συνέχεια τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ ὄχι ἓνα νεώτερο μίγμα Ἀλθανῶν καὶ Σλάβων ὅπως διατεινόταν ὁ Γερμανὸς Φαλμεράγιερ.

Ὁ Νικόλαος Γ. Πολίτης γιὰ ν' ἀποδείξη τὴν ἐνότητα τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου ἀπὸ τ' ἀρχαία χρόνια ὡς τὰ νεώτερα, μιὰν ἐνότητα χωρὶς διακοπὴ, δὲ χρησιμοποίησε τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια (τὰ ὁποῖα χρησιμοποίησε ὁ ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος), ἀλλὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ βίον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ (ἦθη, ἔθιμα, παραδόσεις, παροιμίαι κλπ.). Καὶ κατόρθωσε νὰ τὸ ἀποδείξη, ἐδραιώνοντας ταύτοχρόνως καὶ τὴν ἐπιστῆμὴ τῆς λαογραφίας, μιὰν ἐπιστῆμὴ πού ἐπηρέασε τὸ νεοελληνικὸ πνευματικὸ βίον σὲ πολλὰ σημεῖα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπίδρασί του πάνω στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ὑπῆρξε καιρία, γιὰτὶ πάλαψε πραγματικὰ μαζί με ἄλλους «Πατέρες» (Κωστής Παλαμᾶς) γιὰ τὴ δημιουργία «Ἐθνικῆς Πνευματικῆς Ζωῆς». Ὁ Δροσίνης ὁμολογεῖ πῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Πολίτη ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τοὺς Γάλλους Παρνασσιστὲς κι' ἔγραψε τὰ «Εἰδύλλια» του με θέματα ἐλληνικὰ (Γ. Δροσίνης). Τὸ «νεοελληνικὸν ἔθνικὸ διήγημα» σ' αὐτὸν ὀφείλεται (Στ. Κυριακίδης), ὄχι μόνο γιὰτὶ προκήρυξε στὸ περιοδικὸ «Ἔστις» διαγωνισμοὺς διηγήματος, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὶς εἰσηγήσεις του καὶ τὰ σχόλιά του πάνω σ' αὐτό. Καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς γλώσσας οἱ συστάσεις του ὑπῆρξαν ὑγιεῖς καὶ κατὰ κάποιον τρόπο προφητικὲς (σχετικὰ μετὰ τὴ σημερινὴ ἐξέλιξη τῆς γλώσσας). Κρίνοντας τὸν «Ἕγνον τῆς Ἀθηνᾶς» τοῦ Κωστή Παλαμᾶ ὑποστηρίζει τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, γιὰτὶ μόνο αὐτὴ μπορεῖ νὰ δώσῃ πνοὴν σὲ πλάσματα παλιῶν ἐποχῶν· ἀλλὰ μπορεῖ αὐτὴ νὰ ἐμπλουτισθῇ μετὰ τὸ σχηματισμὸ

νέων λέξεων, τέτοιων που να μη προσκρούουν στο αίσθητήριο του λαού ενώ θα εκφράζουν τις νέες ιδέες. 'Από τα διδάγματα του ξεπήδησε ή ήθογραφία και το κωμειδύλλιο (Κ. Δημαράς). 'Εξάλλου αυτός πρώτος εισηγήθηκε τη διδασκαλία των «νεοελληνικών» στα σχολεία.

'Από την ομάδα των Νεοελλήνων 'Οραματιστών, που κοιτάζανε το νεοελληνικό έαυτό μας για να βρουνε βάσεις και να δημιουργήσουν ένα ούσιαστικό ξεκίνημα και μιιά σύνθεση νεοελληνικής πνευματικής ζωής, ο Νικόλαος Πολίτης κατέχει πρωτοκαθεδρία. 'Ο πατριωτισμός του ήταν μιιά συνεχής αναζήτηση, που ξύπνησε σε πολλούς το πάθος να έρευνήσουν τη συνέχεια της φυλής μας και να πιστέψουν στη δύναμή μας για επιβίωση, παρόλες τις αντιξοότητες.

Λεπτομερής κατάλογος των έργων του Ν. Γ. Πολίτη περιλαμβάνεται στη «Λαογραφία», Τόμ. Ζ', 'Αθήναις, 1923, που έχει έκδοθη ως μνημόσυνο για το μεγάλο αυτό λαογράφο. 'Ο κατάλογος αυτός βασίζεται πάνω σε ειδικά τετράδια, που άφησε ο ίδιος.

Στην παρούσα έκλογή ανθολογήθηκαν έργασίες του Ν. Γ. Πολίτη με κυριώτερο κριτήριο το έθνικό φρόνημα του άνδρός. Οί πολύ ειδικές λαογραφικές έργασίες του ενδιαφέρουν ιδιαίτερα τους ειδικούς επιστήμονες και όχι το εύρυ κοινό.

Δημοσιεύονται και δυο ποιήματα: των Κωστή Παλαμά και Γεώργιου Δροσίνη. Χαρακτηρίζουν έντυπωσιακά τον Πολίτη με το λυρισμό των ήμερών εκείνων.

Δρ ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Κ. Δημαράς: 'Εφημ. «Βήμα», 21 Δεκ. 1973.
 Γ. Δροσίνης: Σκόρπια Φύλλα της Ζωής μου, 'Αθήναι, 1940, σελ. 158.
 Σ τ. Κυριακίδης: Λαογραφία, τόμ. Ζ', 'Αθήναι, 1923, σελ. θ'.
 Σ τ. Κυριακίδης: Νέα 'Εστία, έτος ΚΗ', 'Αθήναι, 1954, σελ. 495.
 Γ. Α. Μέγας: Πρακτικά της 'Ακαδημίας 'Αθηνών, τόμ. 46, 'Αθήναι, 1972, σελ. 19 (άναντ.).
 Κ. Παλαμάς: Βωμοί, 'Αθήναι, 1915 (β' έκδ.), σελ. 13.

ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΗ

'Απ' το βιβλίο «Βωμοί»

Χαίρε, Πολίτης, ο Σοφός!—'Η αυγή ροδογελοῦσε,
 στάραχνιασμένο, στο κλειστό παλάτι βαρῦς ὕπνος
 τὸ γέρο καταχώνιαζε τὸ βασιλιά, τὸ Μῦθο,
 καὶ γύρω του νυχτερευτὲς καὶ λιβανίστρες γύρω
 θρησκείες, λατρείες· καὶ οἱ βοῦμοι λογῆς καὶ σὰ σβυσμένοι.
 Καὶ τὰ πορτοπαράθυρα τοῦ παλατιοῦ τἀνοίγεις
 καὶ μπάζεις μέσα τῆς ζωῆς τὸ φῶς καὶ τὸν ἀέρα,
 καὶ λὲς τοῦ Μύθου:—'Εύπνησε!—Καὶ λὲς τοῦ Ρήγα:—Μίλα,
 ξύπνα, καὶ νὰ ἡ Παράδοση καὶ νὰ ἡ νεοαῖδα· μίλα!—
 Καὶ ξεσκεπάζεις τῆς κορυφῆς λιγόλοης Παροιμίας
 τἀγαλματένιο πρόσωπο, νόημα, φωνὴ τῆς δίνεις.
 Καὶ τῆς καρδιᾶς μας τὴν καρδιὰ μᾶς δείχνεις, τὸ Τραγοῦδι
 τὸλόδροσο, τὸ πιὸ ἄμορφο ρηγόπουλο, καὶ κρᾶζεις:
 —'Ακοῦστε το πῶς κελαιδεῖ καὶ δέστε το πῶς πάει!—

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΗ

Ξεπλανεμένοι ἀπ' τὰ καμπήσια παλάτια
 Σὲ ομίξαμε.—'Η ἀντροίγια σου μορφή,
 Τὰ δυὸ βαθιά, μεγάλα, μαῦρα μάτια,
 Γεμᾶτα κάποια δύναμη κορυφή.

Μᾶς ἔουραν σὶ ἄγνωστα μονοπάτια,
 Πὸν ἀνέβαινες, θωρῶντας σὶν κορυφή
 Μὲ πόθο τῶν Νεοαῖδων τὰ παλάτια—
 Σὲ ομίξαμε σὰ νιώτεροι ἀδερφοί.

Μάγος, προφήτης, ὁδηγός μας!—ἄμωσ
 'Απ' τὴ ζωὴ μακρύτερος ὁ δρόμος,
 Κὶ ἄξαφνα στάθηκε, μισοδρομῆς.

Τιμὴ καὶ δόξα πῶς ὁ πρῶτος ἦσουν!
 'Ακολουθώντας ἄλλοι θὰ πατήσουν
 "Οπου δὲ φτάσαμε μαζί σου ἐμεῖς.

'Οκτώβριος 1923.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Λ Ο Γ Ο Σ

ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΡΗΘΕΙΣ ΕΝ ΤΩ ΝΑΩ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΗΝ
29 ΜΑΪΟΥ 1908

ΚΑΤΑ ΤΟ ΠΑΝΔΗΜΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Ὀλίγας ὥρας πρὶν πέση παρὰ τὴν πύλην τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, τὸ τιμιώτερον καὶ εὐγενέστατον τῶν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος θυμάτων, ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἔλεγε, παρορμῶν τοὺς πολεμιστάς εἰς τὸν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα: «Ἀδελφοὶ καὶ συστρατιῶται, ταῦτα κατὰ νοῦν ἐνθυμήθητε, ἵνα τὸ μνημόσυνον ἡμῶν καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ φήμη καὶ ἡ ἐλευθερία αἰώνιος γενήσεται».

Τοῦ μελλοθανάτου Βασιλέως οἱ λόγοι εἶναι ὁ κάλλιστος ὑπομνηματισμὸς τῶν μεγάλων πράξεων αὐτοῦ, δεικνύοντες περιτράνωσ, ὅτι εἶχε μὲν ἐπίγνωσιν τῶν βαρυτάτων καθηκόντων ἡγεμόνος Κράτους ἐνδοξοτάτου εἰς δυσμενεστάτας, περιπεσόντος τύχας καὶ τὴν θέλησιν νὰ ἐκπληρώσῃ ταῦτα ἀπαρεγκλίτως, ἐνατενίζων μετὰ ψυχῆς ἀθρουσθήτου καὶ ἀνεκπλήκτου εἰς τὴν ἀναπόφευκτον καταστροφήν· ἄλλ' εἶχε καὶ στερρὰν τὴν πίστιν, ὅτι τὸ Ἔθνος αὐτοῦ δὲν θὰ συναποθάνῃ μετὰ τῶν ἡρωϊκῶν προμάχων τῆς βασιλευούσης πόλεως, ἀλλὰ θὰ ζήσῃ καὶ θ' ἀναλάβῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν παλαιὰν ἀκμὴν, διατηροῦν αἰωνίαν τὴν μνήμην τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ θυσιῶν, ὡς ζῶπυρον διηνεκὲς γενναίων ἔργων.

Καὶ τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως δὲν διέψευσαν τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνήκεστα δεινὰ τοῦ ἔθνους. Ἄλλὰ καὶ κατὰ τοὺς στυγνοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας καὶ τῶν μαρτυριῶν, καὶ ἐξ ὅτου τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας καθύγασε τμήμα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν διάνοιαν τῶν Ἑλλήνων κατέχει, ἐπιπροσθοῦσα τῶν ἄλλων λαμπρῶν ἀναμνήσεων τῆς μακρᾶιωνος ἱστορίας ἡμῶν, ἡ ἀνάμνησις τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς δουλωθείσης Πόλεως. Ὡς μυστικὸς φάρος ἐφώ-

τιζεν ἡ ἀνάμνησις αὐτῆ τοὺς ἐν τῷ σκότει τῆς δουλείας, ἀπὸ τοῦ ὄρεσι-
βίου κλέφτου, τοῦ διὰ τῆς ἰδίας ἀλκῆς ἀνακτήσαντος ἀτομικὴν ἐλευθε-
ρίαν, μέχρι τοῦ ταπεινοῦ γεωργοῦ, ὃν ἐπαχθέστατα ἐθάρυνεν ὁ κλοιὸς
τῆς δουλείας. Αὕτη ἀνερρίπιζε τὸ φρόνημα τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγω-
νιζομένου, καὶ αὕτη ὑπομνήσκει τὸν ἐλεύθερον "Ἐλληνα τὸ μέγεθος
τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων. Τὸ μνημόσυνον τοῦ Κωνσταντίνου
Παλαιολόγου τελεῖται ἐν τῇ ψυχῇ παντὸς ἀκραϊφνοῦς "Ἕλληνας, ἀνα-
πολοῦντος ἐν πένθει τὴν ἐθνικὴν συμφορὰν, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτοῦ
παρέχει παραμυθίαν ἐν ταῖς δυστυχίαις, ἐνθάρρυνσιν ἐν τοῖς ἀγῶσι,
προσοδοκίαν ἀγαθῆν ἐν τῇ ἀνασκοπῇ τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Τοῦ ἐνδομύχου τούτου συναισθήματος, τοῦ κοινοῦ εἰς πᾶσαν ἑλλη-
νικὴν ψυχὴν, ἔκρινε ἀναγκαίαν νῦν τὴν πάνδημον καὶ ἐπίσημον ἐκδή-
λωσιν ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ τοῦ δήμου Ἀθηναίων. Τελῶν μνημόσυνον ἀμφι-
ετηρίδα τῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος καὶ τῆς
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δῆμος Ἀθηναίων δεικνύει, ὅτι
αἱ νέαι Ἀθῆναι συγκεντροῦσιν ἐν αὐταῖς τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰς ἐλπί-
δας, τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τοὺς πόθους σύμπαντος τοῦ Πανελληνίου.
Ἐδῶ, ὅπου τὸ πάλαι ἦτο ἰδρυμένον ἱερὸν τοῦ Κόδρου, τοῦ βασιλέως τοῦ
προσενεγκόντος ἑαυτὸν θύμα ὑπὲρ τῆς πόλεως αὐτοῦ, θέλει ὁ δῆμος νὰ
καθιδρύσῃ θωμόν, ἐφ' οὗ ἡ Ἑλλάς ὄλη τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ
Κωνσταντῖνος, θὰ καταλείβῃ δάκρυα εὐγνώμονος συμπαθείας πρὸς τοὺς
καθηγεμόνας τῶν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους θυσιαῶν. Ἐδῶ, ὅπου σφύζει ἡ καρ-
δία τοῦ Γένους ὄλου, ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἡγουμένων τῶν ἀρχόντων τῶν
Ἀθηναίων, θ' ἀνανεοῦται ὁ σύνδεσμος τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Βυζαντίου,
τῶν δύο ἐν τῇ ἱστορίᾳ πόλεων, περὶ οὓς στρέφεται ὁ μακρῶν βίος τοῦ
ἔθνους, τῶν δύο μεγάλων πόλεων, ἐν αἷς διατρανοῦται ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα
διὰ τῶν αἰώνων. Τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ ἐθνικοὶ πόθοι θὰ ἐνώνωσιν ἐπὶ
τὸ αὐτὸ ὅ,τι ἔπλασε ὑπέροχον ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμός:
τὸν Περικλέα, ὡς τὸν ὕψιστον δημιουργὸν τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηναίων
καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, ὡς τὸν μάρτυρα καὶ τελευταῖον
ἀντιπρόσωπον τοῦ Βυζαντίου, πίπτοντος ὑπὸ τοὺς Ὀθωμανούς· τὸν Παρ-
θενῶνα, ὡς τὸν τελειότατον καὶ ἀφθιτον τύπον τοῦ ἰδεώδους καλοῦ, καὶ
τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὡς τὸ πάγκαλον αἰσθητὸν σύμβολον τοῦ ὀρθοδόξου
χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀθῆναι καὶ Κωνσταντινούπολις συμβολίζουσι τὸ αἰωνόβιον τοῦ
Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦτο πᾶν μνημόσυνον, συναπτόμενον πρὸς τὴν τύχην
τῶν δύο τούτων πόλεων, δὲν εἶναι μόνο φόρος θαυμασμοῦ καὶ εὐγνω-
μοσύνης πρὸς τοὺς μάρτυρας, ἀλλὰ καὶ αἶνος τῆς ζωῆς, τῆς ἐκθλαστα-
νούσης ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτυριῶν. Ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ὁ Περικ-
κλῆς διετύπωσε τὸν ἐπιτάφιον τῶν ὑπὲρ πατρίδος θανόντων Ἀθηναίων εἰς

ἕμνον τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως. Καὶ εἰς ἕμνον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ
ἀντλοῦντος αἶε ὡς ὁ Ἀνταῖος νέας δυνάμεις ἐκ τῆς πτώσεως, μεταβάλ-
λεται ἀνεπιγνώστως ὁ μνημόσυνος θρήνος τῆς σήμερον.

Τὸν ἕμνον τούτον δὲν ἀναμέλπουσι τὰ χεῖλη ποιητῶν, ἀλλ' ἐξαγ-
γέλουσιν αἱ καρδίαι τῶν Ἑλλήνων πάντων, ὅταν πάλλωνται ὑπὸ τῶν
αὐτῶν παλμῶν, ὅταν τὰς ἀδελφώνωσι τὰ αὐτὰ συναισθήματα. Ὑμνον
θεσπέσιον τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποτελεῖ
αὕτη ἡ σύνοδος ὕμνων, οἵτινες, εἰς τὴν εὐγενῆ ἀπόφασιν τοῦ δήμου τῶν
Ἀθηναίων ὑπέικοντες, συνήλθετε εἰς τὸν ἱερὸν τούτον ναόν, ἡ σύνοδος
ἦς νοερῶς μετέχουσιν οἱ ἀπανταχοῦ Ἕλληνες, οἳ τε ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ
πατρίδι οἰκοῦντες καὶ οἱ ἐν τῇ ἀλυτρώτῳ καὶ οἱ ἐν διασπορᾷ.

Μνημόσυνον ἐθνικῆς συμφορᾶς μαρτυρεῖ παντὸς ἄλλου τεκμηρίου
περιφανέστερον τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀφοῦ οὔτε τοῦ
χρόνου ἢ μακρὰ πάροδος, οὔτε τῆς τύχης αἰ μεταστροφῆς ἴσχυσαν ν'
ἀπαμβλύνωσι τὴν ὀδύνην καὶ νὰ ἐπουλώσωσι τὰς πληγὰς. Τοῦ ἐνδόξου
δ' ὅμως θανάτου τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Παλαιολόγου τὸ μνημό-
συνον δὲν εἶνε μόνον ἐκδήλωσις πένθους καὶ συμπαθείας πρὸς τὴν οἰκ-
τρὰν τύχην αὐτοῦ καὶ τοῦ Γένους. Τὰ συναισθήματα ταῦτα προκαλοῦσιν
οἱ παθητικῶς καὶ ἀδρανῶς ὑφιστάμενοι τὰ πλήγματα τῆς μοίρας. Ἀλλ'
ἡ ἀναπόλησις τῆς ἐθνικῆς καταστροφῆς ἐμβάλλει προσέτι εἰς
τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν ὑπερηφάνειαν καὶ θάρρος, ἡ δὲ μνήμη τῶν πεσό-
νων πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος φέρει εἰς ἐπίγνωσιν τῶν ἡμετέ-
ρων καθηκόντων πρὸς ἐπανόρθωσιν. Μνημόσυνον ἀντάξιον τοῦ ἡρωϊκοῦ
βασιλέως θὰ τελέσωμεν, ὅταν δυνηθῶμεν ν' ἀναλάβωμεν τὸν ἀποσπα-
σθέντα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν στέφανον.

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἐγίνωσκε σαφῶς ποῦ ἦγεν αὐτὸν ἡ
ἐκπλήρωσις τῶν βασιλικῶν καθηκόντων του. Δὲν ἐμετεωρίζετο ὑπὸ
κενῶν ἐλπίδων καὶ δὲν ἐπλανᾶτο ἐξ ἀλαζόνος ὑπερτιμῆσεως τῶν ἰδίων
δυνάμεων. Ἀναλαθὼν τὴν βασιλείαν ἐγίνωσκεν ὅτι ἐθάδιζεν ὀδὸν μαρ-
τυρίου καὶ ὅτι ἡ σφοδρὰ λαίλαψ τῶν Ὀσμανιδῶν θ' ἀνέτρεπεν ἐντὸς ὀλί-
γου τὸν θρόνον αὐτοῦ. Αὐτὸς ἔλεγεν ὅτι ἡ ποτὲ περιφανὴς Βασιλεία
αὐτοῦ ἦτο τεταπεινωμένη καὶ ἀνίσχυρος. Καὶ ἀληθῶς τὸ περιλαμπρον
οἰκοδόμημα τῆς μεσαιωνικῆς βασιλείας ἡμῶν κατέρρευεν ὑπὸ τὰ ἀλλε-
πάλληλα πλήγματα παντοδαπῶν πολεμίων. Τῶν δὲ μελλόντων κακῶν
ὁ φόβος κατεῖχε καὶ τῶν ὑπηκόων τὰς ψυχὰς. Πάντες ἐπίστευον καὶ
πάντες ἐπικαλούμενοι τὸ κύρος χρησμῶν καὶ προφητικῶν δέλτων ἐπανε-
λάμβανον, ὅτι ὁ ἄμιρᾶς τῶν Τούρκων εἶνε ὁ μέλλων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν
πόλιν καὶ νὰ φθείρῃ καὶ αἰχμαλωτίσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ νὰ καταπατήσῃ
τὰ ἅγια, καὶ νὰ ἀφανίσῃ τοὺς τιμίους ναοὺς καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς λειψανά

θεοφόρων ἀνδρῶν καὶ μαρτύρων νὰ ἐνεπορρίψῃ εἰς τὰς πλατείας καὶ τὰς τριόδους.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν, ὅτε τὸ κράτος αὐτοῦ δὲν ἐξετείνεται πέραν τῆς περιβαλλούσης τὴν Κωνσταντινούπολιν τάφρου, ὅτε ἀπειροπληθῆ τᾶγρια στίφη τῶν Τούρκων περιεκύκλουν φρυάττοντα τὴν πόλιν, ὅτε τὰ πάντα ἦσαν ἀπεγνωσμένα, ὁ μεγαλόφρων αὐτοκράτωρ ἀπέρριψεν ὑπερφάνως τὰς προτάσεις τοῦ Σουλτάνου, τὰς ἐξασφαλιζούσας αὐτῷ ἀντὶ τῆς παραδόσεως τὴν σωτηρίαν καὶ ἀτάραχον καὶ ἀπράγμονα ἡγεμονικὸν βίον. Δὲν ἤθελε τὸ ἀναπάδραστον τέλος τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἄδοξον καὶ οἰκτρὸν, ὡς τὸ τοῦ βουλγαρικοῦ θασιλείου, ἀλλ' ἄξιον τοῦ ἐνδοξοτάτου παρελθόντος. Διότι διέβλεπεν, ὅτι ἡ ἀκλεῆς πτώσις θὰ συνεπήγετο οὐ μόνον καταισχύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν λήθην καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐνῶ ὁ ἄπελπις ἀγὼν, ἂν μὴ ἔσωζε τὰ παρόντα, θὰ ἦτο δ' ὅμως πάροχος δόξης καὶ ἐγγυητῆς μελλούσης ἀναστάσεως καὶ ἐλευθερίας.

Καὶ παρασκευάζων τὴν μέχρι ἐσχάτων ἄμυναν ὑπενθύμιζε τοὺς πολεμιστὰς τὰ καθήκοντα αὐτῶν διὰ λόγων ὑψηλῶν, οὓς ὡς πολῦτιμα κειμήλια διέσωσεν ἡ ἱστορία. Ὑπὲρ τεσσάρων, ἔλεγεν ὁ θασιλεύς, ἔχει ἕκαστος καθῆκον νὰ πολεμῇ: ὑπὲρ πίστεως, διότι ἡ πίστις εἶναι τὸ κεφάλαιον πάντων· ὑπὲρ πατριδος, διότι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἠττώμενοι θὰ στερηθῶμεν πατριδος περιφήμου καὶ ἐλευθέρας· ὑπὲρ τοῦ θασιλέως, ὅστις εἶνε ὁ χριστὸς τοῦ Κυρίου· καὶ τέταρτον ὑπὲρ φιλιτάτων τέκνων καὶ συμβίων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων. Ὑπὲρ τῶν τεσσάρων τούτων ὀφείλομεν ν' ἀγωνισθῶμεν ἕως θανάτου. Καὶ ὁ στέφανος ὁ ἀδαμάντινος ἐν οὐρανοῖς ἐναπόκειται ἡμῖν, καὶ μνήμη αἰώνιος καὶ ἀξία ἐν τῷ κόσμῳ ἔσεται.

Κυρῶν δὲ διὰ τῶν ἔργων τοὺς λόγους αὐτοῦ, μετεῖχεν ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ ἀγῶνος, μαχόμενος ὡς στρατιώτης ἀπλοῦς, ἐρρῦθμιζε τὰ τοῦ πολέμου περιήρχετο ἔφιππος τὰ τεῖχη, διατάσσων τὴν ἐπισκευὴν τῶν ρηγμάτων, τὴν στήριξιν τῶν πύργων, τὴν ἐκχωσιν τῶν τάφρων, τὴν ὄρυξιν ἀνθυπονόμων, διηγείρει τοὺς φύλακας εἰς ἀγρυπνον φρουράν, παρεμύθει καὶ ἐβοήθει τοὺς τραυματίας, διένεμεν ἰδίαις χερσὶν εἰς τοὺς πολεμοῦντας τροφάς, ἐνεψύχου πάντας διὰ λόγων καὶ προπάντων διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἦλθεν ἡ μοιραία καὶ ἀπαισία ἐκείνη στιγμή, καθ' ἣν ἀθρόα τὰ πλήθη τῶν ἐχθρῶν εἰσῆλασαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐξηφανίσθη ἡ ὑστάτη ἐλπίς, ὁ αὐτοκράτωρ κεντήσας τὸν ἵππον ὤρμησε ἐφιήρης πρὸς τὴν πύλιν τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, καὶ μετὰ δαιμονίου μένους ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν ἀσεβῶν, προσεπάθει ν' ἀνακόψῃ τὸ ἀκατάσχετον αὐτῶν ρεῦμα. Οἱ περὶ αὐτὸν ὀλίγοι εὐγενεῖς ἄνδρες ἔπεσον πάντες γενναίως μαχόμενοι, ἐπὶ σωρῶν ἐχθρικών

πτωμάτων. Μονώτατος δ' ἀπολειφθεὶς, ἐνῶ τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἔρρεεν», ἀνέκραξεν: «οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν λαθεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ;» καὶ ἔπεσε νεκρὸς, δύο τελευταίας λαθῶν πληγὰς, μίαν κατὰ πρόσωπον καὶ ἄλλη καιρίαν, ἐκ τῶν ὀπισθεν.

Ἐκ τοῦ τιμίου τοῦ ἡρωϊκοῦ Βασιλέως ἀνέθορον αἱ γλυκεῖαι ἐλπίδες τῆς ἀναστάσεως τοῦ δουλωθέντος Γένους. Τοὺς θρήνους ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μετέτρεψεν εἰς ἐπαγγελίας νέας ζωῆς καὶ δόξης, συμπλέξας ἅμα τῇ συμφορᾷ μετὰ τῆς πενθίμου κυπαρίσσου τὸν χλωρὸν κισσὸν τῆς ἐλπίδος, καὶ φυτεύσας τὰ πρῶτα ἀνθύλλια τοῦ θάρρους παρ' αὐτὸ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος Βασιλέως, ὅστις ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του.

Τὰς αἰσίας ἐλπίδας διετύπωσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἰς χρησμούς καὶ προρρήσεις, εἰς παραδόσεις καὶ δημοτικὰ ἄσματα. Καὶ ἐνῶ κατὰ τὰ δημοτικὰ ἄσματα ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ παραμυθεῖ τοὺς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπαγγελλόμενος, ὅτι καὶ ἡ μέλλουσα νὰ δουλωθῇ πόλις, καὶ τὰ μέλλοντα νὰ συληθῶσιν ἱερά πάλε με χρόνους, με καιρούς, πάλε δικάσας εἶναι, μία τῶν δημῶδων παραδόσεων, ἡ πολυτιμοτάτη πασῶν, διότι εἰς ταύτην ἀποκορυφοῦνται τοῦ δουλωθέντος Γένους οἱ πόθοι καὶ αἱ ἐλπίδες περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀνορθώσεως, βεβαιώνει, ὅτι τὸν Βασιλέα ἡμῶν, δὲν ἐφόνευσαν οἱ Τοῦρκοι, κατὰ τὴν παρὰ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως μάχην. Ἄλλ' ἄγγελος ἀναρπάσας αὐτὸν ἔφερεν εἰς ὑπόγειον σπήλαιον, παρὰ τὴν Χρυσόπορταν, τὴν Χρυσὴν πύλιν, δι' ἣς κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς Αὐτοκρατορίας εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν οἱ νικηφόροι βασιλεῖς. Ἐκεῖ μένει μαρμαρωμένος ὁ Βασιλεύς, μέχρι ὅτου ἐπιστῇ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Τότε δὲ κατελθὼν ὁ ἄγγελος εἰς τὸ σπήλαιον, «θὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ καὶ θὰ τοῦ δώσῃ ἕς τὸ χεῖρὶ πάλιν τὸ σπαθί, ποῦ εἶχε ἕς τὴ μάχην. Καὶ θὰ σηκωθῇ ὁ Βασιλιάς, καὶ θὰ μπῆ ἕς τὴν Πόλιν ἀπὸ τῆ Χρυσόπορτα, καὶ κυνηγῶντας μετὰ τὰ φουσοῦα του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά».

Τοιαῦτα αἱ παραδόσεις, ἅς ἐγέννησαν αὐτὴν τὴν ὑστεραίαν τοῦ τελευταίου δυσέλπιδος ἀγῶνος οἱ κοπετοὶ τῆς θεηλάτου πτώσεως, ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν ἐλπίδα. Τὸν σκοτεινὸν τοῦ Γένους τάφον ἐφώτισεν ἀφανῆς λύχνος, ὑπ' ἀοράτων ἀναπτόμενος χειρῶν, ὡς ἐκεῖνος ὅστις περιαιυγάζει τὴν πλάκα, ἣν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπολαμβάνει καλύπτουσαν τὸν ἀκέφαλον νεκρὸν τοῦ ἀθανάτου βασιλέως. Ἡ ἐλπίς ἐκείνη ὑπῆρξεν ὁμοίως ὁ φανός, ὁ φωτίζων τὰς τρίβους τῶν δεδουλωμένων ἐν ταῖς πικραῖς ἡμέραις. Πέραν τοῦ χάους καὶ πέραν τῶν αἱμάτων, ἐφεγγασθόλει τὸ ἀνάκτορον τῆς ἐλευθερίας, πρὸς ὃ ἔτεινε τὰς χεῖρας ὁ δίκην Ταντάλου μαρτυρῶν ἑλληνισμός. Καὶ ὅτε αἱ ἀκτίνες τῆς ἐλευθερίας ἐφώτισαν μίαν τῆς Ἑλλάδος γωνίαν,

δὲν ἔπαυσεν ἡ ἐλπὶς αἰσιωτέρων ἡμερῶν, ἀλλ' αἱ παραδόσεις ἐκεῖνα ἐξηκολούθησαν συμβολίζουσαι τὴν μεγάλην λεγομένην ἰδέαν.

Ἡ μεγάλη ἰδέα, ὡς ἔλεγον ἄλλοτε, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ νῦν, εἶναι ἡ συγκεφαλαίωσις τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων, ἀπαυγασμάτων τῆς πεποιθήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ περὶ ἀνακτήσεως τῆς πατρώας κληρονομίας, τῶν πόθων καὶ ἐλπίδων, ὧν κορωνὶς θεωρεῖται ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν ὀρθόδοξον χριστιανικὴν λατρείαν.

Εἰς τὸ ἰδεῶδες δὲ τοῦτο ἀποτυπῶνται κατ' ἐξοχὴν ὁ χαρακτήρ τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Διότι εἰς τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ περὶ τοῦ μέλλοντος συγκεντρῶνται αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, ἀναπλασσομένου τελειοτέρου, διὰ διορθώσεως τῶν πλημμελειῶν καὶ παραμυθίας τῶν συμφορῶν. Οἱ ἐθνικοὶ πόθοι ἐμφαίνουσιν, ὅτι ὁ λαὸς ἔχει συνείδησιν ἑαυτοῦ, ὅτι γινώσκει τὸ παρελθόν του καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτὸν καθήκοντα ἐν τῷ παρόντι πρὸς παρασκευὴν αἰσίου μέλλοντος. Ὁ δὲ ἀμοιρῶν τούτων οὐδὲ διακριτικὸν τινα χαρακτήρα ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἔχων, καὶ τῆς ἀναγκαίας συνοχῆς εἶναι ἔστερημένος, διότι μόνοι οἱ ἐθνικοὶ πόθοι εἶναι ἱκανοὶ νὰ συσφίγξωσι τοὺς δεσμούς, τοὺς συνέχοντας πρὸς ἀλλήλους τοὺς εἰς τὸ αὐτὸ ἔθνος ἀνήκοντας ἢ τῶν ἰδεῶν καὶ ἐλπίδων κοινότης ἐμπνέει τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ πεποίθησιν, ἐνισχύουσα τὴν ἀλληλεγγύην.

Τοὺς ἐθνικοὺς τούτους καὶ τὰς ἐλπίδας ἐνέπνευσεν εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν ὁ ἡρωϊσμός τοῦ μεγάλου βασιλέως, οὗ τὸ μνημόσυνον τελοῦμεν σήμερον. Ζῶν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, προσδοκῶντος τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀρχαίας εὐκλείας, αὐτὸς θὰ γίνῃ ὁ σωτὴρ, ὡς ὑπῆρξεν ὁ μάρτυς.

Π Ρ Ο Σ Λ Α Λ Ι Α

ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ ΦΟΙΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ
ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΕΙΣ ΑΥΤΟΥΣ ΤΩΝ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ
(Ἄκαδ. ἔτος 1906 — 1907)

Φοιτηταί,

Χαίρων προσφωνῶ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον ἐλάθετε ἄρτι, περατώσαντες εὐδοκίμως τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν καὶ καταταχθέντες εἰς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς πολίτας. Ἡ ἡμέρα τῆς ἐγγραφῆς ὑμῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἀποτελεῖ σταθμὸν περιφανῆ τοῦ βίου σας· ἀπὸ ταύτης ἄρχεται νέα περίοδος αὐτοῦ, ἡ περίοδος τῆς παρασκευῆς πρὸς ἀναδοχὴν καὶ εὐσυνειδητὸν ἐκτέλεσιν ὑψηλῶν μὲν καὶ εὐγενῶν, ἀλλὰ καὶ βαρέων καθηκόντων. Οἰκεία καὶ ἐλευθέρᾳ βουλήσει ἀφοσιώσαντες ὑμᾶς αὐτοὺς εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης, ἀνελάβατε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναδειχθῆτε ἄξιοι αὐτῆς μύσται, ὅπως καὶ τὰς προσδοκίας τῶν γονέων σας πληρώσητε καὶ εἰς τὴν πατρίδα ἀποτίσητε, ὅσα ἢ πρὸς αὐτὴν ἀγάπη ἐπιβάλλει.

Νῦν ὅτε ἀκόμη εὐρίσκεσθαι εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τῆς ἐπιστήμης, δὲν θὰ ἴδητέ που ἰδρυμένην, ὡς ὑπῆρχε πρὸ τῆς εισόδου πολλῶν ἀρχαίων ναῶν, στήλην ἔχουσαν τὸν ἱερὸν νόμον τὸν ὀρίζοντα, ὁποῖός της πρέπει νὰ εἶναι ὁ εἰσερχόμενος. Ἀλλὰ τὸν ἄγραφον ἱερὸν νόμον τῆς ἐπιστήμης σεῖς αὐτοὶ πρέπει νὰ θέσητε καὶ ἐγχαράττοντες αὐτὸν βαθέως εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν νὰ τηρῆτε ἀπαρεγκλίτως. Μόνον σκοπὸν τοῦ βίου τοῦ καθοσιουμένου εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἀναγνωρίζει ὁ νόμος οὗτος τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας δι' αὐτὴν ταύτην, καὶ ἀποκορυφούται εἰς τὸ ἀξίωμα, ὅτι ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων ἀναγκαιῶς εἶναι καὶ χρηστός ἀνὴρ καὶ ἀγαθὸς πολίτης.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ σεῖς ἀπὸ τοῦδε κατευθύνεσθε. Ἄν δὲ ποτε ἡ δὴν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν ἀπειλήσῃ νὰ παρασύρῃ ὑμᾶς

λιποψυχούντας, ἂν σᾶς συγκρατῆ καὶ ἐπανάγη εἰς τὴν εὐθεΐαν ὁδὸν ἐγειρομένη ἐν ὑμῖν ἐνδόμυχος φωνή, ὡς τοῦ ἀρχαίου ἱεροφάντου τὸ κέλευσμα. Ἐκάς πᾶς βέβηλος! Μακρὰν ἀπὸ τῆς ἀγνῆς χορείας τῶν θεραπεύοντων τῆς ἐπιστήμης πᾶς ὁ ὑπολαμβάνων αὐτὴν εὐτελὲς ὄργανον πρὸς ψωμισμὸν, πᾶς ὁ χάριν κέρδους παραμορφῶν καὶ νοθεύων τὴν ἀλήθειαν!

Ἐχετε πάντα τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια, ἵνα ἀσφαλῶς προχωρήτε εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ σας. Εὐέλπι καὶ φωτεινὸν ἐκτείνεται πρὸ ὑμῶν τὸ μέλλον. Οἱ πλείοται κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐργασίας σας εἴσθε ἀπηλλαγμένοι μεριμνῶν τοῦ βίου, ἄς ἀνθ' ὑμῶν ἀνέλαθεν ἡ οἰκογένειά σας. Ἄλλα καὶ ὅσοι δὲν ἠδυνήθητε ἐν τούτῳ ὑπὸ τῆς μοίρας καὶ πρὸ τῆς ὥρας ἀγωνίζεσθε τὸν σκληρὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ἔχετε ὅμως καὶ σεῖς ἐπίσης τὸ πολῦτιμον κεινὸν ἐφόδιον, ὅπερ τονῶνον τὴν ψυχὴν προσδίδει τὴν δύναμιν πρὸς κατανίκησιν τῶν δυσχερειῶν, ἔχετε τὴν νεότητά τὴν πιστὴν εἰς τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη νεότητά, ἥς τὸ φῶς διαλύει ἢ περιχρυσώνει πᾶν σκοτεινὸν νέφος, ἥς ἡ εὐγενὴς ὀρμὴ ὑπερπηδᾷ τὰ ἐπιπροσθούνα κωλύματα.

Οὐδεμίαν λοιπὸν δικαιολογίαν ἔχετε ὀλιγορῶντες ἢ ἀμελοῦντες τὸ ἔργον, ὅπερ ἀνελάθετε. Εἰς τοῦτο πρωτίστως ἔχετε χρεῖαν συντόνου καὶ ἀδιαλείπτου μελέτης. Τὴν ὑποχρέωσιν δὲ ταύτην σᾶς ἐπιβάλλει καὶ ὁ κανονισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου. Διότι τοιαύτην ἔνοιαν ἔχουσιν αἱ διατάξεις αὐτοῦ, ὅτι «εἰς τοὺς φοιτητὰς δὲν ἐπιβάλλεται ὡς πρὸς τὴν σπουδὴν οὐδεμία βία», ὅτι «δύναται ἕκαστος ἐλευθέρως νὰ ἐκλέξῃ ὅποιονδῆποτε μάθημα προαιρεῖται», καὶ ὅτι «ἀνατίθεται εἰς αὐτοὺς ἡ ἐκλογὴ τῆς τάξεως, καθ' ἣν θέλουν ἀποκτᾶσθαι τὰς διαφόρους γνώσεις». Γινώσκω ὅτι πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ὑπολαμβάνεται τὰς διατάξεις ταύτας ὡς παρεχούσας ἄδειαν ἀναπαύλης ἐκ τῆς αὐστηρῶς ὀρισμένης καὶ καταναγκαστικῆς μελέτης ἐν τοῖς ἐκπαιδευτήριουσ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἄλλ' ὅλως τοῦναντίον, ὁ νομοθέτης ἠθέλησε διὰ τῆς παρεχομένης ἐλευθερίας τῆς ἐκλογῆς τῶν μαθημάτων καὶ τῆς τάξεως τῆς ἀκροάσεως αὐτῶν νὰ καταστήσῃ εἰς ὑμᾶς δυνατόν, ὅπως ἐπιδοθῆτε ἀβιάστως καὶ ἀπερισπᾶστως εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἐπιστήμης, ὥριμοι πλέον σεῖς αὐτοὶ νὰ ὀρίσητε τὸ διάγραμμα τῶν μελετῶν σας, γινώσκοντες τίνας ἑλλείψεις σας ἔχετε νὰ συμπληρώσητε καὶ εἰς τίνα μαθήματα πρέπει βαθύτερον νὰ ἐγκύψητε.

Διότι ἐκ τοῦ πολυτίμου χρόνου τῆς φοιτήσεώς σας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅτε αἱ σωματικαὶ δυνάμεις εἶναι ἀκμαιόταται καὶ ἡ διάνοια ἐλευθέρη ἄλλων φροντίδων μεταρσιούται εἰς τὰ αἰθέρια ὑψη τοῦ ἰδεώδους, οὐδὲ στιγμὴν σᾶς ἐπιτρέπεται νὰ σπαταλήσητε ἀσκόπως. Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά, ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. Ὁλος ὁ βίος

τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς σπουδὴν τῆς ἐπιστήμης. Ὅθεν ἀνένδοτοι πρέπει νὰ εἶναι αἱ προσπάθειά σας πρὸς παρασκευὴν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης· διότι ἡ παρασκευὴ αὕτη εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτήσεως. Τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα, δι' οὗ ἐπιθραβεύονται κατὰ τὸ πέρασ αὐτῆς οἱ εὐδοκίμως ἀγωνισθέντες, δὲν ἐμφαίνει, ὅτι οἱ ἀξιωθέντες, αὐτοῦ ἔχουσι τελείαν γνῶσιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ μαρτυρεῖ μόνον ὅτι εἶναι παρεσκευασμένοι πρὸς μεθοδικὴν ἔρευναν καὶ ἐπιστημονικὴν μελέτην.

Οὕτω παρεσκευασμένοι θὰ δυνηθῆτε νὰ συντελέσητε ἐξερχόμενοι τοῦ Πανεπιστημίου εἰς προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Οὐδεὶς βεβαίως θὰ ἀξιώσῃ παρ' ὑμῶν τὴν ἀποκάλυψιν μεγάλῃς τινὸς ἀληθείας ἢ τὴν λύσιν τινὸς τῶν ὑψηλῶν προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο εἶναι κλῆρος τῶν δαιμονίων ἀνδρῶν, οἵτινες ὡς φωτεινὰ μετέωρα κατὰ καιροὺς ἐπιφαινόμενοι καταυγάζουσι διὰ τῆς μεγαλυφυΐας των τὴν ὁδὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' ἡ ἐπιστῆμη δὲν διαστέλλει τὰ μικρὰ ἀπὸ τῶν μεγάλων, πᾶσα δὲ γνώσις εἶναι εὐπρόσδεκτος εἰς αὐτὴν καὶ εἰς πάσας ἀποδίδει ἰσορροπὸν βᾶρος πρὸς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν. Ἀντάξιός δὲ τῆς ἀποστολῆς του ἀναδεικνύεται πᾶς ἐπιστήμων μετὰ ζήλου, ἀγάπης καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ οὐδὲν ὑπεράνω ταύτης τιθέμενος, τὴν δὲ ψυχὴν τηρῶν ἀγνήν ἀπὸ παντὸς ἀγεννοῦς στοχασμοῦ καὶ ὑπολογισμοῦ φιλαύτου καὶ ἐν πάσῃ πράξει του ἀποβλέπων πάντοτε πρὸς τὴν ἐθνικὴν ὠφέλειαν.

Διότι συναφῆ πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἐπιστήμονος εἶναι τὸ χρηστὸν ἦθος καὶ ἡ ἀφοσίωσις ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ καὶ παράλληλος πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν πρέπει νὰ χωρῆ ἡ δρᾶσις ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος.

Κατὰ τὴν ἔξοδον ὑμῶν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου θὰ ταχθῆτε εἰς τὴν γάξιν τῶν ἐπιλέκτων, οἵτινες ὑψοῦντες τὴν δῆδα τῆς ἐπιστήμης προπορεύονται τοῦ λοιποῦ ἔθνους διαφωτίζοντες τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἐξ ὑμῶν τὸ ἔθνος θὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἡγέτας αὐτοῦ, τοὺς ἀνωτάτους λειτουργοὺς τῆς πολιτείας, εἰς οὓς μετ' ἐμπιστοσύνης θὰ ἀναθέσῃ τὰς ἐλπίδας του, ἐξ ὧν θὰ προσδοκᾷ τὴν πλήρωσιν τῶν πόθων του.

Ὅπως ἀναδειχθῆτε ἄξιοι νὰ προσφέρετε τοιαύτας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα σας προσαπαιτοῦνται καὶ ἄλλα, πλὴν τοῦ εὐσυνειδήτου ἐπιστημονικοῦ καταρτισμοῦ ὑμῶν, καὶ μάλιστα γνώσις βαθεῖα τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἰδεωδῶν τοῦ ἔθνους. Γεννηθέντες Ἑλληνες ἐκ φύσεως λαχόντες τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐγενεστάτης καταγωγῆς, συνδεόμενοι πρὸς ἔνδοξον παρελθόν διὰ τῶν ἀρρήκτων δεσμῶν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὀφείλετε πρωτίστως νὰ γνωρίσετε τὸν μακραίωνα βίον

τοῦ ἔθνους σας. Ἡ ἀπηκριθωμένη γνῶσις τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τῆς τῶν ὑμῶν λαῶν, ἐνισχύουσα καὶ ἐμπεδοῦσα τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, θὰ πληρώσῃ ἅμα τὴν καρδίαν ὑμῶν μεγάλου φρονήματος καὶ ἀσφαλῶς θὰ καθοδηγῇ εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἐργασίαν.

Ὅφείλετε προσέτι νὰ μελετᾶτε ἀδιαλείπτως τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Τὸ παράγγελμα τοῦ Ὁρατίου πρὸς τοὺς Ρωμαίους, *vos exempla graeca manu versate diurna, versate nocturna*, σεῖς πρὸ πάντων πρέπει πιστῶς νὰ τηρῆτε, ὄντινα δῆποτε κλάδον τῆς ἐπιστήμης καλλιεργούντες. Διὰ τῆς καθ' ἑκάστην ἀναγνώσεως Ἑλλήνων συγγραφέων, τῶν αἰώνιων τούτων διδασκάλων τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, στομουμένη ἡ ψυχὴ σας θὰ δυνηθῇ νὰ παραμείνῃ ἀνηπερέαστος καὶ νὰ μὴ καταποντισθῇ ὑπὸ τοῦ ὀσημέραι ὀγκουμένου ρεύματος τῶν ὑλιστικῶν καὶ ἀπειροκάλων καὶ ἀνελευθέρων δογμάτων. Καὶ ἐπὶ τούτοις διὰ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης, θὰ προσοικειωθῆτε ἐντελῶς τὸ λεπτότατον καὶ ἐπιτηδειότατον ὄργανον πρὸς ἔκφρασιν παντὸς διανοήματος, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ παραμελήσετε καὶ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Ἡ Πολιτεία ὥρισε ταύτας ὑποχρεωτικὰς, τὸ δὲ Πανεπιστήμιον διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ γυμναστηρίου ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ εἰς ὑμᾶς ἀνετον καὶ εὐχάριστον τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην. Τὴν γυμναστικὴν συντείνουσιν τὰ μάλιστα εἰς τὴν ὑγίαν καὶ εὐεξίαν, ὀφείλετε νὰ καλλιεργῆτε καὶ ὑπὲρ ὑμῶν αὐτῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης, ἐνθυμούμενοι τὴν σοφὴν ρῆσιν, ὅτι φρένες ὑγιεῖς οἰκοῦσι σῶματι καὶ ὅτι ἀμβλύνει καὶ χαλαρώνει τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας σῶμα μὴ εὐεκτοῦν, ἀλλ' ὀφείλετε νὰ καλλιεργῆτε αὐτὴν καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, πρόθυμοι εἰς τὴν φωνὴν αὐτῆς κινδυνεύουσης νὰ προσφέρεται εὐτονα καὶ ρωμαλέα σώματα.

Ἐπὶ πᾶσι δ' ὀφείλετε νὰ ἐθισθῆτε εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸ σέβας τῶν νόμων, πρότυπον γινόμενοι ὑμεῖς οἱ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται χρηστῶν καὶ νομοταγῶν πολιτῶν ἢ ἀταξία εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν παιδείαν, ἀρετὴ δὲ πρωτίστη τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν εἶναι ἡ πιστὴ τήρησις τῶν νόμων. Μόνον οἱ ἔστερημένοι ἐλευθερίας, εἰς οὓς ἄκοντας ἐπιβάλλει τὸ κράτος τὰς θελήσεις του, δύναται μετὰ λόγου ν' ἀρνηθῶσιν ὑποταγῆν.

Οὕτω ποιοῦντες θὰ συνεχίσῃτε ἀκραιφνῶς ἑλληνικὴν παράδοσιν. Ἡ φοιτητικὴ νεότης τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀποτετελεῖ τρόπον τινὰ ἐπανάληψιν τῆς ἐφηβίας τῶν ἀρχαίων. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔφηβοι κανόνα τοῦ βίου εἶχον τὴν εὐεξίαν, τὴν εὐσχημοσύνην, τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν παιδείαν. Εὐεκτοῦντες, κοσμίως καὶ εὐπρεπῶς διάγοντες, ποιοῦντες πάντα ὅσα αὐτοῖς οἱ νόμοι προσέταττον καὶ πειθαρχοῦντες

ἐπαιδεύοντο τὴν καλλίστην ἑλληνικὴν παιδείαν.

Ἐν τούτῳ δὲ διαφέρετε τῶν ἀρχαίων ἐφήβων, ὅτι ἐκεῖνοι ἦσαν διηρημένοι κατὰ πόλεις. Σεῖς δὲ εὐτυχῶς ἀποτελεῖται μίαν πόλιν, κοινὰ ἔχοντες ἰδεώδη, κοινὰς ἐλπίδας καὶ πόθους. Συναγερθέντες ἐδῶ ἐκ πάσης ἑλληνικῆς χώρας, ἐκπροσωπεῖτε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα. Μικρασιᾶται καὶ Κύπριοι, Θράκες, Μακεδόνες, Ἡπειρώται, Κρήτες, Θεσσαλοὶ, Στερεοελλαδίται, Νησιῶται, Πελλοποννήσιοι, τέκνα τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος καὶ πολῖται τῆς ἐλευθέρου, τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιστήμης συναμίλλως ἀγωνιζόμενοι, ἀπεργάζεσθε μέγα ἔργον, τὴν πνευματικὴν ἔνωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Καὶ ἐμφορούμενοι τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, ὑπὸ τῆς αὐτῆς κατεχόμενοι ἰδέας, πρὸς τὸν αὐτὸν κατευθυνόμενοι σκοπὸν, πάντες ὑμεῖς, καὶ ὅσοι ὑπὸ τῶν νόμων ὑποχρεοῦσθαι νὰ βοηθήσετε διὰ τῶν ὄπλων ἀμυνομένην τὴν πατρίδα, καὶ οἱ λοιποὶ, οὓς ἄγραφος, ἀλλ' ἐπιβλητικώτερα ὑποχρέωσις, ἢ τῆς καρδίας, θὰ τάξῃ παραστάτας τούτων καὶ συναγωνιστάς, εἰσερχόμενοι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὁμόσατε ἐνδομύχως τὸν ὄρκον τῶν ἀρχαίων ἐφήβων. «Οὐ κατασχυνῶ τὰ ὄπλα τὰ ἱερά» δὲν θὰ κατεσχύνω τὰ ἱερά ὄπλα, τὰ πνευματικὰ, τὰ ὅποια μοι παραδίδει τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ τὰ ὑλικά τὰ ὅποια θὰ μοι ἐμπιστευθῇ ποτε ἢ πατρίς· «ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων. Καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὐσινὰς ἄλλουσι ἰδρύσεται τὸ ἔθνος ὁμοφρόνως, καὶ τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάττω παραδώσω, μεῖζω δὲ καὶ ἀρείω».

Ἡμεῖς δὲ οἱ διδάσκαλοί σας, ἐκ βάθους ψυχῆς ἀναπέμπομεν τὴν εὐχὴν, νὰ ἀξιωθῆτε νὰ τελέσητε τὸν ὄρκον σας, νὰ ἐπίδητε πληροῦμενος τοὺς πόθους σας. Γένοιτο!

ΕΛΛΗΝΕΣ Ἡ ΡΩΜΙΟΙ;

Φίλε κ. Συντάκτα,

Σὰς παρακαλῶ νὰ φιλοξενήσετε εἰς τὰς στήλας σας ὀλίγας προ-
χειροὺς παρατηρήσεις μου περὶ τῆς γνώμης, τὴν ὁποίαν εἰς τὸ χθεσινὸν
φύλλον τοῦ Ἄστεως ἀναπτύσσει ὁ κ. Παλαμᾶς ὑποστηρίζων ὅτι ὁ
ἄκραιφνῶς δημῶδης τύπος τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος εἶναι Ρωμιὸς
καὶ ἔνεκα τούτου προτιμητέος τοῦ δυσκινήτου ὀνόματος Ἑλλην, ὕπερ
θεωρεῖ ὡς δημιουργημα τῆς ἐπισήμου γλώσσης. Ἡ συζήτησις, ἂν καὶ
συζήτησις περὶ λέξεων, ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ θεωρηθῆ ὡς κενόσπουδός τις
ματαιολογία, διότι οὐδαμῶς εἶναι ἀδιάφορος ἡ γνώσις τοῦ ἀληθοῦς ἡμῶν
ἔθνικοῦ ὀνόματος καὶ ἡ ἐξέτασις περὶ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ, ἂν τῷ
ὄντι ἐπῆλθεν ἐκ μικρολόγου ζήλου πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα,
ζήλου παραβιάζοντος καὶ διαστρέφοντος τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν καὶ εἰς
σχολαστικούς μωροσόφους προσιδιάζοντος.

Ὁ κ. Παλαμᾶς πιστεύει ὅτι ὁ Ἑλλην ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστι-
νιανοῦ μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐποίησεν ὁ Ρήγας τὸν Θούριόν του,
καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη, ἐκάλει καὶ καλεῖ ἑαυτὸν Ρωμιόν. Ἐπι-
καλεῖται δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου στίχους μεσαιωνικῶν ποιημάτων καὶ
τινων δημοτικῶν ἀσμάτων, καθὼς καὶ τοὺς λόγους δύο πρωταθλητῶν
τῶν πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγῶνων, τοῦ Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Κο-
λοκοτρώνη, ὃν ὁ τελευταῖος εἰς τὰ Ἀπομνημονεῦματά του ἔχει τὴν
φράσιν «οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ρωμαῖοι». Θὰ ἴδωμεν ὅτι ταῦτα οὐδὲν
μαρτυροῦσιν ἐν παρῶδῳ δὲ παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν ὁ Κολοκοτρώνης
ὀνομάζει ἅπαξ τοὺς ὁμοεθνεῖς τοῦ Ρωμαίου, χιλιᾶκις ἐν τῷ αὐτῷ
βιβλίῳ τοὺς ὀνομάζει Ἑλληνας οἰανδήποτε σελίδα τῶν Ἀπομνημονευ-
μάτων του καὶ ἂν ἀνοίξῃς θὰ ἴδῃς πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενον τὸ
ὄνομα τοῦτο.

Ἄλλ' οὐδεμία ὑπῆρχε χρεῖα μαρτυριῶν πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ
Ἑλληνας ἐκάλουν ἑαυτοὺς καὶ Ρωμιούς· οὐδεὶς ἡμφισβήτησέ ποτε
τὸ πρᾶγμα. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τοῦτο· ἀλλὰ συνηγορῶν ὑπὲρ τοῦ
Ἑφταλιώτη, προκρίνοντος νὰ ἐπιγράψῃ τὸ βιβλίον του Ἱστορίαν τῆς
Ρωμοσύνης καὶ ὄχι Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὠφείλε ν' ἀποδεί-

ξη πρῶτον μὲν ὅτι ἡ ἴδρυσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διέκοψε πάντα δε-
σμὸν συνέχοντα τὸν Ἑλληνα τοῦ παλαιοῦ κόσμου πρὸς τὸν ὑπήκοον τῶν
Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Ἑλληνας, τὸν γενόμενον Ρωμαῖον πολίτην
ἔπειτα δέ, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μέχρι τῆς ἐπαναστά-
σεως τοῦ 1821 εἶχεν ἐξαλειφθῆ ἐκ τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τὸ ὄνομα
τοῦ Ἑλληνοῦ ἀντικατασταθὲν διὰ τοῦ Ρωμιοῦ εἶναι τοῦτο ἀληθές; Ἐν
τούτῳ ἔγκειται τὸ ζήτημα.

Ὅτε τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀπόσεισιν τῶν δεσμῶν τῆς μακραίωνος
δουλείας συνήλθον οἱ πληρεξούσιοι πασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς
τὴν Ἐπίδαυρον τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 διὰ νὰ κηρύξωσι τὴν ἐλευθέ-
ρωσιν τοῦ ἔθνους καὶ συντάξωσι τὴν πολιτείαν αὐτοῦ, ἑλληνικὸν τὸ
ὀνόμασαν: «Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος — κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων
παραστατῶν του, εἰς τὴν Ἐθνικὴν συνηγμένην συνέλευσιν, ἐνώπιον
Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν».
Καὶ ἐν τῷ προσωρινῷ πολιτεύματι τῆς Ἑλλάδος ἡ συνέλευσις ἐκέλευεν
Ἑλληνικὴν ὀνόμασε τὴν ἐπικράτειαν, ἑλληνικὴν τὴν διοίκησιν καὶ ἀνε-
γνώρισεν ὡς Ἑλληνας πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας αὐτόχθονας
κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας. Καὶ δὲν ἦτο αὐτὴ ἡ πρώτη πράξις τῶν
ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, δι' ἧς ἀνεγνωρίζετο τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ
ἔθνους. Ἦδη ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Καλαμάτας τὴν 28 Μαρτίου
τοῦ 1821 ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ἐν τῇ προκηρῦξει του πρὸς τὰ
χριστιανικὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἀνεκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων.
Καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐξ Ἰαίου ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης προσεκάλει διὰ τῶν
προκηρῦξεῶν του τοὺς μεγαλοψύχους Ἑλληνας νὰ σπεύσωσι πρὸς ἐλευ-
θέρωσιν τῆς πατρίδος των ἐξέφραζε δὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι οὐδεμία ἑλλη-
νικὴ καρδιά θὰ μείνῃ ἀδιάφορος καὶ ἄδρανῆς εἰς τὴν φωνὴν τῆς πα-
τρίδος. Καὶ καθ' ὄλον ἐν γένει τὸν ἀγῶνα, ὁσάκις ἐπισήμως ὠμίλουν
ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, ὀνομάζαν Ἑλλάδα τὴν πατρίδα των καὶ
Ἑλληνας τοὺς ὁμοεθνεῖς. «Ἡ παντελής ἀπελιπίσια, ἀποτέλεσμα τοῦ
σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὄθωμανικῆς τυραννίας, ἔβαλεν εἰς τὰς χεῖρας
τῶν Ἑλλήνων τὰ ὄπλα», ἐκήρυσσεν ἐκ Μεσολογγίου κατὰ Νοέμβριον
τοῦ 1821 ἡ γερούσια τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα
ἐξ Ἀμφίσης ἡ γερούσια τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐβεβαίωσεν, ὅτι «ἡ
Ἑλλάς ἔλαβε τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ἀγοράσῃ μὲ τὴν τιμὴν τοῦ αἱματός της
τὴν πολυτίμον ἀνεξαρτησίαν της» ἐν τῷ πρώτῳ δὲ ἄρθρῳ τῆς Νομικῆς
διατάξεως ὠρίζεν ὅτι «ὄσοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χρι-
στὸν εἶναι Ἑλληνας».

Δὲν εἶναι ταῦτα τυχαῖα συμπτώματα οὐδὲ δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν
εἰς τὴν ἐπὶ ἡμέραν φιλαρχαίων λογίαν, εἰς μόνον τὸ παρελθὸν ἀποθλε-
πόντων, τυφλωτόντων δὲ περὶ τὸ παρόν· ἀλλ' εἶναι ἡ ὁμόφωνος φωνὴ

της εθνικής συνειδήσεως, ήτις ἐλευθέρα παντός δεσμοῦ ἀνακηρύσσει διαπρυσίως ὅτι ἦλθεν εἰς ἐπίγνωσιν ἑαυτῆς καὶ συναισθάνεται ὅποια καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τὸ ἔθνος ἢ μακρὰ καὶ ἔνδοξος ἱστορία του· καὶ φαίνεται μᾶλλον ὡς τις ἀπήχησις τῶν λόγων, οὓς ὁ ἠρωϊκὸς πρόμαχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τελευταῖος βασιλεὺς αὐτῆς εἶπε τὴν παραμονὴν τῆς ἀλώσεως πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ ἔθνους ἀποκαλῶν αὐτοὺς ἀπογόνους Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων (Φραντζῆς Γ', 6 σ.275), τὴν δὲ πόλιν, ὑπὲρ ἧς ὁ ἄγών, «καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων» (αὐτ. σ. 276).

Διότι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὴν καταγωγὴν του οὐδ' ἐξέλιπέ ποτε κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τοὺς διαρρέυσαντας ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ὄνομα Ἑλλην. Ἐπεκράτησεν μὲν ὡς ὀνόματα τοῦ ἔθνους ἀλλὰ ἐπέισακτα καὶ μάλιστα τὰ τῶν Ρωμαίων· ἀλλ' ὁσάκις ἡ ἀνάγκη ἢ τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην ἐπιβαλοῦσα παρήρχετο, ἐπανήρχετο καὶ τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομα. Τρία δ' ἦσαν κυρίως τὰ αἴτια, ὧν ἕνεκα ἐπὶ μακρὸν προεκρέινετο τούτου τὸ τῶν Ρωμαίων ὄνομα. Ἡ ἀποδοκιμασία καὶ προπηλάκισις τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἔδρας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐν Κωνσταντινουπόλει· καὶ τρίτον ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἔθνους ἐπιβεβλημένη ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τοῦ ὀνόματος τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς διατήρησιν καὶ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων ποτὲ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐθνῶν.

Εἶναι δὲ ὄντως θαυμαστὸν πῶς δὲν ἐξηλείφθη παντελῶς τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, ἀλλὰ τούναντίον διετηρήθη τηλικαύτας καταπαλαΐσας ἀντιθέτους δυνάμεις. Ἄφ' ἧς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἔγραψε τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων λόγον του, τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀνεθεματίζεται καὶ κατεχλευάζεται καὶ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος καὶ ἐν ἐκκλησιαστικαῖς συγγραμμασι, συνώνυμον γενόμενον τοῦ εἰδωλολάτρου ἢ αἰρετικοῦ, ὅθεν προσετίθετο ἐνίοτε πρὸς δυσφημίαν καὶ εἰς ἄλλα ἐθνικὰ ὀνόματα. Ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος ζήσας ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Θεοδώρητος ὁ Κύρρου Ἑλληνας ὀνομάζει οὐ μόνον τοὺς Ἑλληνας τὸ γένος, τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν ἐθνικὴν των θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ πάντα μὴ πιστεύοντα τὴν ἀληθῆ πίστιν· οὕτω π.χ. τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάβαλ ἀποκαλεῖ ἱερεῖς τῶν Ἑλλήνων (Ἀποκρίσεις 96 σ.89). Ὁ δὲ κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα ζήσας Ἰωάννης Ὁ Μόσχος λέγει πού «Σαρακηνὸς τις Ἑλληνα» (Λειμωνάριον 133).

Οὐδεὶς λοιπὸν τῶν ἐκχριστιανισθέντων Ἑλλήνων ἐτόλμα νὰ φέρῃ τὸ καταδεδικασμένον ὄνομα ἐκ φόβου μὴ ἐπιούρη καθ' ἑαυτοῦ τὰς ἀράς τῆς ἐκκλησίας. Καὶ συνέβη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς κατισχύσεως ἐν τῷ κράτει τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὅτε ἀκόμη τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων δὲν εἶχε διαδοθῆ ὡς ἐθνικὸν τῶν ὑπηκόων τοῦ ἀρτιπαγοῦς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ρωμαϊκοῦ κράτους, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς κοινὴν χρῆσιν παλαιὰ καὶ λησμονημένα ἐθνικὰ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματα. Ἐκτοτε πιθανῶς ἐκλήθησαν Ἑλλαδικοί, δι' ἐπιθέτου δηλ. εὐρισκομένου καὶ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τοῦ Στ' αἰῶνος π.χ. Ξενοφάνει, οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μείζονα δ' ἴσως ἔλαβε διάδοσιν καὶ τὸ παλαιότερον τῶν Ἑλλήνων ὄνομα Γραϊκός, πλεονεκτοῦν κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐδήλουν τοὺς Ἑλληνας καὶ οἱ λαοὶ τῆς δύσεως. Ὁ ἱστορικὸς Πρίσκοις (σ. 190 ἐκδ. Βόννης) διηγεῖται, ὅτι κατὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀτίλαν πρεσβείαν τῶν Ρωμαίων (τῷ 448) συνήντησέ τινα, ὃν ἐξέλαθεν ὡς βάρβαρον ἐκ τοῦ ἐνδύματος, προσαγορεύσαντα αὐτὸν «ἐλληνικῆ φωνῆ» ἐπειδὴ δ' ἠπόρησεν ὅτι ἐλληνίζει Σκύθης ἀνὴρ, τὸν ἠρώτησε τίς εἶναι· ἀπεκρίθη δ' ἐκεῖνος ὅτι εἶναι «Γραϊκὸς τὸ γένος».

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὡς ρωμαϊκοῦ, ἡ διατήρησις ἐν αὐτῷ τῶν διοικητικῶν παραδόσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ προσηγορία τῶν Ρωμαίων, ἦν ἔφερον οἱ ὑπήκοοι, συνετέλεσαν θεβαίως ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ὀνόματος τούτου εἰς τοὺς Ἑλληνας. Καίτοι δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος τὰ πάντα σχεδὸν ἦσαν ἐλληνικὰ εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο καὶ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ὀλοσχερῶς ἐξελληνίσθη, τηρήθησαν ὅμως τὰ πλεῖστα τῶν ρωμαϊκῶν πολιτικῶν ὀνομάτων, καὶ αὐτοκράτορες καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες προσέκειντο εἰς τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτήρα τοῦ κράτους νομίζοντες ὅτι προσδέδεται οὕτω μείζων λαμπρότης εἰς αὐτὸ διὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἂν καὶ ἐπιμελῶς ἀπόφευγον πᾶν τὸ ὑπεμφαίνον τὴν συντελεσθεῖσαν μεταβολὴν, ὅχι σπανίως, ὡς ἐκ τῶν σωζομένων ὀλίγων μαρτυριῶν συνάγεται, ὑποδηλοῦται ἐκ τῶν λόγων των, ὅτι οἱ Ἑλληνας τὸ γένος ὑπήκοοι διετήρουν τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομα των. Ὀλίγα παραδείγματα ἄρκοσιν εἰς ἀπόδειξιν τούτου. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις κατὰ κόρον κάμνει χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑλληνοῦ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου καὶ ρωμαϊκὸν ὀνομάζει τὸ κράτος του καὶ Ρωμαίους τοὺς ὑπηκόους του, ἐν τῷ πρὸς τὸν υἱὸν Ρωμανὸν συντάγματι (κεφ. 49 σ. 217) ἀποκαλεῖ Γραϊκοὺς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλληνας· ὅπερ δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ἐπικρατήσῃ τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων ἐν Πελοποννήσῳ, ὅτι ἦτο ἀναγκαία ἡ διάκρισις τῶν ἀλλοφύλων ἐποίκων ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ γένος. Ἐν δὲ κεφ. 50 σ.224 διαλαμβάνων περὶ τῶν κατοίκων τῆς Μάνης παρατη-

ρεῖ ὅτι οὗτοι κατάγονται «ἐκ τῶν παλαιότερων Ρωμαίων» καὶ ὅτι «μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἑλληνας προσαγορεύονται» τοῦτο σαφῶς δεικνύει ὅτι οἱ Μανιάται οὐδέποτε ἀπέβαλον τὸ παλαιὸν ἔθνικόν ὄνομα αὐτῶν, παράλογος δὲ αὐτόχρημα εἶναι ἡ ἐξήγησις τοῦ πράγματος παρὰ τῷ Πορφυρογενήτῳ «διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι καὶ προσκυνητάς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς Ἑλληνας».

Ἡ βασιλόπαις ἱστοριογράφος Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, ἐκθέτουσα ὀπίσθον συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς παιδείας παιδευτήριόν τι ἐν Κωνσταντινουπόλει, κτίσμα τοῦ πατρὸς τῆς Ἀλεξίου, λέγει: «καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐνταῦθα — καὶ τὸν ἀγράμματον Ἑλληνα ὀρθῶς ἐλληνίζοντα».

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, ὅστις φαίνεται ὡσεὶ ἐπιζητῶν διὰ στερροτέρας ἐμμονῆς εἰς τὰς ρωμαϊκὰς παραδόσεις νὰ προσδώσῃ μεῖζον κύρος εἰς τὴν ἀσταθῆ καὶ ἀθέβαιον βασιλείαν του, καὶ Ρωμαίων κράτος πανταχοῦ τῆς Ἱστορίας του καλεῖ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ Ρωμαίους τοὺς ὑπηκόους καὶ τὰ παραδείγματα, ἅτινα εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ πρὸς τοὺς στρατιώτας φέρει, παραλαμβάνει ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας· αὐτὸς οὗτος ὁ φιλορώμαιος αὐτοκράτωρ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν, τῶν βαρβάρων, Ἑλληνας καλεῖ τοὺς ἐλληνικοῦ γένους: «οὐκ ἐξ Ἑλλήνων μόνον τῶν αὐτόθι κατοικούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν προσοίκων βαρβάρων» (Β', 20 σ. 423). «καὶ Ἑλληνας καὶ βαρβάρους» (αὐτ. Γ', 9 σ. 28)· ἐν προσφωνήσει δὲ πρὸς τοὺς στρατιώτας: «Ἄνδρες Ρωμαῖοι, μᾶλλον δὲ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι πάντες». Πρὸς τοῦτον γράφων ὁ Σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου (τῷ 1348) προσαγορεύει αὐτὸν σπάθην τῶν Μακεδόνων καὶ βασιλέα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτὸν ἔθνων, ἀλλ, ὄχι βασιλέα Ρωμαίων (Καντακουζην. Δ', 14, 1.94).

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τὰς βδελυρὰς κακουργίας αὐτῶν τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων, μισητὸν γενόμενον, φαίνεται παραγκωνιζόμενον, συχνότερον δὲ καὶ μετὰ πολλῆς ἀγάπης ἀναφέρεται τὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἱστορῆσας τὴν ἄλωσιν Νικήτας ὁ Χιωνάτης (σ. 767. 768 Βόννης) ἀποστέργει καὶ ν' ἀναφέρῃ κἄν τὰς πολεμικὰς πράξεις τῶν βαρβάρων τῆς Δύσεως καὶ τὰς νίκαις αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων: «οὐκ ἀσαίμην» λέγει, «τὰ βαρβάρων αὐτὸς, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς, ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες... πῶς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρεῖμα, τὴν ἱστορίαν, κάλλιστον εὐρημα τῶν Ἑλλήνων βαρβαρικῆς καθ' Ἑλλήνων πράξεσι χαριζόμενος;»

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης ὁ Βατάτσης ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ', τῷ 1237, ἀνομολογεῖ ἀπροκαλύπτως

τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν του: «ἐν τῷ γένει τῶν Ἑλλήνων ἡμῶν ἡ σοφία βασιλεύει, καὶ, ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ ταύτης πανταχοῦ ρανίδες ἀνέβλυσαν». (Ἀθήναιον τ.Α' σ. 393)· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μόνουχί σύμπαντας τοὺς μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν βασιλεύσαντας ἀνακηρύσσει Ἑλληνας: «τῶν ἀρξάντων μετ' ἐκεῖνον ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους... Αὐτίκα οἱ τῆς βασιλείας μου γενάρχη, οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Δουκῶν τε καὶ Κομνηνῶν ἵνα μὴ τοὺς ἑτέρους λέγω, τοὺς ἀπὸ γενῶν ἐλληνικῶν ἄρξαντας» (αὐτ. σ. 374).

Ὅτε ἐν Νικαίᾳ ἐπανίδρυσε τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν Θεόδωρος ὁ Λάσκαρης, ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι κατέστησεν ἄλλο αὐτοτελὲς ἐλληνικὸν κράτος Μιχαὴλ Α' ὁ Ἄγγελος· τοῦτο δ' ὠνόμασε τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἡπείρου.

Ἐνῶ δὲ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες ἀνύψουν καὶ αὖθις εἰς περιωπὴν τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, οἱ λόγοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολειφθῶσιν αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς ἐκκλησίας ὁ ἐλληνομαθέστατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν ὑπομνηματιστής, κηρύσσει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς δύο διακρίνονται κατηγορίας: «εἷς τε τὸν καθ' ἡμᾶς Ἑλληνας καὶ εἰς βάρβαρον» (Λόγος προεισόδους τῆς ἀγ. Τεσσαρακοστῆς τ. 135 σ. 708 Migne). Ἄλλος δὲ θεολόγος ὁ Θεσσαλονικεὺς Νικόλαος ὁ Καθάσιλας (ἀποθανὼν τῷ 1371), ἐν ἐγκωμίῳ εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον καλεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν τοὺς Ἑλληνας: «Τῶν νῦν ἀπανταχοῦ τῆς ἡμετέρας Ἑλλήνων» (Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἀγιολογικά σ. 70)· ἐπαινεῖ δὲ τὴν Θεσσαλονικὴν, ὅτι «τοὺς Ἑλλήνων ἔσωσε νόμους» (αὐτ.)· περὶ τῶν γονέων τοῦ ἁγίου Δημητρίου λέγει, ὅτι τῷ μὲν γένει ἦσαν Μακεδόνων κράτιστοι, τῇ δὲ χρηστότητι καὶ πάντων Ἑλλήνων (αὐτ. σ. 71)· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου λέγει, ὅτι ἐκόσμησε τὴν Ἑλλάδα ταῖς ἐκ βαρβάρων νίκαις (αὐτ. σ. 94).

Ἐπίσης διακρίνει τοὺς Ἑλληνας τῶν βαρβάρων καὶ ὁ τὰ τῶν Λατίνων φρονῶν Ἑλλην Βησαρίων ἐν ὑπομνήματι πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, δεσπότην ὄντα τότε τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὑπομνησκει αὐτὸν ἔνδοξα παραδείγματα τῆς πατρῆς ἱστορίας.

Ὁ Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς λέγει περὶ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου (1822): «διαβόητος ἐν τοῖς τότε γενόμενος Ἑλλησι» (Στ' σ. 168). Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ οἱ πρὸς αὐτὸν ἐπιστέλλοντες πολλοχοῦ καλοῦσιν Ἑλληνας τοὺς Ἑλληνας τὸ γένος ὑπηκόους τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους (I', 12 σ. 478 τ. Α').

Ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος προσφωνεῖ τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Ε' Παλαιολόγον: «ὦ τῆς Ἑλλάδος ἡλιε βασιλεῦ» (Σάθρα Monuments, τ. I σ. XII).

Ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης περὶ Ἑλλήνων καὶ Ἑλλάδος ὀμιλεῖ

πάντοτε, οὐδαμοῦ δὲ τῆς ἱστορίας του ἀναφέρει Ρωμαίους καὶ ρωμαϊκὸν κράτος.

Χρησμός τις ἐν χειρογράφῳ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος σύμψασαν τὴν αὐτοκρατορίαν καλεῖ χώραν τῶν Ἑλλήνων (Vassilieu *Anecdota graeco byzantina* σ. 48).

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὁ καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα ἑλληνικώτατος Πλήθων ἐν ὑπομνήματι περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων πρὸς τὸν βασιλέα Μανουὴλ τὸν Παλαιολόγον διακηρύσσει τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν ὑπηκόων του: «Ἔσμεν γὰρ οὖν, ὧν ἠγεισθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἦτε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ» ὑποδεικνύων δ' ὅτι ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ γῆ καὶ αἱ περικείμεναι νῆσοι ἦσαν ἀείποτε ἢ οἰκειοτάτη χώρα εἰς τοὺς Ἕλληνας εὐγλώττως ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα τῆς καταγωγῆς τῶν κατοίκων καὶ ἐξυμνεῖ ἔπειτα τὴν εὐκλειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑλλήνων: «Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες αἰεὶ οἰκοῦντες, οἱ αὐτοὶ ἐξότου περ' ἄνθρωποι διαμνημονεύουσιν, οὐδένων ἄλλων προενφικόντων οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβάλλοντες, καὶ αὐτοὶ ἀφ' ἐτέρων τὸ αὐτὸ ἔστιν ὅτε πεπονηθέντες· ἄλλ' Ἕλληνες τὴν δὲ χώραν τούναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες».

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ ἐκκλησία ἔκρινε συμφορωτάτην εἰς τὸ ἔθνος τὴν ὀνομασίαν τῶν Ρωμαίων, καὶ εὐλόγως. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγνώρισε τὸν Πατριάρχην ὡς Πατριάρχην Ρωμαίων (Ροῦμ πατριγκί) καὶ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπάγαγε σύμπαντας τοὺς Ρωμαίους (Ροῦμ μιλέτι) ὡς τοιοῦτοι δ' ἔθεωροῦντο πάντες οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ οἱ ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων πρότερον ὑπαγόμενοι. Οὕτω δ' ἡ ἐξουσία τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου ἐπεξετάθη ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν, τῶν ὑποτελῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πλεόν καὶ ἐπὶ λαῶν ὀρθοδόξων, οὐδέποτε μὲν εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο ὑποταχθέντων, ἀλλ' ὑποδουλωθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μόνοι συνεκτικοὶ δεσμοὶ τῶν λαῶν τούτων ἦσαν ἡ κοινὴ πίστις καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, ἄφρων δὲ θὰ ἦτο ἡ διάρρηξις τοῦ ἐτέρου τῶν δεσμῶν τούτων. Ἄλλ' ὁσάκις ἦτο χρεῖα νὰ διακριθῶσιν οἱ ἀλλόγλωσσοι τῶν ἑλληνογλώσσων, Ἕλληνας ἐκάλει τούτους καὶ ἡ ἐκκλησία. Ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ἔγραφεν: «ἡ πατρις ἡμῶν Ἑλλάς» καὶ «πάντων τῶν ἐν τῷ κλίματι τῷδε (Κωνσταντινουπόλεως) Ἑλλήνων» (παρὰ Σάθρα *Monuments grecs* τ. IV σ. VII). Φιλόπατρις ἠπειρώτης ἀρχιερεὺς, ὁ Ματθαῖος Μυραίων, τῷ 1618 ἐν Ἱστορίᾳ τῶν κατὰ τὴν Οὐκροβλαχίαν στ. 415 κέ.

καλεῖ μὲν Ρωμαίους τοὺς ἐν Βλαχίᾳ Ἕλληνας, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπογόνους αὐτοὺς θεωρεῖ προσθέτων ὅτι εἶναι γένος ἄγιον, ἀπὸ ὅλων τιμώμενον, ὅπ' ἐγέμισαν τὸν κόσμον με σοφίαν, με γράμματα, με ἄρματα καὶ με θεολογίαν. Ὁ αὐτὸς ἱεράρχης τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀποκαλεῖ ὅτε μὲν «γένος τῶν Ρωμαίων» (στ. 2359), ὅτε δὲ «γένος τῶν Ἑλλήνων» ἐξαπλώσαν τὴν σοφίαν καὶ τὰ γράμματα ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης (στ. 2361)· ὅτε δὲ Γραικοὺς λέγει τοὺς Ἕλληνας (στ. 2554).

Ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Γραικὸς ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων προήρχετο ἐξ ἄλλου λόγου, τῆς ἀνάγκης διακρίσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν λατινοδόξων ὀπαδῶν τοῦ Πάπα Ρώμης. Οὕτως ὀνομάζει τοὺς ὑπ' αὐτὸν χριστιανοὺς ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' ἐν γράμματι πρὸς τὸν πάπαν Ρώμης καὶ ἐν ἐτέρῳ πρὸς τὸν Φιλαδελφείας μητροπολίτην. Οὕτω κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης ἐν ἱστορικῷ ἐκκλησιαστικῷ συγγράμματι ἀναφέρων καὶ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης χρήσεως ὅτι δηλ. ἀποφεύγει «τὸ μὲν Ἕλληνες διὰ τὴν ἔμφασιν τῆς εἰδωλοθηρσείας, τὸ δὲ Ρωμαῖοι πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν Ρωμαίων».

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως πάντες οἱ ἐν τῇ ξένη λόγιοι Ἕλληνες ὀνομάζον Ἕλληνας τοὺς ὁμοεθνεῖς των. Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις δὲν ἦτο ἀσυνήθης ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἐν τῷ προλόγῳ τῶν διδασκῶν τοῦ Ἀλεξίου Ραρτούρου (ἐν Ἑνετ. 1560), συντεταγμένῳ ὑπὸ Θεωνᾶ ἐξάρχου τοῦ πατριάρχου, ὕστερον δὲ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, φέρεται ἡ φράσις: «τὸ ἡμέτερον Ἑλλήνων γένος, τὸ τῶν Χριστιανῶν δηλαδὴ». Ἡ ἱστορία τοῦ Νεκταρίου (1677) φέρει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αὐτῆς: «συντεθεῖσα εἰς κοινὴν γλῶσσαν — διὰ νὰ ἀκούεται ἀπὸ κάθε ἄνθρωπον Ἑλληνας».

Θὰ ἐμήκυνον ἄνευ ἀνάγκης τὸν λόγον παραθέτων καὶ ἄλλα παραδείγματα. Ἄλλ' ἀσύγγνωστος θὰ ἦτο ἡ παράλειψις τῆς γνώμης τοῦ ἱερομονάχου Διονυσίου Πύρρου, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μετὰ πολλῆς ὀρθοφροσύνης ἀποφαίνεται περὶ τοῦ προσήκοντος ἐθνικοῦ ὀνόματος (Χειραγωγία τῶν παιδων. Ἑνετ. 1810): «Ἐρώτ. Πῶς πρέπει νὰ ὀνομαζώμεθα ἡμεῖς, Ἕλληνες ἢ Ρωμαῖοι; — Ἀπόκρ. Ποτὲ νὰ μὴ θελήσετε νὰ ὀνομαζέσθε Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Ἕλληνες, διότι οἱ Ρωμαῖοι ἦγον οἱ Ρωμᾶνοι, ἐβαρθάρωσαν καὶ ἠφάνισαν τὴν Ἑλλάδα, τὴν γλυκυτάτην οἰα πατρίδα καὶ ἂν τινὰς νέος ἔχη ὄνομα ἢ ρωμαϊκὸν ἢ ἐβραϊκὸν ἢ ρωσικὸν ἢ ἀραβικὸν πρέπει εὐθύς νὰ τὸ ἀλλάξῃ, καὶ νὰ ὀνομάζεται με ὄνομα ἑλληνικόν, τουτέστιν ἢ Μιλτιάδης ἢ Θεμιστοκλῆς ἢ Ἀχιλλεὺς ἢ Θησεὺς ἢ Ἀλέξανδρος ἢ Πλάτων ἢ Δημοσθένης κτλ. καὶ τότε ἕνας νέος ἀλλάζων τὸ ὄνομά του θέλει ἐντρέπεται νὰ μὴ ἔχη καὶ τὰ ἔργα τῶν προγόνων του».

Ἄλλὰ ἠδύνατό τις ἴσως ν' ἀντείπη ὅτι ταῦτα εἶναι πιθανῶς κατασκευάσματα λογίων ἀσύμφωνα πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, καὶ ὅτι τὸ πολὺ τοῦ λαοῦ εἶχε νὰ λησμονήσῃ τὸ παλαιὸν ἐθνικὸν ὄνομά του μόνον τὸ Ρωμιὸς γνωρίζον. Ὁ κ. Παλαμᾶς φέρει παραδείγματα ἐκ τεσσάρων ἢ πέντε δημοτικῶν ἀσμάτων, ἐν τοῖς ὁποίοις οἱ Ἕλληνες ὀνομάζονται Ρωμιοί. Ἀληθῶς τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο συνηθέστατον εἰς τὸν λαόν· ἀλλ' ἠγνόει ὁ λαὸς τὴν καταγωγὴν του καὶ ἦτο ξένον εἰς αὐτὸν τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα; Τὰ δημοτικὰ ἄσματα μαρτυροῦσι τὸ ἀντίθετον, διότι συχνότερα μνεῖα γίνεται ἐν αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ἢ τοῦ τῶν Ρωμιῶν. Δὲν ἔχομεν δυστυχῶς δημοτικὰ ἄσματα, μνημονεύοντα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα, ἀποδεδειγμένως παλαιότερα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ σφζόμενα παλαιότατα δημοτικὰ ἄσματα μόνον Ἕλληνας ἀναφέρουσι καὶ ὄχι Ρωμιούς, καὶ εἰς τὰ περὶ τῶν ἀγῶνων πρὸς τοὺς Τούρκους δημοτικὰ ἄσματα συχνότατα ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἐλληνικὰ ὀνόματα. Ἐν τραπεζουντιῶ δημοτικῷ ἄσματι περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος λέγεται Ἕλλην:

Τὴν πόλιν ὄντας ὄριζεν ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον...

ὁ βασιλιᾶς, ὁ βασιλιᾶς, ὁ Ἕλλην Κωνσταντῖνον.

(Ἰωαννίδου Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος σ. 292. Τριανταφυλλίδου οἱ Φυγάδες σ. 169).

Ἐτερον δημοτικὸν ἄσμα περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος, συγχρονον τοῦ φρουρίου Γουδελαῖ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, λέγει τὰ ἐξῆς περὶ τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν μάχην:

Σκοτῶσαν τρῖους Ἕλληνους, δεκαεπτὰ πασιάδες.

(Τριανταφυλλίδης, σ. 48).

Ἐν τῶν ἀσμάτων, ὄν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται ὁ κ. Παλαμᾶς, εἶναι παλαιὸν τραπεζούντιον, προγενέστερον καὶ τοῦτο τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐν αὐτῷ κεῖται ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Παλαμᾶ μνημονευόμενος στίχος:

Δράκοι καὶ δρακοντόπουλα, ρωμαῖκα παλληκάρια.

Οὐδὲν ὅμως μαρτυροῦσι περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ρωμιὸς τὰ ρωμαῖκα παλληκάρια τοῦ ἄσματος. Οἱ Ἕλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων διετήρησαν, ὡς εἶπομεν ἤδη, τὰ πλείστα τῶν πολιτικῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων. Ὁ στρατὸς τοῦ κράτους ἐλέγετο ρωμαϊκὴ δύναμις, ρωμαϊκὸς στρατὸς· ρωμαῖκα δὲ παλληκάρια εἶναι οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν. Περὶ τούτου εὐκόλως πείθεται πᾶς τις καὶ ἐξ ἀπλῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ τοῦτο τοῦ ἄσματος (δημοσιευθέντος παρὰ τῷ Ἰωαννίδῃ σ. 286). Τετράκις ἐν αὐτῷ ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον ἐλληνικὸς: «ἐλληνικὸν κοντάριον» (δὶς) «ἐλλέν' κα παλληκάρια», «ἐλλε-

νικὸν λαλίαν». Χαρακτηριστικώτατος δ' εἶναι καὶ ὁ ἐξῆς στίχος αὐτοῦ:

Εἶχαμε νέους Ἕλληνους, ρωμαῖκα παλληκάρια.

σαφῶς δεικνύων ὅτι πρόκειται περὶ Ἑλλήνων, ὑπηρετούντων εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν. Καὶ τὸ ἄσμα ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐξιστόρησιν μάχης πρὸς Τούρκους, γενομένης κατὰ προσταγὴν ἐνὸς τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἄλλο παράδειγμα ἀναφέρει ὁ κ. Παλαμᾶς ἐξ ἄσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη: «ὄσοι Ῥωμιοὶ κ' ἂν τ' ἄκουσαν». Ἐν ἄλλῳ ὅμως ἄσματι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὁ ἥρωας θνήσκων παραγγέλλει εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μὴν τὸν κλάψουν, διότι τὸν «κλαίει ὄλ' ἢ Ἕλλάς» (Passon σ. 187). Ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, ὅτε κατ' ἄλλο δημοτικὸν ἄσμα προσκαλεῖ ὁ Ὁμὲρ πασᾶς τὸν Μπότσαρην νὰ παραδώσῃ τὰ κλειδιά, «πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ Τούρκους μὲ πασάδες» (αὐτ. σ. 190). Ἐν ἄλλῳ ἄσματι περὶ τοῦ Μεσολογγίου «πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸν Σουλτάν Μαχμούτη» (αὐτ. σ. 191). Τὸν θάνατον τοῦ Μπότσαρη ἀγγέλλει κατ' ἄλλο δημοτικὸν ἄσμα ἔνα πουλί ποῦ «τ' ἄκουσαν καὶ δυὸ Ἕλληνες, δυὸ Ἀνατολικιώταις» (αὐτ. σ. 188).

Ἄλλα παραδείγματα τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ Ἕλλην εἰς τὰ δημοτικὰ ἄσματα κρίνω περιττὸν ν' ἀναφέρω· ἕκαστος ἡμῶν ἐνθυμεῖται ἄρκετὰ τοιαῦτα, καὶ ἂν δὲν τὰ διατηρῇ εἰς τὴν μνήμην του, δύναται ν' ἀνοίξῃ οἰανδήποτε συλλογὴν, ὅπου προχειρῶς δύναται νὰ εὑρῇ.

Ὁ κ. Παλαμᾶς ἀναφέρει καὶ τὸ περιεργότατον τοῦτο, ὅτι τὸ ὄνομα Ἕλλην διετήρησε μέχρι τῆς χθὲς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρικὴν σημασίαν. Ἐπάγεται δὲ μαρτύριον στίχον κυπριακοῦ ἄσματος:

Ἡ μάνα τ' ἦταν χριστιανή, κ' ὁ κύρησ του τον Ἕλλη.

Ἄλλ' ἢ μαρτυρία εἶναι ἥκιστα ἀξιόπιστος. Τὸ ἄσμα, ἐξ οὗ παραλαμβάνει τὸν στίχον δὲν εἶναι δημοτικόν· εἶναι συναξάριον τοῦ ἁγίου, Παντελεήμονος, στιχοῦργηθὲν κατὰ παράφρασιν παλαιοῦ βίου τοῦ Ἁγίου, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα Ἕλλην εἰς δύσφημον σημασίαν παρελήφθη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου! Τὸ συναξάριον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Σακελλαρίου (Κυπριακὰ τ. Β' σ. 99), ἀποτελεῖται δ' ἐκ στ. 571· καὶ μόνον τὸ μήκος του καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι δημοτικὸν ἄσμα.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐξέλιπε πᾶς λόγος τῆς χρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Ρωμιός. Τὸ ὄνομα καθ' ἑαυτὸ ὑπονοεῖ ἄρνησιν τῆς ἐθνικότητος τοῦ φέροντος, δηλοῦν ἀπλῶς τὸν ὑπήκοον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ ἢ ἔννοια αὐτῆ περιωρίσθη, ὡς εἶδομεν· καὶ τὸ ὄνομα ἔμεινεν ὡς δηλωτικὸν τοῦ πρεσβεύοντος τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ ὑπαγομένου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.

“Αν ἦτο καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὅμοιον πρὸς τὰλλα τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἀποτελοῦντα ἔθνη” ἀν δὲν εἶχεν ἱστορίαν ἑνδοξὸν προγενεστέραν τῆς ἰδρύσεως τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ ἠδύνατο ν’ ἀπαρνηθῆ αὐτήν, θὰ ἐθεώρει βεβαίως ἐπαρκῆ τὴν δόξαν ὅτι ἀνήκέ ποτε εἰς τὸ μέγα καὶ πανίσχυρον ρωμαϊκὸν κράτος, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ’ ὅσον ἦτο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ἐν πᾶσι πρωτοστατοῦν καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἰθύνον. Τότε δὲ θὰ ὠφείλωμεν νὰ λάθωμεν τοῦ κράτους ἐκείνου τὸ ὄνομα καὶ νὰ διατηρήσωμεν τὴν προσγορίαν τοῦ Ρωμοῦ, νὰ ὀνομάσωμεν δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν χώραν ἀντὶ Ἑλλάδος Ρωμανίαν, ὡς ὀνόμαζεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ἐχοντες δὲ τὴν προτεραιότητα θὰ ἠναγκάζωμεν τοὺς Βλάχους καὶ τοὺς Μολδαυοὺς νὰ ζητήσωσιν ἄλλο ὄνομα καὶ διὰ τὰς ἐνωθείσας ἡγεμονίας των’ διότι τὰ ὑφ’ ἡμῶν ἐγκαταλειφθέντα ὀνόματα παρέλαβον οὗτοι ὀνομάσαντες τὴν χώραν αὐτῶν Ρωμανίαν (România) ἑαυτοὺς δὲ Ρωμαίους (Români).

Ἄλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνακτῆσαν τὸ ἀληθὲς ἔθνικὸν ὄνομά του, κατεδίκασε τὸ ἐπέισακτον ὄνομα τοῦ Ρωμοῦ, προσδῶσαν εἰς αὐτὸ ὀνειδιστικὴν σημασίαν. Ὁ Ρ ω μ ι ὶ ο ς εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἐλαττώματα τοῦ Ἑλληνος, καὶ τὸ ρ ω μ α ἰ ἰ κ ο ὁ τυπος τοῦ κακῶς διοικουμένου κράτους. Ὑπάρχει βεβαίως καὶ ἡ ἐξαιρέσις τοῦ κανόνος τούτου, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ φράσις, ἣν ἀναφέρει ὁ κ. Παλαμᾶς, «μίλα ρωμαίικα» ἀλλ’ ἡ φράσις αὕτη παρέμεινεν ἐκ τῆς συνηθείας, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς διακρίσεως τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς ἀρχαίας· ὅταν ὁ λαὸς καλῆ ἑλληνικὰ τὴν γλῶσσαν, ἦν ὀμιλεῖ, τὴν ἀρχαίαν καλεῖ «βαθιά ἑλληνικά»· ἀλλὰ συνηθέστερον καὶ ἀπλούστερον κάμνει τὴν διαστολὴν ὀνομάζων ρωμαίικη τὴν δημώδη καὶ ἑλληνικὴν τὴν ἀρχαίαν. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Dodwell (A classical tour through Greece κεφ. 5) λέγων ὅτι «τὴν νεωτέραν γλῶσσαν καλοῦσιν ρωμαίικη πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἣν καλοῦσιν ἑλληνικὴν». Ὁ βαθὺς οὗτος παρατηρητὴς τῶν καθ’ ἡμᾶς προσθέτει εἰς ταῦτα, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες τοὺς προγόνους των καλοῦσιν Ἑλληνας καὶ τὴν χώραν των Ἑλλάδα.

Ἡ σημερινὴ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλληνες ὡς ἑθνικοῦ ἡμῶν ὀνόματος δὲν εἶναι, ὡς κατεδείχθη ἐκ τῶν προειρημένων, τεχνητὴ καὶ βεβιασμένη ἀναζωογόνησις νεκροῦ τύπου· τοιαῦται ἀπόπειραι οὐδέποτε εὐδοκιμοῦσιν, οὐδ’ ἐπηρεάζουσι τὸν λαόν. Τὸ κράτος, ὅπερ ἀπεδειχθῆ ἀνίσχυρον νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν μεταβολὴν τῶν ὀνομάτων τῶν μέτρων καὶ τῶν σταθμῶν, καίτοι εὐθύς κατὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ ἔθεσε νόμους περὶ

εἰσαγωγῆς τοῦ δεκαδικοῦ συστήματος, θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν ἑλληνικὸν λαόν νὰ μεταβάλλῃ αὐτὸ τὸ ἔθνικόν του ὄνομα; Ἄλλὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ χρῆσις οὐδέποτε εἶχεν ὀλοσχερῶς ἐκλίπῃ· οὐδέποτε ἑλησμώνησεν ὁ λαὸς τὴν καταγωγὴν του, τὰς παραδόσεις του, τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὸν πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ τὴν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἐπωδύνων χρόνων τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλείας καὶ μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐλευθέρας πατρίδος, συμβολίζει τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνος, κεντρίζον εἰς εὐγενεῖς ἀγῶνας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς εὐκλείας. Τὸ φρόνημα δὲ καὶ τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους ἐξεδήλωσαν αἱ συνελεύσεις αὐτοῦ κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, ἀναλαθούσαι καὶ καταστήσασαι κοινὸν τὸ ὄνομα τοῦτο.

Ὁ κ. Παλαμᾶς εἶναι ὁ ποιήσας τοὺς ὠραίους τούτους στίχους:-

Κρυμμένη’ ς τὴν πολὺπανθη τῆ Ρωμοισύνη,
σὰ νὰ ξανοίγω τῆ βασιλίτσα Ἑλλάδα!

Ὁ ἐμπνευσμένος ποιητὴς βλέπει ἐναργέστερον καὶ κρίνει ὀρθότερον τοῦ γλωσσολογοῦντος λογογράφου. Ἄς μὴ ἐπιμένῃ λοιπὸν ζητῶν νὰ μὲνη κρυμμένη πάντοτε ὑπὸ τὰ ράκη τῆς Ρωμοισύνης, ἡ βασιλίτσα Ἑλλάδα!

Ἐν Ἀθήναις τῆ 13 Ὀκτωβρίου 1901.

ΓΝΩΣΤΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Εἰς τὰς εἰκόνας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τὰς ὁποίας ἐκθέτει πρὸ ὑμῶν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν πεντηκονταετοῦς δράσεως αὐτοῦ, ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσὸς ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ σκιαγραφήματα ἐκείνων, ὅσοι ἔτυχε νὰ εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς πολυπληθοῦς λαϊκῆς ὁμάδος, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι τὸ θαυμάσιον οἰκοδόμημα τῆς δημώδους ποιήσεως. Διότι ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου δὲν ἦτο μόνον ἡ ἐπιτέλεσις εὐσεβοῦς καθήκοντος, δὲν ἤθελεν ὁ σύλλογος νὰ ἀποδώσῃ μόνον φόρον τιμῆς καὶ ἀγάπης εἰς τοὺς ἄνδρας ὅσοι μὲ τὰς εὐγενεῖς προσπάθειάς των πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ καλοῦ, ἂν δὲν ἠτύχησαν οἱ πλείστοι νὰ ἀνέλθουν εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῆς τέχνης καὶ νὰ προσδώσουν εἰς τὰ ἰδεώδη αὐτῶν εὐπεριγράφους μορφὰς καὶ ἁρμονικὴν ὁλομέρειαν, ἠδυνήθησαν δ' ὅμως νὰ δονήσουν τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ τῶν παραμυθῶν τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς χθές. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου ἦτο προσέτι καὶ νὰ συντελέσῃ, ὅπως γίνουσι γνωριμώτεροι εἰς ὅλους αἱ προσπάθειαι αὐταί, ὅπως ἡ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ ἔθνους ἐξετασθῇ κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, καὶ ἀφοῦ τὸ διάγραμμα τῶν διαλέξεων ὠρίσθη τόσον εὐρὺ, εὐνόητον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ παραμείνουν ἀμνημόνευτοι κ' ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἡ κοινὴ συνείδησις ἐπεκράτησε ν' ἀναγνωρίζῃ ὡς κρατίστους ποιητὰς, οἱ ποιεῖται τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων.

Ὁ περιορισμὸς δ' ὅμως κατὰ χρόνον τῆς ἐξετάσεως τοῦ σπουδαιοτάτου τμήματος τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἀφοῦ ἡ ὑποτύπωσις αὐτῆς δὲν ὑπερβαίνει οὕτω τὰ ὅρια περιόδου ἀρχομένης ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐνέχει μὲν τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐκολίας πρὸς εὐσύνοπτον ἀπεικόνισιν, διεγείρουσαν τὴν ἔφεσιν πληρεστέρας γνώσεως καὶ παρέχουσαν τὴν ἀφετηρίαν βαθυτέρας μελέτης, ἀλλ' εἶναι ἀπρόσφορος πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ποιήσεως τοῦ λαοῦ. Διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἱστορικὰ ἄσματα, ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς γενέσεως τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσταθῆς καὶ ἀβέβαιος, διὸ ἡ ἐξέτασις τοῦ οὐσιώδους τούτου μορίου τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως κατὰ ἱστορικὰς περιόδους εἶναι ἀνέφικτος τοῦλάχιστον ἐν τῷ παρόντι. Ἡ

δημώδης ποίησις ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν ἐνιαία καὶ ἀχώριστος, ἡ δὲ κατεμάχισις κινδυνεύει νὰ παραμορφώσῃ καὶ καταστρέψῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆς. Ἄλλως δὲ ἡ δημώδης ποίησις, ὡς ἀδάμας πολυέδρος τοσοῦτον ποικίλας παρουσιάζεται ὄψεις, τῶν ὁποίων ἐκάστη πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐπιμελῶς, ὥστε, ὅπως λάθωμεν σαφῆ ὁπωσδήποτε ἔννοιαν αὐτῆς, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμμείνωμεν ἐντὸς τῆς στενῆς περιοχῆς μιᾶς διαλέξεως. Διὰ νὰ σχηματίσωμεν εὐκρινῶς τὴν ἔννοιαν τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν προσηκόντως τὴν ἀξίαν αὐτῆς, χρειάζονται ὄχι μόνον ἡ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῶν ἀσμάτων καὶ ἡ διαγραφή τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διατύπωσις τοῦ ἐμφαινομένου ἐν αὐτοῖς χαρακτήρος τοῦ ἔθνους, ἡ ἀναζήτησις τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας ἐκάστου αὐτῶν, ἡ τῆς ροπῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ ἡμέτερος ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ἐπιρροίας τῶν ξένων λαῶν εἰς τὸν ἡμέτερον, πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν δικαιούται νὰ καταλάβῃ ἡ δημώδης ἑλληνικὴ ποίησις εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν. Θὰ ἐχρειάζετο προσέτι νὰ μελετηθῇ κατὰ βάθος καὶ συναφὲς πολύπλοκον ζήτημα, περὶ τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον συνετέλεσεν εἰς τελειότεραν ἀπεργασίαν τῶν δημιουργημάτων αὐτῆς τὸ γλωσσικὸν ὄργανον, ὅπερ ἐχειρίζετο, ἢ ἂν τούναντίον παρημπόδιζε τοῦτο ὑψηλότερας ἐξάρσεις.

Ταῦτα εἶναι ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἄλλοι ἁρμοδιώτεροι ἐμοῦ δύναται νὰ ἀναπτύξουν εἰς ὑμᾶς· ὁ δὲ ἔρανος, τὸν ὁποῖον ἔρχομαι νὰ συνεισφέρω εἰς τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην πανδαισίαν τοῦ συλλόγου, εἶναι λιτὸς καὶ μέτριος συνιστάμενος εἰς θέμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, θέμα ἀποκλειστικῶς φιλολογικῶν χαρακτήρος. Θὰ ὁμιλήσω διὰ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ποιητὰς, οἱ ὁποῖοι προέκυψαν εἰς τὸ φανερόν καὶ ἔγιναν εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ τυχαίως, κατ' ἀγαθὴν τινα συγκυρίαν διαρρηχθέντος τοῦ πέπλου τῆς ἀνωνυμίας, ὁ ὁποῖος περιβάλλει κατὰ κανόνα τὴν δημώδη ποίησιν. Ἐπικαλοῦμαι δὲ τὴν ὑμετέραν συγκατάθεσιν διὰ τὴν ξηρότητα τοῦ φιλολογικῶν τούτου θέματος· ἀλλὰ μοὶ παρέχει τὴν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀξιωθῶ τῆς εὐμενοῦς προσοχῆς ὑμῶν μόνον τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἐγείρει ἡ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις μὲ τὸν στέφανον τοῦ ποιητοῦ ἀνδρῶν γνωστοτάτων, οἵτινες εἰς ἄλλα πεδία, ἀλλότρια τῆς ποιήσεως, ἔδρεψαν ἀφθόνους δάφνας.

Προκειμένου δ' ὅμως περὶ δημοτικῶν ἀσμάτων ἐνδέχεται ἴσως νὰ προβληθῇ τὸ ἐρώτημα, ἂν εἶναι προσηκόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ γνωστῶν ποιητῶν αὐτῶν, ἀφοῦ τὴν ποίησιν τῶν ἀσμάτων τούτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἕνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἀφοῦ ἡ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· ἀφοῦ οὕτω μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ.

δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχοὺς πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχέ ποτε τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ ἔθνους οὐμπαντος εἰς μίαν ἑστίαν, ἀκτινοβολούσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἰς ἡ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελιοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ιδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος τῶν ἀποθαίνουσαν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουσαν αὐτὸ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται. Καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ιδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηγνὺς τῶν ἐθνικῶν ιδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἠυμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιούτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ προαγομένου τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι οὔτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον τῶν, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους τῶν ἀμυδρόταται ἀπηχῆσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς διαπλάσσεται οὕτως, ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρη τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τούναντιον οὔτε προσάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἴνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τινὰ πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τοσοῦτο μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἀραγε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητῆς τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνῶρισμα, τὸ ἐξαίρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ἡ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστο-

τεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα τῶν τοὺς χαρακτηρῶν, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδώσαντες μορφήν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθήσωμεν δηλ. νὰ εὐρωμεν πόθεν ἀναθλύζουσι οἱ κρουνοὶ τῆς δημόδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς. Ταῦτα προαπαιτοῦνται διὰ νὰ διευκρινηθῇ ὁ τρόπος τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, νὰ καθορισθοῦν οἱ λόγοι τῆς τελείας ἀπεργασίας αὐτῶν, νὰ δειχθῇ κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ γνωστῶν ποιητῶν ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἀξία τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς ταύτην.

Ἐκ τῶν προτέρων δ' ὅμως δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὀμαδικὴ ποίησις εἶναι πράγμα ἀδύνατον. Παραουσιάζουσι μὲ αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἐθνῶν παραδείγματα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχετῶν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικά ἄσματα; Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχογραφικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἶσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπέικων εἰς ἐσωτερικὴν ὄθησιν, ἐν στιγμῇ ἐξάρσεως, συνθέτει τὸ ἄσμα ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν διότι διαθλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δι' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτήμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλοῦστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, καθ' ὅσον εὐρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνῶριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἂν εὕρη τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει. Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγοῦδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ'

ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἠδύνατο ὡς ὁ Τραγουδιστὴς τοῦ Γκαίτε νὰ εἴπῃ: «Τραγουδῶ καθὼς κελαιδεῖ τὸ πουλὶ πού φωλιάζει ἔς τὰ κλαριά, τὸ τραγοῦδι πού θγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου εἶναι πλουσία ἀμοιρῆ μου». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινού κτήματος. Διότι ὁ ποιητὴς καὶ τὰ συστατικά τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὕλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ προσθέτων ἀσήμαντὰ τινα μόρια εἰς τὸν ἐθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτὰ. Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάθῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτηρηστικῶς ἀρνητικόν, συνιστάμενον εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογὰς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς παραγωγὸς δυνάμεις ἀλλ' ὡς φθαρτικὴ, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημόδη ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγὴ εἶναι ὁ κλῆρος τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαόν, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν σπλάγγων του.

Πολλῶ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε, εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν, ὅταν παραλαμβάνῃ ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῶ παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκυόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, πού μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, πού δὲ ἀπλοποιῶν, καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθειρῶν· οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα. Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς τὴν στιχογραφικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στε-

ρῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμούντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπαλειφθοῦν πλημμέλεια, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Ὁ φίλος καθηγητὴς κ. Ἄδαμαντίου ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτο ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: «Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλαις τὸ τραγοῦδι· θὰ τὸ ταίριασουν τὸν ἄλλο χρόνον», ὅτι δηλ. μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγοῦδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἀσμάτων ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτήμα του, εἰς τὴν δημόδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ἄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ιδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ομάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὃν τὴν πληρῶσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ιδέας τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως ὡς οἰκεῖα πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημόδους ποιήσεως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ἀσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικά ἄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχυτέραν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας εἰς τινα ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς· τὰ ἐπιχώρια τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ἄσματα, εἰς τὰ ὁποία δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ τὰ στασιωτικά ἢ φατριαστικά, ἄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Ἔπεσε κάποτε εἰς χεῖρας μου ἓν δυσεῦρετον φυλλάδιον, ἐκδοθὲν ἀνωδύμως ἐν Ἀθήναις τῷ 1879 καὶ ἐπιγραφόμενον: «Τὰ παράπονα τοῦ Γέρω Θόδωρου τοῦ κρητικοῦ». Ποιητὴς τοῦ ἐκ στίχων 400 περίπου ἄσματος ἔμαθον ὅτι εἶναι ὁ Ἰωσήφ Μανουσογιαννάκης Σφακιανός, Πνεῦμα στενοῦ τοπικισμοῦ διαπνέει αὐτό, ἀχαλίνωτος δὲ ἐκρηγνύεται ἢ ἀγανάκτησις τοῦ ποιητοῦ κατὰ τῆς παραγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν Σφακιανῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν Κρητῶν· εἴτε δίκαιον εἴτε παράλογον τὸ παράπονον καταπνίγει τὴν φωνὴν τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς συνέσεως. Δὲν ἠξεύρω, ἂν ἔψαλόν ποτε πρὸς τὴν λύραν των τὸ ἄσμα τοῦτο Κρήτες τῶν Σφακιῶν ἢ ἂν ἦτο πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον προωρισμένον. Ἄλλὰ μὲ τόσον πάθος καὶ δυνάμιν ἐκφράζει τὰ φρονήματά του ὁ ἄσμος ἐκεῖνος ποιητῆς, τόση ζωὴν ἔχει ἢ τραχεῖα γλώσσά του, ὡς ἀντίπαλος τῶν πατρίων ὀρέων, τόσον βαθέως ἀποτυπωμένος εἶναι ὁ χαρακτήρ τῆς λαϊκῆς μούσης εἰς αὐτό,

οὐδὲν ἔχον τὸ δυσαρμοστοῦν πρὸς τὴν δημώδη ποιήσιν, πλὴν ἴσως τοῦ μήκους του, ὥστε οὐδεὶς θὰ εὗρεθῆ, ὅστις νὰ μὴ τὸ ἀναγνωρίσῃ ὡς γνήσιον δημοτικὸν ἄσμα.

Διότι τὸ κυριώτατον γνώρισμα τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν· οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν δυσδιακρίτως συγγεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἄλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδευτῶν καὶ ἀμορφῶτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτατα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἔχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρινεῖαν, τὴν ἀρετὴν, ἡ ὅποια ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προραφαηλικῇ καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποιήσις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιβνεστέραν τὴν τοιαύτην ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δ' ἐκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ θαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δεινὰ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρει ὑπερεκχειρίσιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπέρριτος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρώνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὅποια ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενῆς καὶ ἀμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν Ἐθῆνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὅποιον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχοῦργός, ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεύρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμβάχερ, ὁ Ροῦσος καὶ ἄλλοι, πολλῶ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγιά Σοφία, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοῖρου ἔθνους:

Πάλε μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλε δικά σας εἶναι!

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα, νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοιαις συγκινήσεις μόνο μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσονται· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα ὅποια δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητὴς. Ὅταν δὲ ποιηταὶ ἔχοντες συνείδησιν τῆς τοιαύτης δυνάμεως τῆς δημοτικῆς ποιήσεως προσφεύγουν εἰς τὰ μέσα αὐτῆς καὶ γράφουν ποιήματα ἔχοντα τὴν ἐπίφασιν τῶν δημῶδων καὶ πάλιν τότε ἐξασθενεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἢ ἀτελῶς συγκαλυπτομένη ἐπιτήδευσις. Καθὼς εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαῖστικῆς τέχνης, τὰ ἐπιμελῶς ἀπομιμούμενα ἀρχαῖκά, τὴν μίμησιν φανερόνουν τεκμήρια περισσοτεχνίας, τὰ ὅποια δὲν ἡδυνήθη ν' ἀποφύγῃ ὁ νεώτερος τεχνίτης, οὕτω καὶ εἰς δημοφανῆ ἄσματα ἐξελέγχει τὴν ματαιὰν προσπάθειαν τοῦ λογιῶ ποιητοῦ ἢ παρατηρουμένη διαφορά εἰς τὰ νοήματα, εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἰς αὐτὴν τὴν γλώσσαν ἐνίοτε. Σᾶς φέρω ἐν παράδειγμα. Εἶναι γνωστότατον τὸ κάλλιστον ἄσμα «ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτη», τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχή:

Μάννα, σοῦ λέω δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω.

Τὸ ἄσμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν συλλογὴν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων τοῦ Ζαμπελίου τῷ 1851, ὕστερον εἰς τὰ τραγούδια Ρωμαϊκά, τὴν μεγάλην συλλογὴν τοῦ Passow, καὶ ἔκτοτε ἀνεδημοσιεύθη πολλάκις, δὲν λείπει δὲ ἀπὸ κανέν σχεδὸν ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῶν σχολείων, περιλαμβανόμενον μεταξὺ τῶν ὀλίγων δημοτικῶν, τὰ ὅποια περιέχουν ταῦτα πρὸς παιδαγωγικοὺς σκοπούς. Ἄλλ' ἐπιμελεστέρα ἐξέτασις αὐτοῦ καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι γνήσιον δημοτικόν. Ὁ ἀναγνώστης προσκρούει πρῶτα πρῶτα εἰς τὴν λέξιν δουλεύω· ὁ λαὸς δὲν μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ ἔννοια τοῦ ἄσματος ὁ λαός, ὅταν λέγῃ δουλεύω, ἐννοεῖ ἐργάζομαι ἢ ὑπηρετῶ ἐπὶ μισθῷ, δοῦλος εἶναι ὁ ὑπηρέτης καὶ δουλεῖα ἡ ἐργασία, τὴν δὲ ἀρχαίαν σημασίαν τοῦ δούλου ἔχει μόνον ἡ νεωτέρα λέξις σκλάβος καὶ τῆς δουλείας ἡ σκλαβιά. Ἡ ἀκυρολογία, ἐπισκοτιζοῦσα τὴν ἔννοιαν, ἐλαττώνει

τὴν ἐντύπωσιν τοῦ στίχου. Ἐπειτα ὀλίγον κατωτέρω προσκρούει ὁ ἀναγνώστης εἰς τοὺς στίχους:

Καὶ φύτεψε τριανταφυλλιά καὶ μαῦρο καρυοφύλλι,
καὶ πότιζέ τα ζάχαρη, καὶ πότιζέ τα μόσκο.

Τὸ καρυοφύλλι δὲν εἶναι μαῦρον, ἀλλὰ πράσινον· μαῦρα ἤμπορεῖ νὰ ὀνομασθοῦν τ' ἀπεξηρημμένα ἄνθη τοῦ εἰς τὸ Μαλαϊκὸν πολύνησον φυομένου δένδρου καρυοφύλλου, τὰ κοινῶς λεγόμενα γαρούφαλα, τὰ ὅποια ἐσύγχυσεν ἴσως ὁ ποιητὴς πρὸς τὸ καρυοφύλλον ἐπίσης ὀνομαζόμενον ποῶδες φυτὸν τῆς πατρίδος μας, τὸ κοινῶς καρυοφύλλι· δὲν κεῖται δὲ τὸ μαῦρον μεταφορικῶς ἀντὶ τοῦ δυστυχῆς, ταλαίπωρος, διότι τοιαύτη ἔννοια δὲν ἔχει λόγον ἐνταῦθα. Καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον στίχον ἀληθῆς λαϊκὸς ποιητὴς, ὅσον καὶ ἂν ἤθελε νὰ τονίσῃ τὸ τρυφερὸν καὶ φιλόστοργον τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀνθέων, δὲν θὰ ἐφαντάζετο νὰ τὰ ποτίζῃ μὲ στερεὰν ὕλην, μὲ ζάχαρην· παραπλησίαν εἰκόνα μετεχειρίσθη ἡ δημώδης ποίησις εἰς ἓν περιπαθέστατον μοιρολόγι, ἀλλ' ἐκεῖ ἡ ζάχαρη προσφέρεται ὡς τροφή εἰς πουλιά·

Πουλάκι νεῖχα ἔς τὸ κλουβί, καὶ τὸ εἶχα μερωμένο,
καὶ τάγιζά το ζάχαρη καὶ πότιζά το μόσκο.

Καὶ εἰς ἓνα τῶν τελευταίων στίχων γίνεται χρῆσις τολμηροτάτης μεταφορᾶς·

Τὸ καρυοφύλλι στέναξε, τριανταφυλλιά δακρῦζει.

Ὁ λαὸς θ' ἀπέφευγε τοιαύτην εἰκόνα, διότι εἶναι εὐκόλον νὰ συνδεθῇ ὁ στεναγμὸς πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ὅπλου καρυοφυλιοῦ, τῆς ἄλλης δηλ. σημασίας, τὴν ὁποίαν προσέλαθεν ἐκ παρετυμολογίας ἢ λέξις καρυοφύλλι. Καὶ ἡ ὠραία, ἀλλ' ὑπὸ ἐντόνου μυστικοπαθείας διαπνεομένη, κατακλείς τοῦ ποιήματος, ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς δοξασίας περὶ συνδέσμου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τὴν ζωὴν φυτῶν, εἶναι ξένη πρὸς τὴν δημώδη ποίησιν· θὰ ἠδύνατο μὲν ἴσως καὶ λαϊκὸς τις ποιητὴς νὰ ἐμβάλλῃ εἰς ἔργον του τοιαύτας ιδέας, διότι ἡ δοξασία δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὰς δημώδεις παραδόσεις καὶ τὰ παραμῦθια, ἀλλὰ θὰ τὸ ἔκαμνε κατὰ τρόπον ἀπλούστερον, χωρὶς νὰ προσθήσῃ τὰ στολισμάτα τῆς εἰκόνης τῆς καταγιγίδος.

Καὶ ἐὰν δὲν ἐγνωρίζομεν ἄλλοθεν τὸν ποιητὴν, ἡ ἐξέτασις τοῦ ποιήματος θὰ ἤρκει νὰ πείσῃ πάντα ὅτι δὲν εἶναι δημοτικόν. Ἄλλὰ ὁ ποιητὴς ἔτυχε νὰ μᾶς γίνῃ γνωστός· εἶναι ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ ἐπιφανὴς συγγραφεὺς νομισματολογικῶν καὶ ἱστορικῶν μελετῶν, πατὴρ δὲ τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Σπ. Λάμπρου. Εἰς χρόνους, καθ' οὓς αἱ λαο-

γραφικαὶ ἔρευναι οὐδεμιᾶς ἠξιοῦντο προσοχῆς, ὁ Παῦλος Λάμπρος μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ὀξείαν ἀντίληψιν, διέγνωσε τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν καὶ μετὰ ζήλου ἠσχολεῖτο εἰς περισυλλογὴν μνημείων τῆς δημώδους φιλολογίας. Μία πλουσία συλλογὴ δημοτικῶν ἀσμάτων τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσῃ πρὸ τοῦ 1850, ἐχρησίμειυσεν ὡς βάσις τῶν «Ἀσμάτων δημοτικῶν τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Σπ. Ζαμπέλιου. Εἰς τὰ τετράδια τῆς συλλογῆς ἐκείνης εἶχε καταγράψῃ καὶ ἰδικὰ του ἄσματα, ὁ δὲ Ζαμπέλιος, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, περιέλαθε εἰς τὸν ἐκδοθέντα τόμον τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων τὸν «Ἀποχαιρετισμὸν τοῦ κλέφτη» χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, ὡς περιέλαθεν ἐπίσης καὶ ἐξέδωκεν ἀνωνύμως ὡς δημοτικὰ καὶ τοῦ Σολωμοῦ πολλά ποιήματα παραπληρήσας οὕτω τὸν Passow καὶ ἄλλους μετὰ τοῦτον ἐκδότας δημοτικῶν ἀσμάτων.

Παρὰ πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ ποιήματος τοῦ Λάμπρου ἀνώτερον αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιν μου εἶναι γνήσιόν τι δημοτικὸν ἄσμα, τὸ αὐτὸ ἔχον θέμα, τὴν ἔκφρασιν δηλωτῶν συνασθημάτων, τὰ ὅποια παρῶρων ἐπὶ τουρκοκρατίας τοὺς γενναίους ἄνδρας νὰ προτιμοῦν τὸν ἐλεύθερον θῖον τοῦ κλέφτη εἰς τὰ θουνά. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς τὸ ἀναγνώσω, διότι τὸ θεωρῶ καταλληλότατον νὰ δείξῃ τὴν διαφορὰν τῆς τεχνικῆς ποιήσεως ἀπὸ τῆς δημοτικῆς, ἂν ἐξετασθῇ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ποιήμα τοῦ Λάμπρου καὶ τὸ ὑποδεέστερον τούτου παραπλησίως ὑποθέσεως τοῦ Ραγκαβῆ «Μαῦρ' εἶν' ἡ νύκτα ἔς τὰ θουνά». Τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι ἀναφέρεται εἰς τινὰ κλέφτην, Θεσσαλὸν ἴσως, τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ

«Βασίλη, κάτσε φρόνιμα νὰ γένης νοικοκύρης,
γιὰ ν' ἀποχτήσῃς πρόβατα, ζευγάρια κι' ἀγελάδες,
χωριά κι' ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νὰ δουλεύουν.
—Μάννα μου, ἐγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης,
νὰ κάμω ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νὰ δουλεύουν
καὶ νὰ εἶμαι σκλάβος τῶν Τουρκῶν, κοπέλλι στοὺς γερόντους.
Φέρε μου τᾶλαφριὸ σπαθὶ καὶ τὸ θαρὸ τουφέκι,
νὰ πεταχτῶ σὰν τὸ πουλὶ ψηλά ἔς τὰ κορφοβούνια,
νὰ πάρω δίπλα τὰ θουνά, νὰ περπατήσω λόγκους,
νὰ θρωῶ λημέρια τῶν κλεφτῶν, γιατίακια καπετάνων,
καὶ νὰ σουρίζω κλέφτικα, νὰ σμίξω τοὺς συντρόφους,
ποὺ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκιά καὶ μὲ τοὺς Ἀρβανίταις».
Πουρνὸ φιλεῖ τὴ μάννα του, πουρνὸ ξεπροβοδιέται.
«Γεῖά σας θουνά μὲ τοὺς γκρεμνοὺς, λιθάδια μὲ ταῖς πάχναις!
—Καλὸς ἔς τὸ τάξιο τὸ παιδί, καὶ τάξιο παλληκάρι».

λασσομένων με δύο διμέτρους τροχαϊκούς, και επειδή τὸ ἀπλοῦν αὐτὸ μέτρον, μὴ ἀπομακρυνόμενον τοῦ ρυθμοῦ τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας, εἶναι πρόσφορον πρὸς εὐχερῆ στιχουργίαν, παράγουν τὴν ἐντύπωσιν αὐτοσχεδιασμάτων. Τὰ ἄσματά του ἐτραγουδοῦσεν ὁ ἴδιος, τὸ δὲ καινοφανὲς αὐτῶν καὶ τὸ καλλίφωνον τοῦ στιχουργοῦ συνετέλουν εἰς τὴν διάδοσιν. Ἄλλ' ἐπαναλαμβανόμενα μετερρυθμίζοντο καὶ διωρθώνοντο κατὰ τὸ δυνατόν. Ὡς παράδειγμα φέρω μίαν στροφήν, ἣ ὁποία περιήλθεν εἰς ἡμᾶς καὶ ὡς δημῶδες ἄσμα. Ὁ Τσοπανάκος λέγει:

Δότε Φραντζέζοι μαρτυριά,
ποῦ εἶσασθε ἔς τὰ φανερά,
μιὰ γολέττα τοῦ Τομπάζη
τὴν ἀρμάδα τὴν τρομάζει

Ἄλλ' ὁ λαὸς διώρθωσε τὴν στροφήν οὕτω:

Μαρτυρᾶτε το, Φραντζέζοι,
πέστε το καὶ σεῖς Ἑγγλέζοι,
πὼς μιὰ σκοῦνα τοῦ Τομπάζη
τὴν Τουρκιά τὴνε τρομάζει.

Τὸ ὅτι στιχουργὸς ὡς ὁ Τσοπανάκος, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, εὐμοιρῶν στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ ἔχων μόρφωσιν, μικρὸς ἴσως ὑπερτεροῦσαν τῆς τῶν πολλῶν, δὲν ἐποίησεν ἄσματα ἐφάμιλλα τῶν δημοτικῶν οὔτε παράδοξον εἶναι οὔτε ἀνεξήγητον φαίνεται. Τὸ αἴτιον ἔγκειται εἰς τὴν ἀτελεῆ μόρφωσιν. Ὁ ἡμιμαθὴς, ἐπιχειρῶν νὰ δημιουργήσῃ τι ἀνώτερον, παρεκκλίνει τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνῶ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τεχνικὴν ποίησιν, ἀποξενοῦται καὶ τῆς δημῶδους. Τὸ ἔργον του εἶναι νόθον, καὶ διὰ τοῦτο καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν.

Παρομοίους πρὸς τὸν Τσοπανάκον στιχουργοὺς πολυπληθεῖς ἀπαντῶμεν εἰς τὴν Κύπρον, ἀποτελοῦντας τάξιν ἰδίαν, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι ραψωδοί, ἀκούσαν ὡς ἐπιτήδευμα τὴν ποίησιν. Λέγονται ποιητάρηδες καὶ ὡς ζωντανὰ ἐφημερίδες περιέρχονται τὴν νῆσον μεταδίδοντες ἐστιχουργημένας εἰδήσεις, ὅχι ἀδιακρίτως οἰασθήποτε, ἀλλὰ μόνον ὅσας κινεῶν ζωνρὸν ἐνδιαφέρον, εἴτε γενικώτερον, ὁποῖα αἰ περὶ ἐθνικῶν ζητημάτων, εἴτε μερικώτερον, ὡς αἰ περὶ σεισμῶν, φόνων, ἐρωτικῶν παθημάτων καὶ τῶν τοιούτων. Σήμερον τὰ στιχουργήματα ταῦτα τυπώνουν εἰς χωριστὰ φυλλάδια ἕκαστον καὶ μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν ζητοῦν ὡς ἀμοιβὴν ν' ἀγοράσουν τὰ φυλλάδια οἱ ἀκροαταὶ δίδοντες ὅτι προαιροῦνται:

Πό ναν χαρτὶν νὰ πάρετε, κύριοι, νὰ χαρῆτε,
κι' ἄς δώση κάθε ἀδερφός τὸ ὅ,τι προαιρεῖται.

Ἐνίοτε συνιστῶσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ τέλος οἱ ποιητάρηδες ἐξαγγέλλοντες τὸ ὄνομα των.

Πό ναν βιβλίον πάρετε, ἂν θέλετε, πὸ μέναν,
νὰ βλέπετε τί γίνεται ἔς στὴν Κύπρο καθήμερα,
Κλεάνθης Σάββας γράφεται τ' ὄνομα τὸ δικόν μου,
ἔς τὸν Ἄη Μάμαν, κύριοι, ἔν τὸ γεννητικό μου.

Ἡ ἐξαίρουν ὡς κοινωφελὲς τὸ ἔργον των.

Αὐτὰ δημοσιεύουσιν οἱ ποιηταὶ τοῦ τόπου,
ποῦ προσπαθοῦν γιὰ τὸ καλὸν τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου
κι' ὅσ' ἔχουν εὐχαριστησιν τὴν τσέπη τους ν' ἀνοίξουν,
νὰ παρουσιᾶν πό ναν χαρτί, νὰ μᾶς ὑποστηρίξουν.

Φαίνεται ὅτι ἐν Κύπρῳ εἶναι δημοφιλεῖς τὰ τοιαῦτα στιχουργήματα καὶ εὐρίσκουν οἱ ποιητάρηδες ἐκδότας τῶν ἀπάντων αὐτῶν. Ἐχῶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου μίαν τοιαύτην ἔκδοσιν, τυπωθεῖσαν τῷ 1913 ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου καὶ περιλαμβάνουσαν τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1896 μέχρι τοῦ 1912 ἔργα ἐνὸς ποιητάρη. Ἐπιγράφεται: «Συλλογὴ διαφόρων κυπριακῶν ποιημάτων, ἥτοι ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν, περὶ φόνων καὶ δολοφονιῶν, ἐρωτικῶν κτλ., συνταχθέντων ὑπὸ Χριστοφόρου Θ. Παλαίση ἐξ Αὐγύρου. Ἐκδότης Χρ. Θ. Παλαίση ἐξ Αὐγύρου (ὁ ἴδιος δηλ. ὁ ποιητὴς) καὶ Χ. Σοφοκλῆς Χ. Νικόλα ἐκ Κυθρέας». Εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν ἀναμιξὴ ποιήματα περὶ ἐνώσεως Κύπρου καὶ Ἑλλάδος, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Κύπρου, περὶ τῆς συμπλοκῆς τῶν χωρίων Στρογγυλοῦ καὶ Βατυλῆς, περὶ τῆς δολοφονίας ἐνὸς ἡγουμένου, περὶ τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, περὶ πνιγμοῦ δύο κορασίδων ὑπὸ τῆς μητρῶς αὐτῶν εἰς τὸ χωρίον Μένικον, περὶ τῆς Πυρκαϊᾶς τῆς Καρρέτας, περὶ τῶν φρικτῶν ἐρωτικῶν παθῶν τοῦ Μελεῆ καὶ τῆς Ζαχαρούλλας, περὶ τοῦ Χάμπου καὶ τῆς γαδοῦρας του. Εἰς τὸ τραγοῦδι τοῦ Χάμπου διαγράφει τὸ ἔργον τοῦ ποιητάρη. Θεωρεῖ καθῆκον του τὴν ἀνακοίνωσιν συμβάντων κοινοῦ ἐνδιαφέροντος.

Νέον καθῆκον σήμερα μέλλω νὰ ἐκτελέσω,
λέγει καὶ ἐπικαλεῖται σύντονον τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν.

Εἶπαμε κάθε ποιητὴς ἔν χρέος του νὰ πράξῃ,
ὅ,τι γενῆ ἔς τὸν τόπον του πρέπει νὰ τὸ φωνάξῃ.
Αἰτίας γιὰ ποιήματα μᾶς δίνουν κ' οἱ γαδῶροι,
καθὼς καὶ τὸ σημερινὸν τοῦ Χάμπου τοῦ χοιρᾶρη.
Δὲν λέγω γιὰ τὸν ἴδιον ὅτι πὼς ἔν γαδοῦριν
ἔχει μουστάκιν, ὁμιλᾷ μὲ ἀνθρωπίνην μούρην.

ἀλλά νά πῶ τὸ σφάλμα του καὶ τὸ κακὸν ποῦ θούραν
κ' ἔπνιξεν εἰς τὴν θάλασσαν ἄδικα μιὰ γαδοῦραν.

Ἡ ἡμιμάθεια τῶν ποιητάρηδων ἀπεστέρησε τὰ στιχουργήματά των καὶ τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχον ὡς γλωσσικὰ μνημεῖα. Ἐν τῇ ποσπαθείᾳ των ὅπως μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνεπτυγμένων ἀποφεύγουν τοὺς τύπους καὶ τὰς λέξεις τοῦ ἐπιχωρίου ἰδιώματος καὶ μόλις διακρίνονται ποῦ καὶ ποῦ εἰς τὰ ἔργα των ἰδιωματικὰ λείψανα, ὡς λ.χ. εἰς τ' ἀναγνωσθέντα ἀποσπάσματα τὰ ρήματα ἔν ἀντὶ τοῦ εἶναι καὶ βούραν ἀντὶ τοῦ ἔτρεξε, συνέθη. Οὐδὲν ἦττον ἡ δημώδης ποιήσις πολλὴν εὐγνωμοσύνην ὀφείλει εἰς τοὺς ποιητάρηδες διὰ τὴν διάσωσιν πολτίμων μνημείων αὐτῆς. Διότι δὲν περιορίζονται οὗτοι εἰς τὰ ἰδικὰ των στιχουργήματα, ἀλλὰ καὶ παλαιὰ ἀκραιφνῆ δημοτικὰ ἄσματα ἐπαναλαμβάνουν ἐπάγοντες εἰς τὸ τέλος αὐτῶν τὴν ὁμολογίαν ὅτι εἶναι ἔργα ἀποθανόντων ποιητῶν καὶ ζητοῦντες ἀμοιβὴν τοῦ κόπου των.

Καὶ κείνος ποῦ τὸ ἔθκαλε σὰν ποιητῆς λογάται,
κεῖνου πρέπει μακάριση καὶ μένα τὸ σπολάτη...
Ζωὴν καὶ χρόνους νά χουσιν ὅσοι τσ' ἂν τ' ἀγροικοῦσιν,
τσ' ἂν ἔν ἡ χνώμη τους καλή, πρέπει νά μᾶς τσ' ἐρνοῦσαν.

Ἄν δὲν ὑπῆρχον οἱ ποιητάρηδες, οἱ ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν διάδοσιν ἀσμάτων καὶ σφόδρα ἡσκημένην ἐκ τούτου τὴν μνήμην, δὲν θὰ διετηροῦντο τὰ μακρότατα κυπριακὰ ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, εἰ μὴ κολοβά, ἔλλιπῆ καὶ συντετμημένα.

Ἄλλως ἔχουν τὰ πράγματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεγαλόνησον, τὴν Κρήτην. Ἐκεῖ ὁ λαὸς ἠύμοιρησε ποῖας τινος ἀνωτέρας ποιητικῆς μορφώσεως, διότι καλλίστη προπαιδεῖα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν ἦτο ἡ προσοικειώσις πρὸς τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν λογίων ποιητῶν, οἷον τὸν Ἐρωτόκριτον, τὴν Ἐρωφίλην τοῦ Χορτάση, τὴν Εὐμορφὴ βοσκοπούλα τοῦ Δρυμιτηνοῦ, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων ἀποτελοῦν τὸ πνευματικὸν ἐντρύφημα τῶν Κρητῶν, καθὼς καὶ ἄλλα ὀλιγώτερον γνωστά, ἀλλ' ὅχι ἔντελῶς ἄμοιρα ποιητικῶν ἀρετῶν. Ἐχουν προσέτι πολλοὶ τῶν Κρητῶν κοινὸν μετ' ἄλλων νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς εὐχερείας καὶ τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ. Συνήθεις εἶναι οἱ στιχουργικοὶ ἀγῶνες, ἐπὶ ὥρας διαρκούντες. Ὁ Γιάνναρης ἀναφέρει εἰς τὴν συλλογὴν του τῶν Κρητικῶν ἀσμάτων ἓνα τοιοῦτον ἀγῶνα, παραταθέντα ἀπὸ τῆς 10 τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς πρώτης πρωϊνῆς ὥρας μὲ θέμα ἔν μαντήλι ποῦ ἐχάθη, καὶ βεβαιώνει ὅτι οἱ τραγουδισταὶ εἶχον ὄρεξις νά ἐξακολουθήσουν ἀκόμη αὐτοσχεδιάζοντες σκαπτικὰ δίστιχα. Πολλοὶ ποιηταὶ εἶναι γνωστοί, μάλιστα τῶν ἰστο-

ρικῶν ἀσμάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης· ὁ Γιάνναρης εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν του ἀναγράφει τὰ ὀνόματα ἱκανῶν τὸν ἀριθμὸν ποιητῶν καὶ ποιητριῶν, καὶ ἄλλους γνωρίζομεν ἄλλοθεν. Συνηθέστατα δὲν φανερόνουν οὗτοι τὸ ὄνομα των εἰς τὸ ἄσμα, ἐνίστε δὲ ὅμως τὸ ἀναφέρουν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Οὗτος ὁ ποιητῆς ἐνός ἄσματος περὶ τινος καπετάνιου τῆς Πεδιάδος τῆς Κρήτης, τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ὁ Φωριέλ, λέγει ἐν τέλει:

Ἐγὼ λοιπὸν τοῦ ἔκαμα αὐτὴ τὴν ἱστορία
καὶ παίζω τὴν ἔς τὴ λύρα μου διὰ παρηγορία.
Γιατ' ὅποιος ξέρει νά μιλή μὲ γνώση καὶ μὲ χάρη
κάμνει μιὰ λυπηρὴ καρδιά παρηγοριά νά πάρη.
Γιὸς τοῦ παπᾶ Γερώνυμου, Σετιανὸς Μανόλης,
Χαρκιώτης εἶν' ὁ ποιητῆς τῆς ἱστορίας ὅλης.

Εἰς τὸ γνωμικόν, τὸ ὁποῖον παρεμβάλλει εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ ποιητῆς, εἶναι φανερὰ ἡ μίμησις τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἄλλὰ τίνα σημασίαν ἔχει τοῦτο; Καὶ ὁ τυχὼν Κρητῆς ἠδύνατο νά παραλάβῃ στίχους τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἢ νά μιμηθῆ αὐτὸν μὴ θεωρῶν ξένον πρὸς αὐτὸν τὸ ποίημα τοῦτο, καθὼς οὐδὲ τ' ἄλλα ὅσα πρὸ ὀλίγου ἐμνημόνευσα. Ἄξιον δ' ὅμως προσοχῆς εἶναι ὅτι καὶ οἱ δάνειοι στίχοι τῶν παλαιότερων ποιητῶν καὶ οἱ στίχοι ὄσους ποιοῦν γνωστοὶ νεώτεροι ποιηταὶ, γράφοντες εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, εὐάρμοστοῦν εἰς τὴν δημώδη ποιήσιν καὶ δὲν ἀποτελοῦν δυσάρεστον παρατονίαν ἐν αὐτῇ. Τοῦτο προέρχεται ἴσως ἐκ τῆς ἀνωτέρας ποιητικῆς μορφώσεως τῶν Κρητῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ τῆς τάσεως τῶν λογιωτέρων, ὅπως μὴ παρεκκλίνουν τοῦ λαϊκοῦ χαρακτῆρος εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ νοήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ στίχος αὐτῶν εἶναι ὁμαλὸς καὶ ἀθίαστος οὐδὲν ἔχων τὸ ἐξεζητημένον.

Εἰς δὲ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα συνηθέστατα, εἰς τοὺς παλαιότερους μάλιστα χρόνους, ποιηταὶ τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων καὶ τραγουδισταὶ αὐτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἦσαν τυφλοὶ ἐπαῖται. Ἀποροὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, καταδικασμένοι ὑπὸ σκληρᾶς ἀνάγκης διὰ τὴν πῆρωσιν αὐτῶν νά προσφεύγουν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν τῶν ἄλλων καὶ νά ἀποζοῦν ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης των, ἐξέλεγον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πλάνητος αἰδοῦ, ὅπως διὰ τοῦ ἄσματος γίνωνται συμπαθέστεροι καὶ μετριάζουν τὴν ἐκ τῶν αἰτήσεών των ἐνόχλησιν. Τὸ τραγοῦδι των πάντοτε συνώδευον μὲ τὸν μονότονον ἦχον τῆς λύρας ἢ ἐνήλλασσον μὲ τὸ παίξιμον τῆς φλογέρας ἢ τῆς τζαμάρας. Οἱ περισσότεροι ἐπανελάμβανον γνωστά ἄσματα, τῶν ὁποίων μέγα πλῆθος εἶχον ἀποταμίευσιν εἰς τὴν μνήμην των· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ὀλίγοι ἐπίλεκτοι, ἔμφυτον ἔχοντες ποιητικὴν καὶ

μασίως τὰ δημοτικά ἄσματα, καλλίφωνος ὦν, ἀλλὰ καὶ αὐτοσχεδιάζε. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Μακρυγιάννης εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του διηγείται πῶς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1826, ὅτε μετὰ τοῦ Γκούρα ἐπολιορκούντο ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐκάλεσεν εἰς δεῖπνον τὸν Γκούραν καὶ ἄλλους δύο ὄπλαρχηγούς εἰς τὴν θέσιν ποῦ ὑπερῆσπιζεν εἰς τὸν Σερπεντζέν, καὶ ἐκεῖ τοὺς εἶπεν ἕν τραγοῦδι, συντεθειμένον κατὰ πλείστον ὑπ' αὐτοῦ. «Τότε λέγει ὁ Μακρυγιάννης, ἔκατσε ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι καὶ φάγαμεν ψωμί· τραγουδήσαμε κ' ἐγληντήσαμεν. Μὲ περικάλεσε ὁ Γκούρας κί' ὁ Παπακώστας νὰ τραγουδήσω· ὅτ' εἴχαμεν τόσον καιρὸν ὅπου δὲν εἴχαμε τραγουδήσει, τόσον καιρὸν ὅπου μᾶς ἔβαλαν οἱ διοτελεῖς καὶ γγιχτήκαμεν διὰ νὰ κάνουν αὐτοὺς τοὺς κακοὺς τοὺς σκοπούς. Τραγουδοῦσα καλά. Τότε λέγω ἕνα τραγοῦδι·

Ὁ Ἥλιος ἐβασίλευε (Ἑλληνά μου, βασίλευε) καὶ
τὸ Φεγγάρι ἐχάθη
κί' ὁ καθαρὸς Αὐγερινὸς ποῦ πάει κοντὰ στὴν Πούλια,
τὰ τέσσερα κουβέντιαζαν καὶ κρυφοκουβεντιάζον.
Γυρίζει ὁ Ἥλιος καὶ τοὺς λέει, γυρίζει καὶ τοὺς κρένει.
«Ἐπὲς ὅπου βασίλευσα πίσω ἀπὸ μιὰ ραχοῦλα,
ἀκ' σα γυναίκεια κλάμματα κί' ἀνδρῶν τὰ μοιρολόγια,
γι' αὐτὰ τὰ ἡρωϊκὰ κορμιὰ ἔς τὸν κάμπο ξαπλωμένα,
καὶ μέσ' τὸ αἷμα τὸ πολὺ εἶν' ὄλα βουτημένα.
Γιὰ τὴν πατρίδα πήγανε ἔς τὸν Ἄδη τὰ καυμένα.

«Ὁ μαῦρος ὁ Γκούρας, ἀναστέναξε καὶ μοῦ λέγει· «Ἀδελφὲ Μακρυγιάννη, σὲ καλὸ νὰ τὸ κάμη ὁ Θεός· ἄλλη φορὰ δὲν τραγοῦδησες τόσο παραπονεμένα. Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι σὲ καλὸ νὸ μᾶς βγῆς.— Εἶχα κέφι, τοῦ εἶπα, ὅπου δὲν τραγουδήσαμεν τόσον καιρὸν». Ὅτι εἰς τὰρδιὰ πάντοτε γληντούσαμεν». Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Μακρυγιάννη εὐρέθησαν δύο δημοτικά ἄσματα, διὰ χειρὸς αὐτοῦ γεγραμμένα, καὶ πιθανώτατα ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα· τὸ ἕν εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀράχουθας, τὸ ἕτερον εἰς τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν στίχων:

Τρεῖς περδικούλαις κάθονταν ἔς τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας,
εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερά βαμμένα,
εἶχαν καὶ τὰ κεφάλια τους ἔς τὸ αἷμα βουτημένα.

Γνωστὸς ποιητὴς δημοτικῶν ἀσμάτων εἶναι καὶ ὁ Θεοδωράκης Γρίβας. Ἐν ποιήματι του, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτογράφου αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Passow, ἐξιστορεῖ λυπηρὸν ἐπεισόδιον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν,

τὴν κατὰ Μάϊον τοῦ 1823 συμπλοκὴν του πρὸς Ἑλληνας ὄπλαρχηγούς, ἐν οἷς καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης.

Τὶ εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται κί' ἡ ταραχὴ ἡ μεγάλη,
ἔς τὴ μέση τὸ Ξηρόμερο, ἔς τὴν Κατοχὴ τὴ χώρα;
τὸ Θεοδωράκη κλείσανε τὰ πέντε βιλαέτια.
Ἦρθ' ὁ Μακρῆς ἀπ' τὸ Ζυγὸ, κί' ὁ Πισηλῆς ἀτὸς του,
ἦρθεν καὶ ἀπὸ τ' Ἀγραφα ἀτὸς τοῦ ὁ Καραϊσκάκης,
ἦρθεν κί' ἀπὸ τὴ Βόνιτσα ἀτὸς τοῦ ὁ Βλαχοτσόγκας,
ἦρθε κί' ὁ Μάρκο Μπότσαρης μὲ χίλιους πεντακόσιους.

Τὸ Θεοδωράκη πολεμοῦν τὰ πέντε βιλαέτια.
καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀφήγησις τῆς μάχης καὶ τῆς διαφυγῆς αὐτοῦ.

Τριάκοντα ἔτη ὕστερον ὁ Γρίβας, πρεσβύτης πλέον, πειράται νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῶν Τούρκων τὴν Ἠπειρον. Μεταξὺ τῶν φερομένων δημοτικῶν ἀσμάτων, τῶν ἐξιστορούντων ἐπεισόδια τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης ἐπαναστάσεως τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, διακρίνομεν ἕν τραγοῦδι εἰς τὴν μάχην τοῦ Κουτσελιοῦ (κατὰ τὴν 26 Φεβρουαρίου 1854) ποιηθέν ὑπὸ τοῦ Γρίβα.

Ἦμουν παιδί κ' ἐγέρασα ἀρματωλὸς καὶ κλέφτης,
κί' ὅσος πολέμους ἔκανα ἐγὼ καὶ τάρματά μου,
πθενὰ δὲν ἀντροπιάστηκα κί' ἐγὼ καὶ τάρματά μου
καὶ τώρα ἔς τὰ γεράματα ἔς τὸν τόπο τοῦ Γιαννίνου,
ἔς αὐτὸ τὸ ἔρμο Κουτσελιό, ἔς μιανοῦ παπᾶ τὸ σπίτι...
κί' ἄλλος παπᾶς μὲ πρόδωσε ἔς τ' Ἀθῆναι πασιὰ τὸ στόμα.
Τὴ μέρα νύχτα ἔκανε, νιζάμι κί' Ἀρβανίταις,
τὰ καρσούλια ν' ἐπιασε καὶ στιάει τὰ μπαϊράκια.
Καὶ μιὰ γιορτὴ ξημέρωνε, ἦταν καὶ τ' ὄνομά μου.
Ἄη Θόδωρος μ' ἐξύπνησε, καὶ μ' ἀνοιξε τὴν πόρτα.
Γλέπῳ τοὺς Τούρκους ὀμπροστά, νιζάκι κί' Ἀρβανίταις κτλ.

Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Μεσολογγίτης Στασινὸς Μικρούλης, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀδελφὸς ἐφονεύθη εἰς τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, συνέθεσε περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης μακρὸν ποίημα ἐκ στίχων ὑπερεκατόν· ὁ λαὸς, μικρὸν διασκευάσας αὐτὸ, ὀλίγους μόνον στίχους διετήρησε, καὶ εἶναι διδακτικὴ ἡ σύγκρισις τοῦ πρωτοτύπου ἄσματος, δημοσιευθέντος ἐκ χειρογράφου, καὶ τῶν ἀπὸ στόματος τοῦ λαοῦ συλλεχθεισῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ, διότι ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης καταφαίνεται κατὰ πόσον καὶ ἡ ἀρνητικὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, ἢ συνισταμένη εἰς τὴν ἀφαίρεσιν,

χρόνου ανέγνωσεν ἀποσπάσματα αὐτῶν ὁ συνάδελφος μου κ. Λάμπρος. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶπω ἄλλο περὶ τούτων, ἀλλὰ μόνον θὰ σὰς παρακαλέσω νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ σὰς ἐπαναλάβω παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῆς ἐκ τούτων ἐντυπώσεως, τὰς ὁποίας ἔγγραφον δημοσιεύων τὰ μοιρολόγια ἐκεῖνα ἐν τῇ Λαογραφίᾳ. «Ἐκεῖνο, ἔλεγον, ὅπερ ἐμποιεῖ αἴσθησιν καὶ κινεῖ τὸν θαυμασμόν εἶναι ὅτι αἱ δύο γυναῖκες οὐδένα λόγον κάμνουν εἰς τοὺς θρήνους περὶ τῶν οἰκείων νεκρῶν, ἀλλ' ἔχουν προσηλωμένην τὴν διάνοιαν εἰς τὸν ἔθνικὸν ἀγῶνα καὶ συζητοῦν περὶ συναφῶν πρὸς τοῦτον γενικωτέρων ζητημάτων. Ἡ πρώτη μόνον ἀναφέρει ἐν παρόδῳ τὸν ἐν τῷ πολέμῳ θάνατον τοῦ υἱοῦ τῆς μακαρίζουσα αὐτὸν ὅτι ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τὸν βίον καὶ παρατηρεῖ εἰς τὸν πατέρα τοῦ θρηνημένου ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς νὰ θρηνώσι τὰ τέκνα των. Τὸ γενναῖον φρόνημα, τὸ ὁποῖον διαλάμπει εἰς τοὺς λόγους τῶν χωρικῶν γυναικῶν, καὶ τὸ ὁποῖον λαμπρότερον ἀναδεικνύει ἢ ἄτεχνος καὶ ἄδεξια ἔκφρασις, κατ' οὐδὲν φαίνεται ὑπολειπόμενον τῆς θρυλουμένης φιλοπατρίας τῶν ἀρχαίων Λακαινῶν».

Ταῦτα εἶναι λίγα δείγματα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, τῆς προελθούσης ἀπὸ τὰ τελευταῖα μεγάλα γεγονότα. Τὴν ἔκτασιν τῆς θλαστικῆς αὐτῆς δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ προσδιορίσωμεν, ἀφοῦ μόλις ἤρχισε τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς· ἀλλ' ὅμως δεδομένου ὄντος ὅτι ὁμοίωμοφος εἶναι ἡ δημοτικὴ ποιήσις ἐκάστης περιόδου, εἵμεθα εἰς θέσιν ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ ἐκτιμῶμεν τὴν ἀξίαν καὶ νὰ ἐκφέρωμεν κρίσεις περὶ τοῦ συνόλου αὐτῆς. Εἰς ἐκάστην περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους θ' ἀνέμενέ τις, ὅσον δεινότεραι κρίσεις συνταράσσουσιν τὸν ἔθνικόν βίον, ὅσον ἐνδοξότερα γεγονότα ἀνυψώνουσιν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, τοσοῦτον ἐντονωτέρα νὰ ἐκδηλώνεται καὶ ἡ ἀπήχησις αὐτῶν εἰς τὴν ἔθνικὴν ψυχὴν. Ἄλλὰ τοιοῦτό τι δὲν παρατηρεῖται. Εἰς τὴν περίοδον τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν συμπίπτει ἀκμὴ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἥτις παρήγαγε τὰ κλέφτικα ἄσματα καὶ τὰ ἱστορικὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ εὐλόγος θὰ ἐφαίνετο ἡ προσδοκία ὅτι ἡ δημοτικὴ ποιήσις θὰ ἐξικνεῖτο εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον αὐτῆς εἰς τὴν περίοδον, καθ' ἣν τοσαῦτα εὐφρόσυνα γεγονότα ἐπῆλθον, ἀνευ σπαργμῶν ἐσωτερικῶν, ἀνευ τῶν σποραδικῶν κηλίδων, αἵτινες κατεσπῖλῶσαν τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἡμῶν. Ὅσοι τοιαύτην προσδοκίαν ἔτρεφον, τὴν εἶδον διαψευδομένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσωμεν τοῦτο εἰς ἐξασθένεισιν τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ καὶ εἰς ἀπάμβλυσιν τοῦ καλαισθητικοῦ συναίσθηματος αὐτοῦ; Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὄχι μόνον δὲν παραδέχομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πιστεύω ὅτι εἰς ἀντίθετα πορίσματα ἄγει ἡμᾶς ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς δημοτικῆς ποιήσεως καὶ καθόλου τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας· ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπολαμβάνεται τεκμήριον καταπτώσεως,

μαρτυρεῖ μᾶλλον πρόοδον, εἶναι σημεῖον μεταβάσεως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν ἐπίπεδον. Ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία δὲν ἀκολουθεῖ κανονικὴν εὐθειᾶν γραμμὴν. Ὁ θαδίζων συναντᾷ πολλάκις ἐμπόδια τῆς ὁδοῦ, τὰ ὁποῖα χρειάζεται νὰ παρακάμψῃ· ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ φαίνεται ὡς ὀπισθοδρόμησις, ἐνῶ τούναντίον οὕτω προχωρεῖ ἀσφαλέστερον.

Καταπαύων τὸν λόγον νομίζω ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις πρὸς θεβαίωσιν ἢ τοῦλάχιστον πρὸς διασάφησιν τῆς πεποιθήσεως μου ταύτης.

Περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς ἀκμῆς τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων ἤρχισεν ἡ ἀνατολὴ νέας περιόδου πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους, ὁσημέραι προϊούσης, ἀφότου ἀπεδόθη ἡ ἐλευθερία εἰς μέρος τοῦ ἔθνους καὶ ἀπετέλεσε τοῦτο κράτος ὀργανωμένον. Ἄλλ' ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ κατασταθῇ φανερά ἡ μεταβολὴ καὶ νὰ δειχθῇ ἡ συντελουμένη πρόοδος. Ἐκτοτε ἐπέρχεται παρακμὴ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως. Τὴν θέσιν παλαιῶν δημοτικῶν ἀσμάτων καταλαμβάνουν τ' ἄσματα ποιητῶν μετρίων, ἐλλιποῦς αἰσθητικῆς μορφώσεως, διατελούντων δὲ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ὄρων ἀλλοτριῶν τῆς τέχνης καὶ ἐπιβλαβῶν εἰς αὐτὴν ἀλλὰ πληρούντων τὰς ἀνάγκας μεγίστου μέρους τοῦ λαοῦ. Τὰ δημοτικὰ ἄσματα ἀντικαθίστανται κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὰ ἀνακρεόντεια τοῦ Χριστοπούλου, ἀπὸ τὰ πολεμικὰ θούρια καὶ τὰ πατριωτικὰ ἄσματα θραδύτερον ἀπὸ τὰ εἰς ξενικούς ἤχους προσηρμοσμένα ἄσματα τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Σκυλίτση. Καλλιφῶνοι τραγουδισταὶ καὶ κιθαροδοί, ἀλλὰ ποιηταὶ μετριώτατοι, ἀγωνίζονται ἐναμίλλως πρὸς τούτους, καὶ δημοτικώτατον ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἔγινε τὸ ἄσμα τοῦ Κωνστ. Θαλλεῖδου, τοῦ ὁποῖου παροιμιώδης κατέστη ὁ στίχος

Εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς μου διατὶ νὰ σ' ἀπαντήσω;

Τὸ ἄσμα, ὅπου ὁ ποιητὴς φαίνεται ὑπολαμβάνων ὅτι προσδίδεται ἐξαιρετικὴ δύναμις εἰς τὴν ἔκφρασιν δυσέρωτος πάθους διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως πυκνῶν ζοφερῶν χρωμάτων, διὰ καταγιγῆδος στόνων καὶ δακρῶν, ὡς δεικνύει αὐτὴ ἡ πρώτη στροφή του·

Εἰς φρικώδεις μαύρας νύκτας ἔς τὴν σιγὴν τῆς ὑψηλίου,
ἀντικρυ κοιμητηρίου
νέος ἐμπαθῆς θρηνεῖ.

Ἡ φωνὴ του ὁμοιάζει ἤχον μουσικῆς πενθίμου
καὶ ὁ κόραξ τῆς ἐρήμου
τοὺς κλαυθμούς του ἀντηχεῖ.

Αἱ Ἀνθολογίαι, ὡς ἐπιγράφονται τὰ διὰ τοὺς πολλοὺς ἐκδιδόμενα βιβλιάρια, τὰ ἐξυπηρετοῦντα τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἐπικουρίας τῆς

μνήμης τῶν τραγουδιστῶν, περιλαμβάνοντα τὰ συνήθως ψαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ἄσματα, αἱ Ἄνθολογίαί εἶναι πιστόν κάτοπτρον τῆς ποιητικῆς ἀνατροφῆς τοῦ κοινοῦ. Εἰς τὰς παλαιότερας ἐκδόσεις ὑπερτερεῖ τὸ πλῆθος δημοτικῶν ἀσμάτων· εὐρίσκονται δὲ καὶ ἄσματα πατριωτικᾶ, οἷον τὸ ἐξῆς·

Ζεῦ Θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν ὁμοῦ πάντων βασιλεῦ,
ὦ σὺ Μουσῶν, Χαρίτων, Ἀθηνᾶς, Ἀπόλλωνος γονεῦ

ἄθλων κόσμου ὑψίζυγε σταθμεῦ καὶ διανομεῦ,
τὸ ὅποιον ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1836 διεκωμώδησεν ὁ συγγραφεὺς τῆς Βαθυλωνίας ὁ Βυζάντιος· ἢ ἐρωτικά ὡς αὐτό:

Εἰς τοιαύτην ὕλη,
πρέπει καὶ κονδύλι,
νοῦς ὁμηρικός,
νὰ τὰ περιγράψῃ
καὶ νὰ τὰ συντάξῃ
περιστατικῶς.

Ἐπειτα ἀρχίζει ἡ παρεμβολὴ ἀσμάτων τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ κατόπιν πληθύνονται τὰ τραγούδια τῶν νεαρωτέρων ποιητῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκεῖνα μόνο τὰ ἄσματα διαδίδονται εἰς τὸν λαόν καὶ περιλαμβάνονται ἐπομένως εἰς τὰς Ἄνθολογίας, τῶν ὁποίων εἶναι γνωστὸν τὸ μέλος· τὰ μὴ τονισμένα δὲν φθάνουν μέχρι τοῦ πολλοῦ πλήθους.

Οὕτως ἡ δημοτικὴ ποίησις ἀναμιγνύεται καὶ συγχωνεύεται μετὰ τῆς τεχνικῆς καὶ ἀποτελεῖ μετ' αὐτῆς σύνολον, ἀλλὰ σύνολον ἀνομοιομερὲς καὶ ἀνομοιόμοφον. Εἶναι αὕτη ἡ μεταβατικὴ κατάστασις, ἐξ ἧς προΐοῦσης τῆς καθολικῆς μορφώσεως θὰ προκύψῃ ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἄρμονία. Ὅταν δὲ οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀναπτυσσόμενοι γίνονται ἱκανοὶ νὰ ὑψωθοῦν μέχρι τῶν ἀληθῶν ποιητῶν, ὅταν θὰ ὑφίστανται ἐπίδρασιν τινα τοῦ λαοῦ, τότε δὲν θὰ ὑπάρχῃ διάκρισις τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἄλλης ποιήσεως ἢ δημοτικῆ δὲν εἶναι εἶδος ποιήσεως ἰδιαιτέρον, ἀλλὰ σταθμός, καθ' ὃν δὲν ἐκφαίνεται ἡ προσωπικότης τοῦ ποιητοῦ. Ἐπικρατεῖ δὲ ἡ προσωπικότης, καθ' ὅσον προάγεται ὁ πολιτισμὸς, καὶ ὁ ποιητὴς ἀπολαμβάνει καθόλου μείζονα ἐλευθερίαν παρὰ ὃ εἰς κατωτέραν πνευματικῆν θαθμίδα εὐρισκόμενος. Καὶ ἐμφαίνεται ἡ προσωπικότης ἐν τῇ αὐτοτελείᾳ, τὴν ὁποίαν κατὰ λόγον τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας αὐτοῦ ἀναπτύσσει ὁ ποιητὴς αἰρόμενος ὑπὲρ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου μορφώσεως.

Ἡ ἱστορία τῆς γραμματολογίας πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν

μᾶς διδάσκει, ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις ἤκμαζεν, ἐφ' ὅσον πᾶσαι αἱ τάξεις παρομοίαν εἶχον ἀνάπτυξιν. Παρήκμασε δὲ καὶ σχεδὸν ἐξηφανίσθη ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεως τῶν γραμμάτων ἐν ἑκάστῳ ἔθνει. Περίτρανον ἀπόδειξιν παρέχει ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ μὴ διατηρήσας τῆς δημώδους ποιήσεως αὐτοῦ εἰμὴ ὀλίγιστα καὶ παντελῶς ἀσήμαντα λείψανα. Ὅθεν ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι καὶ ἡ παρακμὴ τῆς ἰδικῆς μας δημοτικῆς ποιήσεως δὲν εἶναι τεκμήριον πνευματικῆς καταπτώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον εὐδαίμων προμήνυμα λαμπροτέρας ἀνθήσεως τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως.

Λ Α Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Ἡ λέξις λαογραφία, τὴν ὁποίαν ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας μεταχειριζόμεθα πρὸς δῆλωσιν τῶν σπουδῶν περὶ τῶν δημῶδων παραδόσεων, δοξασιῶν, ἐθίμων, περὶ τῆς δημῶδους ἀγράφου φιλολογίας καὶ περὶ παντὸς καθόλου τοῦ συντελοῦντος εἰς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ λαοῦ, εὐρίσκεται ἐν χρήσει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀλεξανδρικῆς περιόδου εἰς ὅλως διόφορον, εἰδικήν, σημασίαν. Λαογραφία ἐλέγετο ὁ κεφαλικὸς φόρος, ὃν κατέβαλε μέγα μέρος τῶν κατοικούντων τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τοῦ 14 μέχρι τοῦ 50 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Ἦτο ἡ «καθ' ἐκάστην κεφαλὴν εἰσφορά», ὡς τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Ἰώσηπος, ἢ «τὸ ἐπικεφάλιον», ὡς φέρεται ἐν τισὶ παπύροις. Εἰς τὴν ἐπιβολὴν δὲ τοῦ φόρου τούτου, τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οἱ Ἰουδαῖοι, ἀναφέρεται καὶ τὸ χωρίον τοῦ ἀποκρῦφου βιβλίου τῶν Μακκαθαίων, ἐν ᾧ ἀναγράφονται αἱ καταθλιπτικαὶ τῶν Ἰουδαίων διατάξεις τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος (208 π.Χ.). Ἐλέγοντο δ' οἱ καταβάλλοντες τὸ κεφαλικὸν λαογραφοῦμενοι, ἀντιδιαστελλόμενοι πρὸς τοὺς ἐπικεκρυμένους, τοὺς ἀπηλλαγμένους τοῦ φόρου τούτου, ὑποχρεομένους δ' εἰς ὑπηρεσίαν ἐν τῷ στρατῷ. Λαογράφοι δ' ἦσαν οἱ ἐν τοῖς χωρίοις ἄρχοντες, οἱ ἐπιμελούμενοι τῆς λαογραφίας.

Παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς σημασίας, ἣν εἶχεν ἐν Αἰγύπτῳ, ἡ λέξις εἶναι καταλληλοτάτη πρὸς ὀνομασίαν μαθήσεως, ἐχούσης ὑποκείμενον τὴν σπουδὴν τοῦ λαοῦ. Ἄλλως δ' εἶναι εἰσηγμένοι ἤδη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ παρελήφθησαν καὶ παρ' ἡμῖν ὅμοιοι λέξεις, ἐν συνωνύμων τῆς λέξεως λαὸς καὶ τοῦ γράφω συντεθειμένοι, πρὸς δῆλωσιν ἐπιστημῶν, οὐχὶ παντελῶς ἀσχέτων πρὸς τὴν λαογραφίαν, οἷον δημογραφία, ἐθνογραφία.

Εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας γίνεται χρῆσις τοῦ ὄρου *folklore*, σημαίνοντος τὴν λαογραφίαν. Ὁ ὄρος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ William John Thoms, ὅστις ψευδωνύμως ἐν ἄρθρῳ δημοσιευθέντι ἐν τῇ φιλολογικῇ ἐφημερίδι τοῦ Λονδίνου Athenaeum τῆς 27 Αὐγούστου 1846 (σ. 842-3), ἐπρότεινεν ὡς ἀναγκαῖον ἴδιον ὄρον πρὸς δῆλωσιν τῶν με-

λετῶν αἵτινες εἶχον ἤδη καὶ τότε μεγάλην ὀπωσήποτε ἔκτασιν, ἀλλὰ δὲν ἐθεωροῦντο ὡς ἀποτελοῦσαι ἴδιαν καὶ διακεκριμένην τῶν ἄλλων μάθησιν. Ἡ λέξις, κατὰ μίμησιν τῶν γερμανικῶν συνθέτων *Volkslied*, *Volksepos*, *Volksfest* κτλ. (δημῶδες ἄσμα, δημῶδες ἔπος, λαϊκὴ ἑορτὴ) συντεθειμένη ἐκ τῶν ἀγγλικῶν *Folk* (λαὸς) καὶ *lore* (γνώσις, διδασκαλία), ἦτο πάντως καταλληλοτέρα τῶν ἐν χρήσει εἰς τὴν ἀγγλικὴν περιφράσεων, *Popular antiquities* (δημῶδεις ἀρχαιότητες), *Popular literature* (δημῶδης φιλολογία). Ὅθεν ταχέως ὁ ὄρος οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν καὶ εἰσήχθη εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Οἱ δὲ Δανοὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἀγγλικὴν λέξιν καὶ οἰοῦνται παρετυμολογούντες ταύτην ἐκάλεσαν τὴν λαογραφίαν *Folkeminder* (ἀναμνήσεις τοῦ λαοῦ).

Ἄλλὰ λαογράφοι τινές, ἂν καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ὀγγλικῶν ὄρος, ἀποστέρουσι αὐτόν, προτιμώντες διὰ τὸ εὐληπτον ἕτερον, ἐκ τῆς ἰδίας γλώσσης εἰλημμένον. Οἱ Ἰταλοὶ καλοῦσι *tradizioni popolari* (δημῶδεις παραδόσεις), καὶ οἱ Γάλλοι ὁμοίως *traditions populaires*, πάντα σχεδὸν τὰ ὑπὸ τῆς λαογραφίας ἐξεταζόμενα θέματα, προσδίδοντες γενικωτάτην ἔννοιαν εἰς τὸν ὄρον μονομερῆ. Ἐκ τούτου δὲ τινες ἔπλασαν καὶ τὴν λέξιν *traditionisme*, ἣτις, ὡς παρατηρεῖ ὁ Γάλλος λαογράφος *Gaidoz*, καὶ ἀόριστος εἶναι καὶ σύγχυσις ἀναποδράστως φέρει, διότι σημαίνει δύο διάφορα πράγματα· πρῶτον τὴν ἀγάπην τῆς παραδόσεως καὶ τὴν ἔφεσιν πρὸς διατήρησιν αὐτῆς, καὶ δεύτερον τὴν μελέτην τῆς παραδόσεως, ὅπερ δὲν εἶναι τὸ αὐτό· διότι ὁ ἀγαπῶν τὴν παράδοσιν δυνατὸν νὰ μὴ μελετᾷ ταύτην καὶ ὁ μελετῶν νὰ μὴ τὴν ἀγαπᾷ.

Ὅθεν κατ' ἀνάγκην καὶ οἱ Γάλλοι θὰ προστρέχωσιν εἰς τὸν ἀγγλικὸν ὄρον, μεταχειριζόμενοι τὸν γαλλικὸν *traditions populaires*, ὁσάκις μόνον θέλωσιν νὰ γίνουσι καταληπτοὶ εἰς τοὺς πολλοὺς. Ὁ *Gaston Paris* ἔπλασε τὸν ὄρον *mythographie* ἄλλ' εἰς στενωτέραν ἔννοιαν, τὴν τῆς μελέτης τῶν παραμυθίων, ἣν πολλοὶ Ἀγγλοὶ λέγουσι *Storiology*.

Οἱ δὲ Γερμανοὶ, ἀποδεχθέντες καὶ οὗτοι τὸν ἀγγλικὸν ὄρον, φαίνονται προτιμώντες νῦν ἄλλον, ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης εἰλημμένον, τὸν ὄρον *VolksKunde* (λαογνωσία, γνῶσις τοῦ λαοῦ). Ἄλλ' ὁ ὄρος οὗτος ἔχει τοῦτο τὸ μειονέκτημα, ἂν ληφθῇ εἰς τὴν κυρίαν αὐτοῦ σημασίαν, ὅτι εὐρύνει πέραν τοῦ δέοντος τὴν ἔκτασιν τοῦ πεδίου τῶν λαογραφικῶν μελετῶν.

Β'

Ἐκ τῆς εὐρύτητος τῆς σημασίας τοῦ ὄρου *VolksKunde* παρασυρόμενοί τινες τῶν Γερμανῶν λαογράφων καταλέγουσιν εἰς τὰ ἔργα τῆς

λαογραφίας και την μελέτην θεμάτων, υπαγομένων εις άλλας έπιστήμας και μαθήσεις, έχουσας σαφώς διαγεγραμμένα τὰ όρια τών σπουδών αυτών. Ούτω λ.χ. ό καθηγήτης του έν Βερολίνω Πανεπιστημίου και ίδρυτής του αυτόθι Συλλόγου τής λαογνωσίας κ. Weinhold όρίζει, ότι έργον τής λαογνωσίας είναι ή έρευνα πασών τών εκδηλώσεων του βίου του λαου, ήτοι όμάδος χιλιάδων ή εκατομμυρίων ανθρώπων ιστορικών και γεωγραφικώς καθωρισμένης' και καταλέγει εις τὰ υπό ταύτης έξεταζόμενα θέματα πρὸς τοίς άλλοις και την φυσικήν σύστασιν του λαου, ήτοι τόν σκελετόν του ανθρώπου μετά του σχηματισμού του κρανίου, τούς μύς, τούς χαρακτήρας του προσώπου (και τὸ χρώμα τών οφθαλμών και τών τριχών)' έπειτα την τροφήν του λαου και την παρασκευήν αυτης, τόν όπλιισμόν, τὰς άσκήσεις κτλ. και καθόλου θέματα, περι άσχολούνται ή άνθρωπολογία, ή έθνογραφία και άλλαι έπιστήμαι και τέχναι.

Η τοιαύτη εύρυτάτη και άόριστος εκδοχή του έργου τής λαογραφίας δέν έγένετο άσπαστή, και όλίγιστοι επί τών δακτύλων άριθμούμενοι είναι οί λαογράφοι, οί περιλαθόντες εις τὰς έρεύνας αυτών παντελώς άλλότρια θέματα, συμφώνως πρὸς τὸ υπό του έπιφανους γερμανιστου Weinhold διατυπωθέν διάγραμμα. Άλλά και όσοι εκ τοιαύτης έπιβολής ειργάσθησαν, και όσοι άντιθέτως έσμίκρυναν την περιοχην τής λαογραφίας, περιορίσαντες αυτην εις άπλην έξερεύνησιν τών έν τῷ παρόντι σφζομένων περιλειμμάτων του παρελθόντος, συνετέλεσαν έπίσης μετά τών διάφορον άντίληψιν του έργου τής λαογραφίας έχόντων εις την κατά τὰς τελευταίας μάλιστα δεκαετηρίδας παρατηρουμένην θαυμαστήν άκμήν τών λαογραφικών σπουδών, έξ δὺν μεγίστην προσπορίζονται ώφέλειαν ή έπιστήμη τών θρησκευίων, ή όμαδική ψυχολογία, ή κοινωνιολογία, ή έθνογραφία, ούχ ήκιστα δέ και ή γλωσσολογία, ή φιλολογία, ή αρχαιολογία και ή ιστορία. Διότι αί άμφιλογίαι περι τής εκτάσεως τών λαογραφικών σπουδών έλαχίστην έχουσιν έπίρρειαν περι την πρόοδον αυτών, άλλως δέ τοσαύτα έγράφησαν και καθημερινῶς συζητούνται περι τής έννοίας, τής περιοχής και του σκοπου τής λαογραφίας, ώστε βεβαιότατον φαίνεται ότι ταχέως και τὰ όρια αυτης ευκρινῶς θά διαγραφῶσι και αί πρὸς τὰς άλλας έπιστήμας σχέσεις και διαφοραί θά διακριθῶσι σαφέστερον.

Αναγραφην τών περι τών ζητημάτων τούτων και τής μεθόδου τών λαογραφικών μελετών γραφέντων εύρίσκει ό άναγνώστης έν τέλει. Εις την άνάλυσιν και κριτικήν έξέτασιν τούτων δέν προτιθέμεθα νά ένδιαιτρίψωμεν. Άλλ' ή σύστασις 'Ε λ λ η ν ι κ ή ς λ α ο γ ρ α φ ι κ ή ς έ τ α ρ ε ί α ς, φιλοτιμουμένης ν' άποθῆ κοινή πνευματική έστία τών 'Ελλήνων λαογράφων και ή εκδοσις υπό ταύτης περιοδικού συγγράμ-

ματος, περιλαμβάνοντος λαογραφικάς συλλογὰς και πραγματείας, έπιβάλλει, νομίζομεν, την ανάγκην νά υποδείξωμεν δι' ύποτυπώσεως του έργου τής λαογραφίας, ώς άντιλαμβανόμεθα αυτό, την ήμετέραν γνώμην περι του λυσιτελεστέρου τρόπου τής προαγωγής αυτού έν 'Ελλάδι.

Η λαογραφία έξετάζει τὰς κατά παράδοσιν διά λόγων πράξεων ή ενεργειών εκδηλώσεις του ψυχικού και κοινωνικού βίου του λαου' τὰς εκδηλώσεις δηλαδή εκείνας, δὺν ή πρώτη άρχή είναι άγνωστος, μη προελθοῦσα εκ τής επιδράσεως υπέρχου τινός άνδρός, αίτινες κατ' άκολουθίαν δέν όφείλονται εις την άνατροφήν και την μόρφωσιν, και εκείνας, αίτινες είναι συνέχεια ή διαδοχή προηγηθείσης κοινωνικής καταστάσεως ή είναι μεταβολή ή παραφθορά άλλος έλλόγων εκδηλώσεων του βίου έν τῷ παρελθόντι. Συνεξετάζει δ' άναγκαίως και τὰς μη εκπορευόμενας μὲν άμέσως εκ τής παραδόσεως εκδηλώσεις του βίου, άλλ' άφομοιουμένες ή συναπτομένες στενῶς πρὸς τὰς κατά παράδοσιν.

Η έπικρατούσα παρὰ τοίς πλείστοις τών λαογράφων γνώμη είναι, ότι ή λαογραφία έξετάζει τὰς εκδηλώσεις του θίου του δχλου (vulgus in populo), μελετώσα ιδίως τὰς άνηκούσας ούχι τῷ λαῷ, άλλὰ τῷ δχλῷ (vulgo) πρωτογενείας παραστάσεις. Άλλά τίνα τὰ διακρίνοντα τὸν δχλον άπό του λαου χαρακτηριστικά γνωρίσματα; Οί άποτελούντες έν προηγμέναις εις τὸν πολιτισμόν χώραις τὸν δχλον δέν διαφέρουσι, λόγω μορφώσεως, τών άνωτάτων κοινωνικών τάξεων άλλων χωρῶν άπολιτίστων, άκόμη δέ και έν τῇ αυτῇ πολλακίς χώρᾳ ό δχλος τής σημερον είναι ό λαός τής χθές. Εϋστόχως δ' ό ήμέτερος Λασκαράτος ώρισε τὸν δχλον, λέγων ότι δέν είναι όσοι φοροῦν σκούφια ή ψηλὸ καπέλλο, άλλ' όσοι άποκάτω σέ σκούφια ή σέ ψηλὸ καπέλλο κρύβουν λίγο μυαλὸ και πολλαίς πρόληψαις. Η άποφυγή τής τελέσεως γάμων κατά μήνα Μάιον, εκ φόβου άναποφεύκτων συμφορῶν, ή τής παρουσίας δεκατριῶν συνδαιτυμόνων εις την τράπεζαν, ή άγωνία εκ τής άνατροπῆς άλατοδόχης επί τής τράπέζης, ή σπουδή πρὸς θραῦσιν του κελύφους του ροφηθέντος αύγου, και άνάριθμα άλλα τοιαῦτα υπάγονται εις την περιοχην τής λαογραφίας, άν και ιδιάζουσι προπάντων εις τὰς τάξεις τών ευπαιδευτών.

Όθεν ή λαογραφία έξετάζει τὰ κατά παράδοσιν λεγόμενα ή γινόμενα. Άλλων εκ τούτων ή άρχή είναι άγνωστος ή δυσεξερευνητος, ένιστε δέ φέρει τὸν τύπον άπωτάτης αρχαιότητος. «Όλόκληρον στρώμα», λέγει ό Alb. Dieterich «θρησκευτικών διανοημάτων, θρησκευτικών παραστάσεων και θρησκευτικών νομίμων έχει σχηματισθῆ έν τῇ προϊστορικῇ περιόδῳ του βίου εκάστου λαου, τούτων δέ οϋδεις έρευνητής οϋδὲ καν ν' άποπειραθῆ τολμᾷ ν' άνακαλύψη τὸν πρῶτον εισηγητήν. Τὸ αυτό συμβαίνει και εις τὸν καθορισμόν τών ήθῶν και έθίμων, εις τὰ σχήματα τών πρώτων κοινωνικών όργανώσεων, και εις σειρὰν δλην δημι-

ουρημάτων εις ἕμμετρον ἢ πεζὸν λόγον, τὰ ὁποῖα καλοῦμεν ἄσματα καὶ παραμύθια καὶ παραδόσεις». "Ἄλλων πάλιν ἡ ἀρχὴ εἶναι γνωστὴ καὶ εὐρίσκειται εἰς κοινωνικὴν κατάστασιν προηγηθεῖσας τῆς ἐνεστώτης ἀμέσως ἢ ἐν χρόνῳ ἀφεστῶτι. Ταῦτα, καίπερ δυσαρμολογούμενα πρὸς τὰς ἰδέας ἢ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐνεστώσης κοινωνικῆς καταστάσεως, διτηρήθησαν διὰ τὴν δύναμιν τῆς συνηθείας, διατηρήσαντα καὶ τὸν λόγον καὶ τὴν σημασίαν, ἅτινα ἀνέκαθεν εἶχον.

"Ἄλλα δ' ὅμως εἶναι μὲν λείψανα προγενεστέρων περιόδων, ἀλλ' ἐκλιπόντος τοῦ λόγου, δι' ὃν ὑπῆρχον ἐν τῷ παρελθόντι, ἐσώθησαν παρ' ἡμῖν παραλόγως καὶ ἀκατανοήτως, προκαλοῦντα τὴν ἀπορίαν αὐτῶν πρωτίστως τῶν ἐμμενόντων εἰς ταῦτα, οἵτινες ἀναγκάζονται παντοίας νὰ ἐκφέρωσιν εἰκασίας πρὸς ἐξήγησιν. Βαθέως ἐρριζωμένα, εἶναι δυσπρόσπαστα ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ βίου, ὡς τὰ θαλάσσια κογχύλια τὰ ἐκ προτέρων γεωλογικῶν περιόδων προσκεκολλημένα εἰς τοὺς βράχους τῶν ὀρέων. Τοιαύτη εἶναι παραδείγματος χάριν ἡ συνήθεια τῆς μὴ τελέσεως γάμων κατὰ τὸν μῆνα Μάιον, ἣτις λόγον ἔχει θρησκευτικὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων. Ὁ "Ἄγγλος ἔθνομολόγος **Eduard Tylor** ὠνόμασε ταῦτα *Survivals in the culture*, οἰοεὶ ἔγκυκταλεῖματα, καὶ ἔθεσε τὸν νόμον τῆς ἐπιβιώσεως πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου (1869). Περιλαμβάνει δ' εἰς τὰ ἐγκυκταλεῖματα πάντα καθόλου τὰ λείψανα προχωρημένων πολιτισμῶν, ἀλλ' ὀρθότερον νομιζόμεν εἶναι νὰ διακριθῶσι τούτων καὶ νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἄλλην κατηγορίαν, ὅσα οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἔκτροπον, διατηροῦντα τὸν ἐν ἀρχῇ λόγον καὶ τὴν ἐννοιαν αὐτῶν, καὶ δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μερικὴ ἀλλ' ἀδιάσπαστος ἔξακολουθήσις προτέρου βίου.

Διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ὄρων τοῦ βίου καὶ τὴν ἀγνοίαν τοῦ λόγου αὐτῶν, τὰ ἐγκυκταλεῖματα συνήθως παρουσιάζονται ὑπὸ τύπον διαφέροντά πῶς τοῦ ἀρχαίου, τὰς δὲ διαφοράς, εἴτε μεταβολαὶ εἴτε παραφθοραὶ τούτου εἶναι, καὶ τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν προήλθον, ἀπόκειται εἰς τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν νὰ ἐξεύρη καὶ καθορίσῃ.

Γ'

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ δύο τρόπους, διὰ λόγου καὶ διὰ πράξεων ἢ ἐνεργειῶν, γίνονται αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, διττὴ εἶναι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ λαογράφου, συνισταμένη εἰς κ α τ α γ ρ α φ ῆ ν καὶ εἰς π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ ν. Καὶ καταγράφει μὲν τὴν προφορικὴν παράδοσιν, τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, περιγράφει δὲ τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις ἢ ἐνεργείας.

Ἐν συνοπτικῷ διαγράμματι καταλέγομεν ὧδε τὰ κυριώτερα θέματα, περὶ ἃ ἔχει ν' ἀσχοληθῇ ὁ "Ἑλλην λαογράφος.

Τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου

1) Ἄσματα. Πλὴν τῶν λυρικῶν, ἐπικῶν, θρησκευτικῶν, σατιρικῶν καὶ ἀστείων ἢ ἀσέμνων, καὶ τῶν εἰς τεταγμένης ἡμέρας ἢ περιστάσεις ἀδομένων (λ.χ. κάλανδα, τοῦ Λαζάρου, θρήνοι τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, χελιδονίσματα, ἄσματα ἐπιλεγόμενα ἐν τισὶ παιδιαῖς, τραγούδια τῆς περπερούνας, τοῦ κληδονᾶ, τῆς αἰώρας, γαμήλια, μοιρολόγια), συμπεριλαμβάνονται εἰς ταῦτα τὰ δραματικά παίγνια, τὰ παιδικὰ ἄσματα (τὰ ὑπὸ παιδίων ἢ πρὸς παιδιά ἀδόμενα ἢ λεγόμενα) καὶ τὰ ἐργατικά (οἷον ἐρετικά, μυλικά κ.τ.τ.), τὰ σκοποῦντα τὸν διὰ τοῦ ρυθμοῦ κανονισμόν τῶν κινήσεων τοῦ ἐργάτου ἢ ἀπλῶς τὴν διὰ τοῦ ἄσματος ἀνακούφισιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐργασίαν.

2) Ἐπωδαὶ (ξόρκια, γητέματα, γηθείαις, γηθειαῖς).

3) Αἰνίγματα (νοιώματα, βρετά, παράγκουλα, παρατσάφαρα, παραμύθια, καστράκια) καὶ λογοπαίγνια. Αἰνιγματῶδη παραμύθια. Παιγνιώδεις ἢ παρηχητικαὶ ἀποκρίσεις. Γλωσσοδέται (καθαρογλωσσήματα).

4) Εὐχαί, χαιρετισμοί, προδόσεις, κατάραι, ὄρκοι, βλασφημίαι, μετὰ περιγραφῆς τῶν πράξεων ἢ κινήσεων, μεθ' ὧν ἐνίοτε συνεκφέρονται. (Ἐνταῦθα ἀνάγονται καὶ τὰ ἀναθέματα, ἢ ἐπισώρευσις λίθων).

5) Παροιμίαι, μετὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν καὶ καταγραφῆς τῶν μύθων, εἰς οὓς ἐνίοτε ἀναφέρονται.

6) Μῦθοι.

7) Εὐστράπελοι διηγήσεις (ἐν αἷς καὶ τὰ περιπαίγματα χωριῶν).

8) Παραμύθια.

9) Παραδόσεις, ἣτοι μυθῶδεις διηγήσεις, πιστευόμεναι ὡς ἀληθεῖς, ἀναφερόμεναι δὲ εἰς τόπους ἢ πρόσωπα, εἰς οὐράνια σώματα, εἰς τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τοὺς ἁγίους, εἰς δαιμόνια καὶ εἰς ἄλλα φανταστικά ὄντα.

10) Ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις, δι' ὧν δηλοῦνται συνήθια, δοξασίαι, προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὰ ἔργα καὶ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ, ἢ αἵτινες ἀπομνημονεύουσιν ἱστορικὰ συμβάντα ἢ ὠρισμένας τινὰς περιστάσεις, ἐκ τούτων προελθοῦσαι. Παραδείγματα: Ὀνόματα (βαπτιστικά, οἰκογενειακά), παρωνύμια, τοπωνύμια, ὀνόματα ὠρῶν τοῦ ἔτους, μηνῶν, ἡμερῶν ὀνόματα προσωπικὰ γάτων, κυνῶν, ἵππων, βοῶν καὶ ἄλλων οἰκογενῶν ζώων ἢ παρωνύμια ζώων (λ.χ. Νίκος ἢ κύρ Μέντιος ὁ ὄνος, κύρ Νικολὸς ὁ λύκος, κυρὰ Μαριὰ ἢ ἀλώπηξ) ὀνόματα προσωπικὰ ὄπλων, σκευῶν, οἰκίσεων, πλοίων, λέμβων ἢ εὐφημισμοὶ (περιφράσεις ἢ μετωνυμίαι ἢ μετονομασίαι ἢ ἀντιφράσεις ἐπιφώβων ὀνομάτων) ὀνόματα ζώων καὶ φυτῶν, ὑπεμφαινόμενα παραδόσεις ἢ

πάντοτε σπουδαίας παραλλαγάς, διότι ὁ ἐπαναλαμβάνων τὸ αὐτὸ μνημεῖον ἀνεπιγνώστως μεταβάλλει ἔν τισι τοῦτο, προσθέτων τι τῆς ἰδίας ἀτομικότητος ἢ παραλείπων ἐξ ἀμνημοσύνης ἢ ἐξ ἀποδοκιμασίας ἢ τροποποιῶν ὅπως τὸ ἀποκαταστήσῃ συμφωνότερον πρὸς τὸ γλωσσικὸν καὶ καλαιστορικὸν συναίσθημα. Ἄλλὰ καὶ ἂν οἱ παραλλαγαὶ δὲν εἶναι σπουδαῖαι, καθορίζεται δ' ὅμως διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἢ διὰ δόσεις αὐτοῦ, καὶ τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον ἐπίσης· διότι δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ γνωσθῇ δημοτικὸν τι ἄσμα λ.χ. ἢ παροιμία τις, ἀλλ' ἔχει σημασίαν καὶ νὰ ὀρισθῇ ποῦ φέρεται, ἂν εἶναι γενικὸν καὶ πασίγνωστον ἢ ἐπιχωριάζει μόνον εἰς ἓνα τόπον ἢ ὀλίγους.

Αἱ ἀρεταί, τὰς ὁποίας ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ ἔχη πᾶσα ἐπιστημονικὴ λαογραφικὴ συλλογὴ, εἶναι ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ σαφήνεια. Τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γράφονται ἀπαραλλάκτως, ὡς φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης μεταβολῆς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκουσίως καὶ ἀσυνειδήτως μεταβάλλει ὁ συλλογεὺς τὸ ἀκουόμενον, εἴτε ἐξ ἑλλείψεως ἀσκήσεως, εἴτε ἐξ ἐπηρείας τῆς γραφομένης γλώσσης, εἴτε ἐξ ἀπροσεξίας. Πρέπει δὲ νὰ σημειώνεται προσέτι ἀκριβῶς ὁ τόπος (τὸ χωρίον καὶ ἡ ἐπαρχία), καὶ ἐνίοτε ὁ εἰπὼν ἢ ὑπαγορευσῶς ἢ τραγουδήσας· προκειμένου δὲ περὶ τινων μνημείων, οἷον παραμυθίων ἢ παραδόσεων, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ ἡλικία, καὶ ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ εἰπόντος. Διὰ τὴν περιγραφὴν δὲ τῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερος ὀξεῖα καὶ ἀσφαλὴς παρατήρησις, ἢ δ' ἔκθεσις πρέπει νὰ εἶναι σαφὴς καὶ λεπτομερής. Πρὸς μείζονα σαφήνειαν ἀναγκαῖον εἶναι, ὅταν τοῦτο εἶναι δυνατόν, νὰ ἐπεξηγητῆ ἡ περιγραφὴ πραγμάτων, κινήσεων κτλ. δι' εἰκόνων. Ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς φωτογραφικῆς τέχνης ἀποδεικνύει τὸ πρᾶγμα ὄχι δύσκολον. Καὶ τῆς ἀρίστης δὲ περιγραφῆς σαφεστέρα καὶ διδακτικώτερα εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ περιγραφομένου.

Ἐπὶ τῆς ἀποδοκιμασίας τῶν ἀποδοκιμαζομένων τῶν παρατηρηθέντων ὑπ' αὐτῶν ὅπως ἀντικειμενικόν, καὶ τινες μάλιστα μεθ' ἱκανῆς εὐστοχίας. Παράδειγμα τοιαύτης καλλίστης ἐκθέσεως εἶναι «τὸ νυχτέρι» τοῦ Κ. Ρωμαίου. Ἐν διαλόγῳ χωρικῶν εἰς γλῶσσαν ἀκραιφνῶς δημώδη ἐκθέτει οὗτος δοξασίαν τινὰ ἀναφερομένην εἰς τὸ δωδεκάημερον. Ἐχει πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν ὁ τρόπος οὗτος, σκοπομένου τούτου μόνον, ὅτι δύναται ἡδέως ν' ἀναγνωσθῇ, ἐπειδὴ δ' εἶναι ἄμεσος, εἶναι καὶ ἀσφαλὴς καὶ πιστός· ἀλλὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ προϋποθέσει, ὅτι ὁ διάλογος εἶναι ἀληθὴς καὶ ἀκριβέστατος, ὁποῖος μόνος ἔστενογραφημένος διάλογος δυνατόν νὰ εἶναι. Ἄν δ' ὅμως εἶναι πεπλασμένον, ὡς συνήθως συμβαίνει, τότε πλὴν τῶν ἀτελειῶν τῶν ἄλλων ἀνεπιστάτων συλλογῶν, ἐνέχει ἐπιπλέον καὶ τὸ μειονέκτημα τῆς ἑλλείψεως τάξεως ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν

πραγμάτων καὶ τῆς συνονθλεύσεως διὰ περιττῶν καὶ ἀσκοπῶν λόγων. Πολλῶν κρείσσων δ' ὅμως καὶ ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ καθαρῶς ὑποκειμενικοῦ, ἂν στερῆται οὗτος λογοτεχνικῆς ἀξίας, οὐ δυστυχῶς πάμπολλα παραδείγματα μᾶς παρέχουσιν αἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ ἡμερολόγια. Ἐτερον μειονέκτημα σπουδαῖον, ἀλλὰ συγγνωστόν, ἂν ἢ ἔκθεσις εἶναι ἀκριβὴς καὶ πιστή, εἶναι ὅτι παρουσιάζονται ἀτάκτως συμπεφυρμένα πράγματα διάφορα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κατατάξῃ ὁ ἀναγνώστης.

Λαογραφικὴ συλλογὴ ἀμοιροῦσα τῶν ἀρετῶν τῆς ἀκριβείας καὶ τῆς σαφηνείας εἶναι ἄχρηστος εἰς τὴν ἐπιστήμην.

ΤΟ ΣΚΟΥΦΙΝ ΤΟΥ ΒΑΡΥΠΝΑ

Κυπριακή δοξασία

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς διαδόσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀναντιρρήτως ἐπιφανῆ κατέχει θέσιν ἡ Κύπρος. Ἐνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς ἐγγύτατα τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου κειμένη, ἡ νῆσος αὕτη κατὰ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους ἦτο ὡσπερ τις χοάνη, εἰς τὴν ὁποῖαν θρησκευτικαὶ παραστάσεις σημαντικῶν λαῶν ἐχωνεύοντο καὶ ἀπετελειούντο εἰς ἑλληνικοὺς τύπους. Ρεύματα ἐξ ἀντιθέτων προερχόμενα διευθύνσεων συνηνοῦντο ἐκεῖ καὶ συνειμιγνύοντο· τὸ ἐν ἔφευρεν ἐκ τῆς Φοινίκης ἀπηχῆσεις τοῦ παναρχαίου πολιτισμοῦ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων· ἄλλο ἐκ νότου ἀπαυγάσματα τῆς αἰγυπτιακῆς θεοσοφίας· τὸ τρίτον δ' ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν παρείχε πλούσια καὶ γονιμώτατα σπέρματα ἑλληνικῶν ἰδεῶν. Τὸ ρεῦμα τοῦτο τὴν πρώτην ἀφετηρίαν εἶχεν ἴσως ἐν Κρήτῃ διότι θεβαία φαίνεται ἢ ἐν τοῖς μυθικοῖς χρόνοις ἐπικοινωνία τῆς νήσου ταύτης πρὸς τὴν Κύπρον, ὕστερον δ' ἐν Ἀργεῖ, εἶτα ἐν τῇ ἀρκαδικῇ Τεγέᾳ, ἐν Λακωνίᾳ καὶ τελευταῖον ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους· ὅτε δὲ τὸ σεμνὸν οἰκοδόμημα τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἤρχισε νὰ καταρρέῃ καὶ ἡ πίστις εἰς τοὺς θεοὺς νὰ κλονῆται, ὠγκοῦτο δ' ὁ φορυτὸς τῆς δεισιδαιμονίας, ἡ Κύπρος πάλιν ἦτο ὁ πρῶτος σταθμὸς, ἐξ οὗ διεσπάρησαν ἀνὰ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς χώρας συριακαὶ καὶ παντοειδεῖς ἄλλαι ἀσιατικαὶ καὶ αἰγυπτιακαὶ λατρεῖαι, ὁπόθεν ἐξωρμῶντο παντοίων προελεύσεων γόητες καὶ τερατουργοὶ καὶ μάντιες. Ἄλλ' ἐν αὐτῇ πάλιν καὶ ἐρριζοβόλησε καὶ ἑλληνικὸν προσέλαβε χαρακτῆρα τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα· διότι ἡ πρώτη σπουδαία ἀποστολικὴ διδασκαλία τοῦ Παύλου ἐν Κύπρῳ ἐγένετο, καὶ Κύπριος ἦτο ὁ ἐπιφανέστατος τῶν συνεργατῶν τοῦ Ἀποστόλου, ὁ Βαρνάβας.

Διήλθον ἐκ Κύπρου κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους Ἀραβες ἐξ Ἀνα-

τολῶν, Φράγκοι ἐκ τῆς Δύσεως, καὶ ἀπέλιπον ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτῶν, ἐρείπια κτισμάτων ἐν τῇ χώρᾳ, ἰδέας τινὰς καὶ δοξασίας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν Κυπρίων. Ἄλλὰ τὰ ὀθνεῖα στοιχεῖα ταχέως ἀφωμιώθησαν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, χρησιμεύσαντα μᾶλλον ὡς κέντρον πρὸς δημιουργίαν νέων ἀρκαιφῶς ἑλληνικῶν τύπων. Ποιητὴς εἶπερ τις καὶ ἄλλος βαθύτατα ἐγκύβας εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ ἐνωτισθεὶς τοὺς φθόγγους αὐτῆς τοὺς μυστηριώδεις (1) ἐξήγγειλε προχθῆς ἀκόμη ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὅτι εἰς τὴν Κύπρον ὀφείλει ὁ νεώτερος Ἕλληνικὸς κόσμος τὴν δημιουργίαν δύο νέων ἰδεωδῶν προτύπων, τοῦ ἰδεωδούς προτύπου κάλλους καὶ τοῦ τῆς ρώμης, τὴν Ἀροδαφνοῦσαν καὶ τὸν Διγενῆ. Ὡς ἡ ἀρχαία Κύπρος ἐκ τοῦ Τυρίου Μελκάρτ ἐπλασε τὸν Ἡρακλέα οὕτω, κατὰ τὸν ποιητὴν, καὶ ἡ τῶν μέσων χρόνων παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς τὸν τύπον τοῦ Διγενῆ. Ἄλλὰ τὴν γνώμην ταύτην πρέπει νὰ δεχθῶμεν μετὰ μικρᾶς μεταβολῆς. Ἡ Κύπρος δὲν ἦτο ἡ κοιτίς τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη· τὴν κοιτίδα αὐτοῦ ἀναζητοῦντες θὰ εὕρωμεν ἀπώτερον, εἰς τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους τῶν μέσων χρόνων, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου. Εἰς τὴν Κύπρον δ' ὅμως ὀφείλεται ἡ τιμὴ ὅτι ἀρκαίαν διετήρησε τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος, καὶ ψάλλει ἀκόμη ἀναλλοιώτους τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους τὰς ραψωδίας. Εἶναι ἀληθῶς θαυμαστὴ ἡ ἐμμονὴ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους εἰς τὰ πάτρια· ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν πολλοῖς ὑπερβάλλουσι κατὰ τοῦτο τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας οἱ Κύπριοι. Πλὴν τῶν περὶ τοῦ Διγενῆ παροδόσεων, διετήρησαν ἰδέας καὶ δοξασίας, αἵτινες καὶ κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶχον καταστῆ ἐξίτηλοι ἢ εἶχον παραφθαρῆ ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις. Καὶ ἐν τοιοῦτο παράδειγμα διατηρήσεως παλαιοτάτης δοξασίας θὰ ἐκθέσω πρὸς ἡμᾶς σήμερον.

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς τραγωδίας τοῦ Γκαῖτε καὶ πάγκοινον κατέστη διὰ τῶν μελωδιῶν τοῦ Γκουνῶ τὸ ὄνομα τοῦ Μεφιστοφελούς. Ἄλλὰ πόθεν προῆλθε τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν εἶχεν ἐξιχνιασθῆ. Ἐπεχείρησαν νὰ τὸ ἐξηγήσωσιν ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης, ἄλλοι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς· ἀλλ' αἱ ἐτυμολογίαι αὐτῶν ἦσαν βεβιασμένα καὶ ἀπίθανοι. Τοῦ ὀρθοῦ φαίνεται ὅτι ἔτυχεν ὁ σοφὸς Γερμανὸς μυθολόγος κ. Γουλιέλμος Ρόσσερ, ὅστις ἐν τῇ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος δημοσιευθείσῃ ἐμβριθεστάτῃ μελέτῃ του περὶ τοῦ Ἐφιάλτου, εἰκάζει ὅτι τὸ ὄνομα ἐπλάσθη ὑπὸ λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως, εἶναι δὲ Μεγιστωφέλῃς, σημαῖνον δαίμονα μέγιστα ὄψε-

(*) Διάλεξις ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ «Παρνασσῶ». Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα «Παναθήναια» 1901, τ. Β' σ. 122-127.

1. Ὁ κ. Κωστῆς Παλαμᾶς.

τὴν περιπόρφυρον τήβεννον, φοροῦσα τὴν ἀπόρφυρον. Ἄλλὰ πολλῆς προσοχῆς ἄξιον εἶναι σημερινὸν γαμήλιον ἔθιμον, ἐξηγοῦν τὴν ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ἀναφερομένην ἀρπαγὴν τοῦ μανδηλίου τῆς κεφαλῆς Νεράιδας. Ἐνιαχοῦ τῆς Καλαθρίας ἡ ἀφαίρεισι τῆς καλύπτρας ὑποχρεοῖ τὴν κόρην νὰ νυμφευθῇ τὸν ἀρπάσαντα, ἂν μὴ γυνὴ ἔγγαμος δώσῃ εἰς αὐτὴν ἀμέσως τὴν ἰδικὴν τῆς. Τὸ ἔθιμον ἀναφέρεται ἐν τῷ περιοδικῷ *La Calabria* (τ. Χ σ. 21). Δὲν εἶναι δὲ ξένον καὶ ἄγνωστον καὶ εἰς ἡμᾶς τὸ ἔθιμον τοῦτο. Καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀρπαγὴ τοῦ μανδηλίου ἀπὸ τῆς κεφαλῆς παρθένου θεωρεῖται σημεῖον ἀρραβῶνος, ἀναγκάζεται δ' αὕτη νὰ νυμφευθῇ τὸν ἀρπάσαντα. Περίεργος δίκη περὶ τοιαύτης πράξεως γενομένης ἐν Καματερῷ τῆς Ἀττικῆς, ἐδικάσθη ἐν τῷ πλημμελειοδικεῖῳ τῆς ἡμετέρας πόλεως τὴν 22 Μαΐου 1892.

Εὐλόγως ἄρα δυνάμεθα νὰ εικάσωμεν ὅτι εἰς τὰ τοιαῦτα ἔθιμα ὀφείλουσι τὴν γένεσιν οἱ μῦθοι καὶ αἱ δοξασίαι περὶ χειρώσεώς τινος δι' ἀρπαγῆς ἐνδύματος ἢ περιβλήματος αὐτοῦ.

Συμμαρτυρεῖ δὲ πῶς τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν καὶ ἡ γένεσις ἐξ ἄλλου γαμηλίου ἔθιμου ἐπεισοδίου τινὸς τοῦ μύθου. Εἴπομεν ὅτι κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ἡ καθ' ἀνάγκην γενομένη σύζυγος τοῦ θνητοῦ Νεράϊδα τηρεῖ σιγὴν καθ' ὄλον τὸν χρόνον, καθ' ὃν παραμένει ἐν τῷ οἴκῳ. Τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἴσως ἐμυθολογεῖτο περὶ τῆς Θέτιδος τῆς ἐξαναγκασθείσης νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ Πηλέως Νηρηΐδος, ὡς συνάγεται ἐξ ἀποσπάσματος τοῦ Σοφοκλέους, ἀφθόγγους καλοῦντος τοὺς γάμους αὐτῶν. Τὸ ἐπεισόδιον παρεμβάλλεται καὶ εἰς ἄλλας ἡμῶν παραδόσεις οἷα λ.χ. ἡ περὶ μεταμορφώσεως τῆς γυναικὸς εἰς χελιδόνα, καὶ εἰς παραμύθια ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν (1). Ὁ ἄριστος γνώστης τῶν δοξασίων καὶ τῶν ἔθιμων τῶν κατὰ φύσιν λαῶν Ἄγγλος J.G.Frazer ἐν τῇ περὶ τοῦ Τοτεμισμού μελέτῃ του ἀναφέρει τὸ ἔθιμον τοῦ νὰ τηρῇ σιγὴν ἡ νύμφη ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τῷ νέῳ οἴκῳ τῆς, τὸ παρὰ τισὶ λαοῖς ἐπικρατοῦν σήμερον· εἰκάζει δ' ὅτι εἶναι λείψανον τῶν νομίμων τῶν ἐξωγάμων φυλῶν, ἐν αἷς οἱ ἄνδρες ἄγουσι γυναῖκα ἐξ ἄλλης φυλῆς, ἄλλην γλῶσσαν λαλοῦσης· διότι καθ' ἀνάγκην αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι ἀγνοοῦσαι τὴν γλῶσσαν τῶν συζύγων τηροῦσι σιγὴν ἐν τῷ οἴκῳ.

Ἐκθέτων ὑμῖν τὰ περὶ τῆς εἰς τὸν Ἐφιάτην ἀναφερομένης δοξασίας ἐσκόπουν κυρίως νὰ καταδείξω, ὅποσον ἡ μελέτη τῶν καθ' ἡμᾶς συντελεῖ εἰς τὴν ἐξήγησιν καὶ διαφώτισιν τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὅποσον

1) (Βλ. Πολίτου Παραδ. σ. 188.940)

ἀδιάφθοροι διετήρησαν αἱ ἑλληνικαὶ παραδόσεις παρὰ τοῖς Κυπρίοις, ἀφοῦ τὸ ἤδη παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς παρεφθαρμένον ὄνομα τοῦ Ἐφιάτου διεσώθη ἔρτιον παρ' ἐκεῖνοις. Πολλοὺς δὲ θησαυροὺς παραδόσεων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἑλληνικωτάτη νῆσος, ἥτις ὑπὸ λαογραφικὴν ἔποψιν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνεκμετάλλευτος. Συνέλεξαν μὲν πολλὴν ὕλην μέχρι τοῦδε καὶ ὁ μακαρίτης Σακελλάριος καὶ ὁ Κύπριος Γ. Λουκάς. Ἄλλὰ καταφανὴς εἶναι ἡ ἀνάγκη συστηματικωτέρας καὶ μεθοδικωτέρας ἐργασίας, ταύτην δὲ δύναται καὶ ὀφείλουσι ν' ἀναλάβωσιν αὐτοὶ οἱ Κύπριοι. Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ νήσῳ λόγιοι τιμῶντες τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἐν οἷς ἐπιφανῆ κατέχει θέσιν καὶ ὁ μέλλων μετὰ μικρὸν νὰ διαλεχθῇ πρὸς ἡμᾶς κ. Σίμος Μενάρδος, οὗ αἱ μελέται περὶ τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου ἐλέγχουσιν ἀγαστὴν πολυμάθειαν καὶ ἐμβριθεῖαν κρίσεως. Ἀνερευνῶντες τὰς παραδόσεις τῆς πατρίδος των, ἐξετάζοντες τὰ ἐν τῷ παρόντι καταλείμματα τοῦ παρελθόντος, ἅς εἶναι βέβαιοι οἱ Κύπριοι ὅτι οὐ μόνον τὴν ἐπιστήμην ὑπηρετοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἔργον ἐπιτελοῦσι· κατ' ἐξοχὴν φιλόπατρι, καταδεικνύοντες ὅποσον ἀκραίφνης καὶ ἀκήρατος διετηρήθη ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ μεγαλονήσῳ παρὰ πάντας τοὺς κλύδωνας τῶν συμφορῶν, τοὺς διαταράξαντας αὐτὴν κατὰ τοὺς μακροὺς καὶ ἀπαισίους αἰῶνας τῆς δουλοσύνης.

Ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἐν Κύπρῳ, ὡς λέγει Ρωμαῖὸς τις ποιητής, ἄλλος ἱερὸν, περιφρασσόμενον διὰ χρυσοῦ θριγκοῦ, ὅπου αὐτόματα ἐφύοντο τὰ ἄνθη καὶ ὅπου δύο ἀνέθλυζον πηγαί, ἡ μὲν μία πικροῦ, ἡ δὲ ἑτέρα γλυκεῖος ὕδατος. Τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο ἄλλος εὐρίσκεται καὶ σήμερον ἐν τῇ Κύπρῳ. Ἄνθη αὐτοῦ εἶναι τὰ αἰσθήματα τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα, ἅτινα αὐτόματα γένωνται ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Κυπρίων· καὶ αἱ δύο πηγαὶ δαψιλῶς παρέχουσι τὰ ὕδατά των, ἡ πικρὰ τὰς ἀναμνήσεις τῶν δεινῶν παθημάτων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τυραννίδος, ἡ γλυκεῖα τὰς παραδόσεις τοῦ ἐνδόξου ἑλληνικοῦ παρελθόντος. Πίνοντες ἐκ τῶν ὑδάτων ταύτης οἱ Κύπριοι θά λησμονῶσι μὲν τὰς πικρίας ἐκεῖνης, θά ἐνισχύωνται δ' εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ φιλοπάτριδας ἀγῶνας αὐτῶν¹.

1) Περὶ τοῦ βαρυπνᾶ καὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. συμπληρωματικά τινα ἐν Λαογραφ. Α' 361—3.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νικόλαος Γ. Πολίτης	vii
Προλεγόμενα	ix
Κ. Παλαμᾶ: Στὸν Πολίτη	xi
Γ. Δροσίνη: Στὸν Πολίτη	xi
Λόγος ἐντολῆ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ρηθεις ἐν τῷ Ναῶ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου τὴν 29ην Μαΐου 1908 κατὰ τὸ πάνδημο μνημό- συνον τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Παλαιολόγου . . .	1
Προσλαλιά τοῦ Πρυτάνεως Ν. Γ. Πολίτου πρὸς τοὺς ἐγγραφέντας φοιτητὰς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς παραδόσεως εἰς αὐτοὺς τῶν εἰσιτηρίων (Ἄκαδ. ἔτος 1906—1907)	7
Ἕλληνες ἢ Ρωμιοί;	12
Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων	24
Λαογραφία	52
Τὸ σκουφὶν τοῦ θαρυπνᾶ	64

Προσθήκη

1920 Έκδίδει τὸν Α' τόμο τοῦ ἔργου τοῦ «Λαογραφικὰ Σύμμεικτα».
Ὁ Β' τόμος ἐκδίδεται τὸ 1921.

ix

xi

xii

1

7

12

24

32

84

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΥΠΡΟΥ